

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
DECANAAT
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN
Academiejaar 2019 - 2020

Een kwalitatief onderzoek naar herstel in detentie:
België vs. Nederland

Promotor: Prof. T. DAEMS

Verhandeling, ingediend door LAURIEN CRABBÉ,
bij het eindexamen voor de graad van MASTER IN
DE CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
DECANAAT
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN
Academiejaar 2019 - 2020

Een kwalitatief onderzoek naar herstel in detentie:
België vs. Nederland

Promotor: Prof. T. DAEMS

Verhandeling, ingediend door LAURIEN CRABBÉ,
bij het eindexamen voor de graad van MASTER IN
DE CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

Samenvatting

Het onderwerp van deze masterproef betreft 'Herstel in detentie: België vs. Nederland'. Herstel binnen een gevangeniscontext lijkt een niet vanzelfsprekende gedachte, toch is het van groot belang. Herstel wordt namelijk aanzien als één van de belangrijkste doelen van de tenuitvoerlegging van de vrijheidsberovende straf. Wanneer de beginselen van het herstelrecht worden toegepast in het bijzonder kader van de vrijheidsstraf, wordt er gesproken van een herstelgerichte detentie. Verschillende activiteiten moeten in de penitentiaire instellingen worden ingericht, zodat de gedetineerde niet langer passief zijn straf ondergaat, maar zich actief inzet voor zowel het slachtoffer als de maatschappij. Op deze manier kan de vrijheidsstraf actief worden benut. De vraag is echter in hoeverre deze herstelgerichte detentie vandaag de dag tot uiting komt in beide landen, welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan, welke verklaringen er te vinden zijn voor deze ontwikkelingen en wat de eventuele knelpunten/uitdagingen zijn. Er wordt getracht hierop een antwoord te bieden aan de hand van een kwalitatief onderzoek. Twaalf Belgische respondenten en zeven Nederlandse respondenten werden geïnterviewd. Allemaal zijn ze werkzaam binnen de onderzoekswereld of binnen het werkveld.

Algemeen kan er besloten worden dat beide landen reeds wat inspanningen geleverd hebben omtrent herstelgerichte detentie. België bleek eerst de koploper te zijn in het herstelverhaal, maar na het verdwijnen van de herstelconsulent in het jaar 2000 vielen de meeste ontwikkelingen wat stil. Toch heeft er zich de laatste jaren een heropleving voorgedaan en doen een aantal herstelgerichte initiatieven hun intrede. Dit gebeurt onder impuls van enkele enthousiastelingen omtrent herstel. Het gaat hier echter om kleinschalige, lokale initiatieven die van gevangenis tot gevangenis verschillen. In Nederland zijn ze daarentegen wat trager op gang gekomen. Voornamelijk na de komst van de Europese slachtofferrichtlijn van 2012 zijn de herstelgerichte initiatieven in een stroomversnelling gekomen. Vandaag de dag blijkt er wel aandacht te zijn voor het herstelrechtelijke gedachtengoed in de Nederlandse penitentiaire instellingen. De gevangenis moeten een herstelplan opstellen en er worden verschillende bewustwordingstrainingen gegeven aan zowel het gevangenispersoneel als aan de gedetineerden. Net zoals in België hangt er veel af van wat de directie van een gevangenis ziet als prioriteit. De ene zijn al wat meer herstelgericht dan anderen en dit vertaalt zich in de aandacht die geschonken wordt aan herstel binnen de detentiecontext. Toch blijkt dat ook het aantal deelnemers aan de verschillende cursussen zoals 'Puinruimen' en 'SOS' eerder gering

is. Ondanks dat er in beide landen enkele enthousiaste herstelgerichte denkers zijn, blijkt de herstelgerichte praktijk toch nog eerder beperkt te zijn in beide landen, al staat Nederland wel al wat verder wat betreft de structurele inbedding.

Dankwoord

Het schrijven van een masterproef is een proces met veel ups-and-downs. Tijdens het schrijven van deze masterproef werd de hele wereld geteisterd door een virus dat groter dan onszelf bleek te zijn, namelijk COVID-19, in de volksmond ook wel het Coronavirus genoemd. Dit maakte het hele proces er niet gemakkelijker op. Er moest naar alternatieven gezocht worden zodat alles toch nog tot een goed resultaat zou kunnen komen.

De masterproef ‘Herstel in detentie: België vs. Nederland’, is geschreven vanuit een interesse in herstelgericht werken binnen de gevangenis. Deze interesse ontwikkelde ik gedurende mijn stageperiode in de gevangenis Leuven Centraal. Door hier enkele weken mee te mogen draaien, ontdekte ik dat de gevangenisstraf zeker niet altijd de beste oplossing is voor een gedetineerde. Ze zitten vaak met zoveel wrok en dit kan problematische gevolgen hebben, zowel voor zichzelf, hun slachtoffer(s) en hun directe omgeving. Inzetten op herstel is daarom volgens mij enorm belangrijk.

Graag wil ik mijn promotor, professor dr. Tom Daems, bedanken om mij bij te staan gedurende dit hele proces, voor de tijd en raad die hij mij geschonken heeft. Daarnaast wil ik ook al mijn respondenten bedanken. Hun enthousiasme omtrent het onderwerp gaf mij veel moed en apprecieerde ik enorm. Het is mooi om te zien dat zoveel mensen zich willen inzetten om een moeilijk onderwerp, zoals herstel binnen de gevangenismuren te introduceren. Dankzij hen heeft deze masterproef zich kunnen ontwikkelen. Vervolgens, verdienen uiteraard ook mijn ouders een eervolle vermelding. Dankzij hen kreeg ik de mogelijkheid om iets te studeren wat mij vier jaar lang enorm heeft geboeid. Ook tijdens het schrijven van deze masterproef hebben ze mij zoveel mogelijk bijgestaan tijdens de moeilijke momenten, maar genoten ze ook samen met mij van de hoogtepunten doorheen het hele schrijfproces. Tot slot, wil ik ook graag mijn vrienden bedanken voor de onvoorwaardelijke steun en de nodige ontspanningsmomenten.

Inhoudsopgave

INLEIDING	1
DEEL I: PROBLEEMSTELLING	5
DEEL II: LITERATUURSTUDIE	6
HOOFDSTUK 1. DE ACHTERGROND VAN HERSTELGERICHTE DETENTIE	6
1.1. HERSTELRECHT	6
1.2. HET BEGRIIP HERSTELGERICHTE DETENTIE	8
1.3. INTERNATIONALE ONTWIKKELINGEN OMTRENT HERSTELGERICHTE DETENTIE... ..	11
1.3.1. <i>Supranationale regelgeving</i>	11
1.3.2. <i>Herstelgerichte detentie in het buitenland</i>	13
HOOFDSTUK 2. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN BELGIË	14
2.1. HISTORIEK	14
2.2. STRUCTURELE INBEDDING	17
2.3. VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK	21
HOOFDSTUK 3. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN NEDERLAND	25
3.1. STRUCTURELE INBEDDING	25
3.2. ONTWIKKELING IN DE PRAKTIJK	26
HOOFDSTUK 4. TUSSENTIJDSE VERGELIJKING: BELGIË VS. NEDERLAND	34
DEEL III: METHODOLOGIE	36
HOOFDSTUK 1. DATAVERZAMELING	36
1.1. KEUZE VAN DE ONDERZOEKSMETHODE	36
1.2. STEEKPROEFTREKKING	37
HOOFDSTUK 2. DATA-ANALYSE	40
HOOFDSTUK 3. KWALITEIT VAN HET ONDERZOEK	41
HOOFDSTUK 4. BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK	42
DEEL IV: RESULTATEN	43
HOOFDSTUK 1. HOE KOMT HET HERSTELRECHTELIJKE GEDACHTENGOED TOT UITING IN DE UITVOERING VAN DE VRIJHEIDSBEROVENDE STRAF?	43
1.1. UITING VAN HET HERSTELRECHTELIJK GEDACHTENGOED IN DE UITVOERING VAN DE VRIJHEIDSBEROVENDE STRAF IN BELGIË	43
1.2. UITING VAN HET HERSTELRECHTELIJK GEDACHTENGOED IN DE UITVOERING VAN DE VRIJHEIDSBEROVENDE STRAF IN NEDERLAND	48
HOOFDSTUK 2. VERKLARINGEN VOOR DE ONTWIKKELINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE	54
2.1. VERKLARINGEN VOOR DE ONTWIKKELINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN BELGIË	54
2.2. VERKLARINGEN VOOR DE ONTWIKKELINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN NEDERLAND	55
HOOFDSTUK 3. KNELPUNTEN OF UITDAGINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE	57
3.1. KNELPUNTEN OF UITDAGINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN BELGIË	57

3.2. KNELPUNTEN OF UITDAGINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN NEDERLAND	60
HOOFDSTUK 4. BEVINDINGEN OP BASIS VAN DE RESULTATEN: BELGIË VS. NEDERLAND	63
4.1. UITING VAN HET HERSTELRECHTELIJKE GEDACHTENGOED IN DE UITVOERING VAN DE VRIJHEIDSBEROVENDE STRAF	63
4.2. VERKLARINGEN VOOR DE ONTWIKKELINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE	64
4.3. KNELPUNTEN OF UITDAGINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE	65
DEEL V: DISCUSSIE	66
HOOFDSTUK 1. HOE KOMT HET HERSTELRECHTELIJKE GEDACHTENGOED TOT UITING IN DE UITVOERING VAN DE VRIJHEIDSBEROVENDE STRAF?	66
1.1. UITING VAN HET HERSTELRECHTELIJKE GEDACHTENGOED IN DE UITVOERING VAN DE VRIJHEIDSBEROVENDE STRAF IN BELGIË	66
1.2. UITING VAN HET HERSTELRECHTELIJKE GEDACHTENGOED IN DE UITVOERING VAN DE VRIJHEIDSBEROVENDE STRAF IN NEDERLAND	68
HOOFDSTUK 2. VERKLARINGEN VOOR DE ONTWIKKELINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE	71
2.1. VERKLARINGEN VOOR DE ONTWIKKELINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN BELGIË	71
2.2. VERKLARINGEN VOOR DE ONTWIKKELINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN NEDERLAND	72
HOOFDSTUK 3. KNELPUNTEN OF UITDAGINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE	73
3.1. KNELPUNTEN OF UITDAGINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN BELGIË	73
3.2. KNELPUNTEN OF UITDAGINGEN M.B.T. HERSTELGERICHTE DETENTIE IN NEDERLAND	74
CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	77
REFERENTIELIJST	80
1. SOCIAAL-WETENSCHAPPELIJKE BRONNEN	80
2. NIET-SOCIAAL-WETENSCHAPPELIJKE BRONNEN	84
3. WETGEVING	84
BIJLAGEN	85

Lijst met afkortingen

PSD:	Psychosociale Dienst
CAW:	Centrum Algemeen Welzijnswerk
CEPEJ:	European Commission for the Efficiency of Justice
RJN:	Restorative Justice Nederland
DG EPI:	Directoraat-Generaal Penitentiaire Instellingen
DJI:	Nederlandse Dienst Justitiële Inrichtingen
Sv:	Wetboek van Strafvordering
PI:	Penitentiaire Inrichting
JJI:	Justitiële Jeugdinstelling
RIC's:	Re-integratiecentra
COPOSO:	Contributing Positively to Society
ZBBI-regime:	Zeer Beperkt Beveiligde Inrichting-regime
JWW:	Justitieel Welzijnswerk

Lijst van bijlagen

Bijlage 1: Lijst met geïnterviewde personen

Bijlage 2: Interviewleidraad

Bijlage 3: Codeboom

Bijlage 4: Herstelpiramide

Bijlage 5: Organisatorisch Groeimodel Herstelgericht Werken

Inleiding

Herstel binnen een gevangenis blijft een niet vanzelfsprekende gedachte, zeker aangezien onze huidige maatschappij, maar ook het klassiek strafrechtelijk systeem, voornamelijk gericht zijn op retributie en vergelding. Het opleggen van de vrijheidsberovende straf is een mogelijke vorm van deze retributie of vergelding. Dergelijke vrijheidsberovende straf kan voor gedetineerden echter veel frustratie opwekken. Daarnaast kan het ook enorm pijnlijk zijn. Niet alleen omwille van het feit dat ze van hun vrijheid beroofd zijn, maar ook omdat dit gepaard gaat met morele afwijzing door de maatschappij (Neys, 2001, p. 403). Niet enkel voor de dader kan deze vrijheidsberovende straf nog meer schade aanrichten, ook het slachtoffer blijft vaak achter met onopgeloste vragen. De laatste jaren kreeg het slachtoffer veel meer aandacht in de afhandeling van strafrechtzaken. Hierdoor deden herstelgerichte initiatieven, zoals bijvoorbeeld herstelbemiddeling, hun intrede. De vraag is nu in hoeverre we deze herstelgerichte initiatieven kunnen implementeren in een penitentiaire context. Meer bepaald, of er sprake kan zijn van herstelgerichte detentie (Van Ness, 2007, p. 312).

Herstelrecht is een nieuw denkmodel of paradigma binnen het strafrechtelijk denken, waar nog geen algemeen aanvaarde definitie voor bestaat (Van Camp, Van Win, Aertsen, Daeninck, Hodiaumont, Malempré, 2004, p. 20). Herstelrecht poogt de strafrechtspleging grondig te heroriënteren op restitutie, herstel en probleemoplossing (Neys, 2003, p. 42). In de literatuur worden er drie grote denkmodellen geïdentificeerd: het retributief-repressieve model, het rehabilitatieve model en het herstelrechtelijke model. De eerste twee modellen richten zich vooral op de dader, respectievelijk vanuit een proportioneel-bestraffende en behandelende-resocialiserende aanpak (Van Camp et al., 2004, p. 21; Peters, 1996, pp. 555-569). Het herstelrechtelijke model vertrekt vanuit de noden van het slachtoffer en probeert de verschillende belangen van de drie participerende partijen: dader, slachtoffer en samenleving te verzoenen (Van Camp et al., 2004, p. 21). Elementen van deze drie denkmodellen zijn vandaag de dag nog steeds terug te vinden in het huidige strafrechtstelsel. Dit heeft er onder meer toe geleid dat er bijvoorbeeld steeds meer alternatieve sanctiemodaliteiten mogelijk zijn, maar dit is een mes dat aan twee kanten snijdt. Er zijn namelijk risico's verbonden aan de aanwezigheid van de verschillende denkwijzen binnen het strafrecht. De zogenaamde alternatieve sancties blijven op deze manier immers essentieel verbonden met een klassieke en retributieve benadering. Dit kan bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat bij een mislukte bemiddelingspoging er nog steeds een gevangenisstraf kan worden opgelegd (Van Camp et

al., 2004, pp. 21-22). Herstelrecht wordt in de praktijk gebracht op uiteenlopende manieren. Het kan gaan over slachtoffer-daderbemiddeling, ‘family-group conferencing’ en ‘sentencing circles’. Deze ‘sentencing circles’ worden voornamelijk in het buitenland gebruikt. Hierbij nemen grotere groepen van de gemeenschap en ook magistraten rechtstreeks deel aan de discussie (Van Camp et al., 2004, p. 22).

Hoe worden dergelijke ontwikkelingen nu vandaag de dag geïmplementeerd binnen een gevangeniscontext? Met deze vraag komen we tot het onderwerp van deze masterproef, namelijk: ‘Herstel in detentie: België vs. Nederland’. Het einde van de twintigste eeuw gaat de geschiedenis in als de periode waarin binnen het penitentiaire beleid ruimte werd gecreëerd voor het slachtoffer en voor herstelrechtelijke initiatieven (Christiaensen, Vandeuren, Verhoeven, 2000, p. 3). Onder impuls van de ‘Restorative Justice’ beweging, die sinds de jaren ‘80 een enorme opmars maakte, heeft de herstelgerichte gedachte binnen de verschillende fasen van de strafrechtsbedeling zijn plaats verworven. Niet langer de daad, maar de dader als persoon, kwam centraal te staan (Neys & Peters, 1994, p. 2). Daarnaast kregen ook het slachtoffer en de samenleving een belangrijke plaats binnen het herstelrechtelijk denken. Daders, slachtoffers en de samenleving worden samengebracht om de harmonie tussen de partijen te herstellen. ‘Restorative Justice’ kijkt naar de toekomst en niet enkel naar het verleden (Howard League for Penal Reform, 2020, p. 5). Deze ‘Restorative Justice’ gedachte heeft tot vandaag de dag een zekere invloed op het strafrecht in het algemeen, maar in hoeverre dringt deze gedachte ook door in de detentiecontext?

Er werd reeds heel wat onderzoek gevoerd omtrent herstelgerichte detentie. De interesse in herstelgerichte detentie ving aan in de jaren ‘90. Doorheen de jaren hebben er zich een aantal vernieuwingen voorgedaan. Zo heeft België onder meer gepoogd om herstelrecht structureel in penitentiaire inrichtingen in te voeren door middel van de aanstelling van een herstelconsulent in elke gevangenis (Jansen-van Driel, 2004, p. 66). Toch hielden veel van deze vernieuwingen niet stand. De vraag is echter hoe herstelgerichte detentie vandaag de dag nog tot uiting komt en hoe het begrip wordt ingevuld. Heeft het wel degelijk een grote invloed op de penitentiaire praktijk of kan het eerder beschouwd worden als een ‘modetrend’?

Het doel van dit onderzoek is om een beeld te krijgen over de huidige stand van zaken omtrent herstelgerichte detentie in België en in Nederland. Doorheen deze masterproef zullen dan ook volgende onderzoeksvragen centraal staan:

1. Op welke wijze komt het herstelrechtelijke gedachtengoed tot uiting in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf?
 - 1.1. Op welke wijze komt het herstelrechtelijke gedachtengoed tot uiting in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in België?
 - 1.2. Op welke wijze komt het herstelrechtelijke gedachtengoed tot uiting in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in Nederland?
 - 1.3. Op welke wijze komt het herstelrechtelijke gedachtengoed tot uiting in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in België vs. Nederland?
2. Wat zijn de verklaringen voor de ontwikkelingen omtrent herstelgerichte detentie?
 - 2.1. Wat zijn de verklaringen voor de ontwikkelingen omtrent herstelgerichte detentie in België?
 - 2.2. Wat zijn de verklaringen voor de ontwikkelingen omtrent herstelgerichte detentie in Nederland?
 - 2.3. Wat zijn de verklaringen voor de ontwikkelingen omtrent herstelgerichte detentie in België vs. Nederland?
3. Wat zijn de knelpunten/uitdagingen met betrekking tot herstelgerichte detentie?
 - 3.1. Wat zijn de knelpunten/uitdagingen met betrekking tot herstelgerichte detentie in België?
 - 3.2. Wat zijn de knelpunten/uitdagingen met betrekking tot herstelgerichte detentie in Nederland?
 - 3.3. Wat zijn de knelpunten/uitdagingen met betrekking tot herstelgerichte detentie in België vs. Nederland?

Deze masterproef bestaat uit vijf grote delen. In het eerste deel komt de probleemstelling aan bod. Hierin worden de lacunes in voorgaand onderzoek omschreven. Vervolgens bestaat het tweede deel uit de literatuurstudie. Aangezien het doel van dit onderzoek is om een beeld te krijgen over de stand van zaken omtrent herstelgerichte detentie in de Belgische en Nederlandse gevangenissen, zal er worden nagegaan of er de laatste jaren meer op ingezet wordt of niet, of er verschillen zijn tussen de twee landen of niet, en indien er zich verschillen voordoen welke deze dan precies zijn. Daarnaast wordt er ook onderzocht hoe we deze verschillen kunnen verklaren. Vervolgens worden in het derde deel de onderzoeksmethoden uitgelicht. Daarna worden de onderzoeksresultaten besproken in deel vier. Deze vier delen worden gevolgd door een discussie, waarin de literatuur en de onderzoeksresultaten naast elkaar worden gelegd. Tot slot wordt er afgerond met een conclusie en enkele aanbevelingen.

Deel I: Probleemstelling

Herstel wordt gezien als één van de belangrijkste doelen van de tenuitvoerlegging van de vrijheidsberovende straf.¹ Wanneer de beginselen van het herstelrecht worden toegepast in het bijzonder kader van de uitvoering van de vrijheidsberovende straf, wordt er gesproken van herstelgerichte detentie (Van Camp et al., 2004, p. 28). Herstelgerichte detentie beoogt het slachtofferbewustzijn bij de gedetineerden te bevorderen en het werken aan herstel van de schade die door het delict veroorzaakt is, te stimuleren. Verschillende activiteiten moeten in de penitentiaire instellingen worden ingericht, zodat de gedetineerde niet langer passief zijn straf ondergaat, maar zich actief inzet voor zowel het slachtoffer als de maatschappij. Op deze manier kan de vrijheidsstraf actief worden benut (van Hoek & Slump, 2013, p. 38). Herstelgerichte detentie vergt daarom een inrichting waarbinnen voldoende ruimte gecreëerd wordt, zodat gedetineerden de verantwoordelijkheid voor hun daden kunnen opnemen en zelf kunnen meedenken omtrent het ‘herstel’ van de relatie tussen zichzelf, het slachtoffer en de maatschappij (Biermans, 2002, pp. 84-85).

Er werd reeds heel wat onderzoek gevoerd aangaande herstelgerichte detentie. Herstelgericht te werk gaan binnen een detentiecontext is enorm belangrijk. Een gedetineerde wordt vaak niet aangesproken op het morele karakter van zijn delict, noch wordt hij gestimuleerd hier iets mee te doen (Jansen, 2005, p. 1). Daarom kan herstelgerichte detentie een stap in de goede richting betekenen. De vraag is echter hoe dit begrip vandaag de dag wordt ingevuld. In de huidige literatuur wordt er doorgaans niet echt gepeild naar de mening van experts zelf. Hierdoor worden onder andere de knelpunten van herstelgerichte detentie niet echt duidelijk. Meer onderzoek hieromtrent kan aldus nieuwe, relevante inzichten opleveren. Het onderzoek heeft naast deze wetenschappelijke relevantie ook een maatschappelijke relevantie. De twee landen, België en Nederland, worden met elkaar vergeleken om na te gaan of er gelijkenissen of verschillen te vinden zijn. Op deze manier kan dit onderzoek ervoor zorgen dat beide landen van elkaar kunnen ‘leren’. Daarnaast heeft herstelrecht een invloed op zowel de daders, als op de slachtoffers en de maatschappij (Biermans, 2002, pp. 84-85). De manier waarop herstelgerichte detentie wordt ingevuld, is dus van belang voor al deze partijen.

¹ Art 9 van de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005

Deel II: Literatuurstudie

Alvorens het onderzoek toegelicht wordt, wordt er eerst een theoretisch kader geschetst waarbinnen het onderzoek werd uitgevoerd. De literatuurstudie bevat vier hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk omvat de achtergrond van herstelgerichte detentie. Er wordt een definitie van herstelrecht en herstelgerichte detentie geschetst. Vervolgens wordt er ook kort ingezoomd op de stand van zaken met betrekking tot herstelgerichte detentie in het buitenland. In het tweede hoofdstuk wordt herstelgerichte detentie in België onder de loep genomen. Aansluitend hierop volgt het derde hoofdstuk, waarin herstelgerichte detentie in de Nederlandse gevangenissen besproken wordt. Tot slot worden in het vierde hoofdstuk de twee landen kort met elkaar vergeleken.

Hoofdstuk 1. De achtergrond van herstelgerichte detentie

1.1. Herstelrecht

Sinds de jaren '90 kende de literatuur omtrent herstelrecht een enorme groei. Toch is een eenduidige beschrijving van herstelrecht, ook wel 'Restorative Justice' genoemd, moeilijk te formuleren. Verschillende definities doen hun intrede. Zo beschrijft Zehr (1990) herstelrecht als "Crime is a violation of people and relationships. It creates obligations to make things right. Justice involves the victim, the offender and the community in a search for solutions which promote repair, reconciliation and reassurance" (Zehr, 1990, p. 181). Daarnaast omschrijven Walgrave en Bazemore (1999) het als volgt: "Restorative Justice is every action that is primarily oriented toward doing justice by repairing the harm that has been caused by a crime" (geciteerd in Walgrave, 2000, p. 34). Ook het 'Handbook on Restorative Justice Programmes' van de Verenigde Naties geeft een definitie voor herstelrecht. Het beschrijft herstelrecht als een manier om te reageren op crimineel gedrag door tegemoet te komen aan de noden van de gemeenschap, de slachtoffers en de overtreeders (Dandurand & Griffiths, 2006, p. 6). In deze definitie ligt de nadruk vooral op het proces waaraan wordt deelgenomen om een gewenst resultaat te bekomen. De betrokken partijen gaan samen met elkaar op zoek naar een oplossing voor de gevolgen van het crimineel gedrag. Dit gebeurt vaak met behulp van een bemiddelaar (Dandurand & Griffiths, 2006, p. 7). Tot slot dient ook de definitie van Tony Marshall vermeld te worden: "Restorative Justice is a problem-solving approach to crime which involves the parties themselves and the community generally in an active relationship with statutory agencies" (Marshall, 1998, p. 5). Of het wordt ook omschreven als:

“Restorative Justice is a process whereby the parties with a stake in a specific offence resolve collectively how to deal the aftermath of the offence and its implications for the future” (Marshall, 1998, p. 5). Letterlijk vertaald, spreekt Marshall over een ‘benadering’. Het gaat niet over een ‘theorie’ of een bepaalde ‘praktijk’, maar, aldus volgens Marshall, over: “a set of principles which may orientate the general practice of any agency or group in relation to crime” (Marshall, 1998, p. 1). Uit deze definitie kan er worden afgeleid dat deze ‘restorative justice-principes’ niet alleen door Justitie gehanteerd kunnen worden, maar ook door ‘any group in relation to crime’. Deze bepaling verantwoordt waarom we binnen Justitie een stap zetten naar andere diensten zoals bijvoorbeeld hulpverleners of een bemiddelaar om samen te zoeken naar een manier om ‘restorative justice-principes’ na te streven. Deze ‘restorative justice-principes’ omvatten als eerste dat er ruimte gecreëerd moet worden voor persoonlijk engagement van de direct betrokkenen (in de eerste plaats dader en slachtoffer, maar ook hun families en de maatschappij). Daarnaast dat de criminaliteit in zijn sociale context moet gezien worden. Vervolgens dat een toekomstgerichte, probleemoplossende oriëntatie gehanteerd dient te worden en tot slot dat er creatief en flexibel te werk moet worden gegaan (Marshall, 1998, p. 1; Christiaensen et al., 2000, p. 10).

Zoals reeds werd aangehaald door Marshall (1998) kan herstelrecht voornamelijk gezien worden als een benadering. Een visie voor de wijze waarop er naar een misdrijf gekeken wordt, maar ook voor de wijze waarop er op een misdrijf gereageerd wordt. Het herstelrechtelijk model start vanuit de noden van de slachtoffers, in tegenstelling tot het klassieke strafrecht dat in de eerste plaats vooral dadergericht is (Neys, 2003, p. 42). Binnen het herstelrecht wordt criminaliteit herdefinieerd tot een soort conflict dat drie betrokken partijen met elkaar verbindt: het slachtoffer, de dader en de samenleving. Hierbij poogt men om het conflict terug te geven aan de partijen zelf en de rol van de samenleving terug te dringen naar die van bemiddelaar (Hagemann, 2003, p. 221). Het doel van dergelijk proces is om tegemoet te komen aan de noden van de verschillende partijen en de schade in de mate van het mogelijke te herstellen (Zehr & Mika, 2003, p. 42).

Hoe wordt dit herstelrecht nu in de praktijk gebracht? Herstelrecht omvat een aantal herstelgerichte praktijken zoals slachtoffer-daderbemiddeling (mediation), buurtbemiddeling, Family Group Conferences, peer mediation en herstelgerichte detentie. Deze herstelgerichte praktijken kunnen zowel plaatsvinden tussen burgers in de maatschappij (dit is bijvoorbeeld het geval bij buurtbemiddeling) als in de fase van de strafuitvoering (bijvoorbeeld bij

herstelgerichte detentie) (van Hoek & Slump, 2011, p. 3). In deze masterproef zal de focus liggen op deze herstelgerichte detentie.

1.2. Het begrip herstelgerichte detentie

Hoe kan ‘herstel’ mogelijk gemaakt worden binnen een detentiecontext? De laatste jaren kreeg het slachtoffer veel meer aandacht in de afhandeling van strafrechtzaken. Herstelgerichte initiatieven deden hun intrede. Deze initiatieven werden lange tijd echter uitsluitend buiten de penitentiaire context ingericht. Toch werden er de laatste tijd heel wat inspanningen verricht om te onderzoeken in welke mate herstelrecht binnen de gevangenis kan worden ingevoerd en of er met andere woorden sprake kan zijn van een herstelgerichte detentie (Van Ness, 2007, p. 312). Onder herstelgerichte initiatieven wordt begrepen dat er stappen ondernomen worden tot rechtstreekse² of onrechtstreekse³ communicatie tussen de gedetineerden, de slachtoffers en/of de maatschappij. Schadevergoeding aan de slachtoffers is slechts één mogelijk onderdeel van deze herstelgerichte initiatieven.⁴

Herstelgerichte detentie wordt als volgt omschreven: ‘het toepassen van de beginselen van het herstelrecht in het bijzonder kader van de uitvoering van de vrijheidsstraf’ (Van Camp et al., 2004, p. 28). Met andere woorden herstelgerichte detentie is het streven naar een herstelgerichte gevangencultuur, waar ruimte gecreëerd wordt voor gedetineerden en slachtoffers om samen te werken in de richting van herstel. Dergelijk herstelgericht detentiebeleid veronderstelt de uitbouw van een penitentiaire context waarbinnen gedetineerden aangemoedigd worden om stil te staan bij de gevolgen van hun daden, voor zichzelf, hun familie, maar ook voor de slachtoffers en de bredere samenleving (Vandeurzen, Verhoeven, Verstraete, Willemsens, 1999, p. 9). Het doel van herstelgerichte detentie is het bespreekbaar maken van het delict en de gedetineerde confronteren met de veroorzaakte schade en gevolgen die zijn delict teweeggebracht heeft. Op deze manier wordt hij gestimuleerd om zijn verantwoordelijkheid hiervoor op te nemen (Laus, 2013, p. 37).⁵

² Bij rechtstreekse communicatie treden dader en slachtoffer rechtstreeks met elkaar in dialoog.

³ Bij onrechtstreekse communicatie treedt de bemiddelaar op als pendelfiguur tussen dader en slachtoffer.

⁴ Verwilghen, M., Ministeriële omzendbrief n° 1719, 4 oktober 2000

⁵ Projectplan PI Nieuwegein, juli 2005.

Binnen de gevangenis dient er een zekere houding van respect te heersen en een meerzijdige partijdigheid ten aanzien van alle betrokken partijen. Elk detail van het gevangenisleven moet getoetst worden, niet enkel aan de belangen van de gedetineerden en slachtoffers zelf, maar ook aan die van het gevangenispersoneel en bijvoorbeeld de bezoekers (Christiaensen et al., 2000, p. 15). Herstelgerichte detentie richt zich voornamelijk op daders die zich vrijwillig willen inzetten voor herstelgerichte activiteiten. Op deze manier is de motivatie het grootst. Motivatie is erg belangrijk in het herstelproces. Wanneer motivatie ontbreekt, kan dit het herstelproces in de weg staan. Herstel is niet afdwingbaar, ook niet in de gevangenis (Vandeurzen et al., 1999, p. 9).

De meest relevante actoren binnen herstelgerichte detentie zijn de dader, het slachtoffer en de samenleving of maatschappij. Er kan in dit geval gesproken worden van een driehoeksverhouding. Voor de dader van een delict biedt herstelgerichte detentie de mogelijkheid om een actieve rol te spelen bij het herstellen van de verstoorte relatie ten gevolge van het delict. Hij dient zijn verantwoordelijkheid op te nemen voor zijn daden. Om dit te kunnen verwezenlijken dienen aan de dader de nodige middelen verschaft te worden tijdens zijn detentie, zodat de schade aan het slachtoffer kan hersteld worden. Dit past binnen de procedure van maatschappelijke re-integratie en is enkel mogelijk indien de dader betrokken wordt bij herstelgerichte initiatieven ten aanzien van het slachtoffer en de samenleving (Van Camp et al., 2004, p. 49). Een voorbeeld van dergelijke herstelgerichte activiteiten die onder andere in de Vlaamse gevangnissen worden voorzien, is het sensibiliseren van gevangenen door middel van affiches, brochures, informatieavonden over bijvoorbeeld de burgerlijke partij of de vorming voor gedetineerden rond slachtofferschap (Van Camp, 2002, p. 108). Herstelgerichte detentie speelt zich voornamelijk af binnen de gevangensmuren. Dit kan de illusie opwekken dat het voornamelijk dadergericht is. Nochtans gaat het binnen herstelgerichte detentie over de erkenning van het slachtoffer en diens statuut, het recht op informatie en het herstel van de schade. Doordat men het slachtoffer betreft binnen het hele proces tracht men op deze manier secundaire victimisatie⁶ tegen te gaan. Daarom wordt er geprobeerd om het slachtoffer zoveel mogelijk te informeren over de strafuitvoering en de werking van de gevangenis. Op deze manier voelt het slachtoffer zich betrokken. Daarnaast is dergelijke betrokkenheid ook erg belangrijk in het verwerkingsproces

⁶ Secundaire victimisatie kan ontstaan wanneer het slachtoffer het gevoel heeft te weinig informatie te ontvangen of onvoldoende erkend te worden tijdens de strafrechtelijke procedure.

(Van Camp et al., 2004, p. 50). De laatste actor van de driehoeksverhouding betreft de samenleving. Een delict veroorzaakt namelijk schade aan de harmonie die er binnen een samenleving heerst. Het raakt de samenleving in al haar fundamenten. Het zorgt ervoor dat de maatschappelijke banden verslechteren, waardoor er een zekere vorm van onveiligheid ontstaat. Om ervoor te zorgen dat deze breuk herstelt, wordt de dader opgesloten zodat de maatschappij op deze manier wordt ‘veiliggesteld’. Dit is echter een voorlopige oplossing, die het uiteindelijke probleem niet aanpakt (Van Camp et al., 2004, p. 51). Een zinvolle detentie met een zekere ruimte voor communicatie en responsabilisering zorgt voor een verhoogde kans op een succesvolle re-integratie in de maatschappij (Peters, Snacken & Kellens, 1999, pp. 134-137). Naast deze drie actoren speelt ook de penitentiaire staf een belangrijke rol in een herstelgerichte detentie. Het gaat hierbij om al de personeelsleden die in contact komen met gedetineerden, van directie (zowel de DG-EPI als de regionale en lokale) tot penitentiaire beambten, psychosociale dienst (PSD) en het administratief personeel.

Hoewel de meesten het erover eens zijn dat herstel binnen detentie een grote meerwaarde kan betekenen voor de betrokken partijen, zijn er toch enkele auteurs die waarschuwen voor twee grote risico's. Het eerste risico gaat om het feit dat de fundamentele herstelrechtelijke principes niet afgezwakt mogen worden om de toepassing ervan binnen de gevangenis te vergemakkelijken. Daarnaast mag herstelrecht niet beschouwd worden als nieuwe legitimatie voor de gevangenisstraf. Dit laatste omvat het tweede risico (De Vos, 2015, p. 62). Daarom moet een concluderende boodschap van Aertsen (2012) in het achterhoofd gehouden worden dat “herstelrecht binnen de gevangenis slechts geloofwaardig is als dit ook tot uiting komt in het ruimere strafrechtelijk beleid, wat in de eerste plaats een verminderd gebruik van de vrijheidsberovende straf impliceert” (Aertsen, 2012, p. 276).

Naast deze risico's brengt detentie ook een aantal problemen met zich mee die drempels vormen voor het toepassen van herstelrecht binnen de gevangenissen. Van Ness noemt zes obstakels die te maken hebben met het detentieklimaat.⁷ Het eerste obstakel betreft het feit dat de gedetineerde wordt beheerst door het gevangenisregime. Hierdoor wordt het moeilijk om de verantwoordelijkheid voor zijn daden op te nemen. Ten tweede haalt hij aan dat de gevangeniscultuur er vooral op gericht is om autoriteiten en de samenleving af te wijzen en op het beperken van de detentieschade. Deze gevangeniscultuur moet volgens hem door de

⁷ Van Ness, Restorative Justice in Prisons, paper gepresenteerd op het Symposium on Restorative Justice and Peace, Cali, Colombia, 9 – 12 februari, 2005.

gedetineerde worden afgewezen om deel te kunnen nemen aan het proces van herstel en re-integratie. Vervolgens haalt hij de realiteit van het gevangenisleven aan als volgende obstakel. Binnen de gevangenis is er sprake van dreiging met geweld indien de gedetineerde probeert te ontsnappen of niet meewerkt. Deze realiteit verhindert de pogingen om de gedetineerde de juiste manier van conflictoplossing bij te brengen. Ten vierde kan de gevangenisdirectie de herstelgerichte programma's weigeren in te zetten omwille van de veiligheid in de gevangenis of omwille van de verhoogde druk van het personeel. Daarnaast zijn gevangenissen autoritaire en hiërarchisch gestructureerde organisaties, waardoor het moeilijk is voor een gedetineerde om een autonomie te ontwikkelen. Ook dit zorgt voor moeilijkheden wanneer een gedetineerde zijn eigen verantwoordelijkheid wil opnemen. Tot slot haalt hij aan dat gevangenissen voornamelijk dadergericht zijn, waardoor het moeilijk is voor de herstelrechtprogramma's om de aandacht te blijven leggen op de rechten en noden van het slachtoffer (Van Hoek & Slump, 2013, pp. 37-38).

1.3. Internationale ontwikkelingen omtrent herstelgerichte detentie

Hieronder volgt er een voorstelling van het algemeen internationaal rechtskader waarbij de gedachte van herstelgerichte detentie aansluiting vindt. Daarnaast wordt er ook gekeken naar de invulling van herstelgerichte detentie in het buitenland.

1.3.1. Supranationale regelgeving

De Raad van Europa en de Raad van de Europese Unie proberen sinds een aantal jaren meer rekening te houden met de rechten en noden van het slachtoffer. Voorgemelde instanties schreven dan ook een aantal aanbevelingen en kaderbesluiten. Sommigen hiervan zijn interessant voor herstelgerichte detentie omdat ze de noodzaak benadrukken om de betrokken partijen een actieve rol te geven bij het oplossen van conflicten. Daarnaast moedigen ze ook het gebruik van bemiddeling aan en benadrukken ze het recht op schadeherstel van het slachtoffer (Van Camp et al., 2004, p. 29). Enkel de meest recente Europese regelgeving wordt hieronder kort besproken.

De eerste aanbeveling van de Raad van Europa die wordt aangestipt, is die van 15 september 1999 betreffende bemiddeling tussen slachtoffers en daders van misdrijven (Rec(99)19). In deze aanbeveling spoort de Raad van Europa de lidstaten aan om slachtoffers hun stem te laten horen, de mogelijkheid te voorzien om met de dader in contact te treden en herstel van de geleden schade te verkrijgen. Deze aanbeveling stelt voor om dader-

slachtofferbemiddeling in elke fase van de strafprocedure mogelijk te maken (Van Camp et al., 2004, p. 32). In de meest recente ‘Aanbeveling van de Raad van Europa nr. Rec(2018)8 betreffende ‘Restorative Justice’ in strafzaken’ is er ook aandacht voor herstelgerichte detentie. Deze werd aangenomen in oktober 2018 en kwam er naar aanleiding van richtlijnen van de European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) in 2017. Deze richtlijnen werden gepubliceerd zodat er een betere uitvoering van de bovenvermelde Rec(99)19 zou komen. Er werd vastgesteld dat er in veel lidstaten nog steeds een algemeen gebrek was aan bewustzijn voor het herstelrecht, een gebrek aan beschikbaarheid van het herstelrecht in sommige fasen van het strafproces en een gebrek aan een gespecialiseerde opleiding in de uitvoering ervan. Deze bevindingen werden als een teken beschouwd dat de Aanbeveling van 1999 niet volledig ten uitvoer was gelegd.⁸ Ondanks dat de aanbeveling van 2018 geen bindend karakter heeft, betreft het toch een morele verplichting voor de lidstaten van de Raad van Europa. Essentieel in de aanbeveling is dat herstelrecht in alle stadia van het strafproces aangeboden dient te worden, bij elk soort misdrijf (Goei, 2019, p. 63).

Tot slot kan het kaderbesluit van de Raad van de Europese Unie van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure⁹ worden opgemerkt. Met dit kaderbesluit wil de Raad de minimumnormen vastleggen voor de rechten van de slachtoffers, onder meer met de rechtsbedeling en de mogelijkheden tot herstel. Zo stelt artikel 9 dat elke lidstaat verplicht is ‘om maatregelen te treffen om ervoor te zorgen dat de dader het slachtoffer voldoende schadeloos stelt’ (Van Camp et al., 2004, p. 32). Daarnaast verplicht het de lidstaten om ervoor te zorgen dat bemiddeling in strafzaken wordt aangemoedigd (artikel 10 lid 1) en om daartoe de nodige wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in te voeren (artikel 17) (Lauwaert, 2009, p. 81). Dit kaderbesluit is enorm belangrijk aangezien het dwingend is, in tegenstelling tot voorgenoemde aanbevelingen. Het was dan ook de aanleiding tot de wet van 2005 met betrekking tot bemiddeling in alle fasen van de strafrechtspleging¹⁰. Deze komt later aan bod.

⁸ Committee of Ministers, 1326th meeting, 3 October 2018

⁹ Kaderbesluit van de Raad van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure, Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, L 82/03, 22.03.2001

¹⁰ Wet van 22 juni 2005 tot invoering van bepalingen inzake de bemiddeling in de Voorafgaande Titel van het boek van Strafvordering en in het Wetboek van strafvordering, BS 27 juli 2005.

1.3.2. Herstelgerichte detentie in het buitenland

In België en Nederland is herstelrecht voornamelijk ontwikkeld vanuit de praktijk van de jeugdzorg, slachtofferhulp en de politie (Leest, 2007, p. 24). In de praktijk werd er in het buitenland reeds heel wat geëxperimenteerd met herstelrecht. Dit gebeurde vooral in de volwassenendetentie. Het gaat in de overgrote meerderheid om lokale, losstaande initiatieven (Van Camp et al., 2004, p. 33). Zo werden er onder andere in Canada, de Verenigde Staten, Engeland, Zwitserland en Duitsland reeds wat projecten opgezet waarbinnen de dader bewust wordt gemaakt van de gevolgen die zijn daden teweeggebracht hebben voor het slachtoffer (Jansen, 2005, p. 64). In de jaren '70 deed slachtoffer-daderbemiddeling zijn intrede in de Verenigde Staten en Canada. Dit bleef echter beperkt tot aangelegenheden omtrent jeugddelinquentie. Omwille van de groeiende vraag van slachtoffers of nabestaanden van slachtoffers van ernstige strafbare feiten naar bemiddelingsgesprekken werden deze activiteiten ook uitgebreid naar volwassenen (Jansen, Hissel & Homburg, 2008, p. 8; Van Camp et al., 2004, . 34). Een voorbeeld van een herstelgericht programma dat afkomstig is uit de Verenigde Staten en Canada zijn de 'sentencing circles'. Hierbij wordt naast het slachtoffer en de dader ook de maatschappij vertegenwoordigd tijdens de bemiddeling (Aertsen, Mackay, Pelikan, Willemsen & Wright, 2004, p. 19).

Hoofdstuk 2. Herstelgerichte detentie in België

2.1. Historiek

Onder invloed van de zaak Dutroux en de Witte Mars werd er vanuit maatschappelijke hoek heel wat druk uitgeoefend om ervoor te zorgen dat de groep slachtoffers in onze samenleving gehoord wordt (Robert, 2004, p. 25). De doelgroep slachtoffers van misdrijven en hun families werd op de Ministerraad van 28 augustus 1996 voor het eerst uitdrukkelijk als uitgangspunt van de regeringsraad genomen (Hutsebaut, 1996, p. 546). Naast deze opkomende aandacht voor slachtoffers kwam er ook heel wat ongenoegen in verband met de penitentiaire praktijk die de dader deed vervreemden van zijn feiten. Daarnaast was er ook sprake van een aantal bredere sociale en maatschappelijke veranderingen, waarbij participatie, responsabilisering en communicatie een nieuwe impuls kregen (Robert & Peters, 2008, p. 554). De maatschappij vertoonde een toenemende verscheidenheid op het vlak van economie, politiek en wetenschap, maar ook op het vlak van persoonlijke waarden, normen en overtuigingen. Hierdoor gaan mensen op een andere manier met elkaar omgaan. Enerzijds treedt er een grotere individualisering op en anderzijds worden mensen meer afhankelijk van elkaar (Van Camp et al., 2004, p. 15). De Nederlandse socioloog De Swaan heeft het over een “verschuiving van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding” (De Swaan, 1982, p. 81). Naar aanleiding van deze ontwikkelingen, nam de voedingsbodem voor herstel toe (Robert & Peters, 2008, p. 554).

In 1996 bracht de toenmalige Minister van Justitie Stefaan De Clerck in zijn ‘Oriëntatienota Strafbeleid en Gevangenisbeleid’ herstel in verband met de gevangenisstraf. Politiek gezien mag dit als officieel startpunt van een op herstelgerichte benadering binnen het strafrechtsdenken beschouwd worden (Vanspauwen, Robert, Aertsen & Parmentier, 2003, p. 65). Volgens hem moest de vrijheidsberovende straf een re-integratie en herstelgerichte invulling krijgen (De Clerck, 1996, pp. 52-54). Het justitieel beleid in ons land moest in de richting van een meer herstelgerichte en slachtoffergerichte aanpak. Het nagaan van mogelijkheden tot herstel in de fase van de strafuitvoering maakte aanvankelijk deel uit van het onderzoeksproject ‘Bouwstenen voor een coherent herstel- en slachtoffergericht justitiebeleid’. Dit onderzoeksproject werd op 1 oktober 1997 opgestart, onder het toezicht van de Federale Diensten voor Technische, Wetenschappelijke en Culturele Aangelegenheden (Robert & Peters, 2008, p. 554). Enkele maanden later werd er een project, dat specifiek gericht was op herstelgerichte detentie, opgestart. Dit project is gegroeid uit twee elementen.

Enerzijds kan het gezien worden als een gevolg van onderzoek naar de betekenis van straf en de slachtofferproblematiek. Anderzijds komt het project voort uit de politieke wil om een slachtoffer- en herstelgerichte dimensie in te voeren in alle fasen van de strafrechtsbedeling, inclusief de fase van de strafuitvoering. Het project 'Herstelgerichte Detentie' werd toevertrouwd aan de KU Leuven en de U. Liège (Van Camp et al., 2004, pp. 25- 26). Het actieonderzoek vond plaats in zes pilotinrichtingen, drie in Vlaanderen (Leuven-Hulp, Leuven-Centraal en Hoogstraten) en drie in Wallonië (Andenne, Jamioulx en Tournai). Er werd gebruik gemaakt van participerende observatie en veldwerk. Er werd een projectmedewerker aangeduid in elke deelnemende penitentiaire instelling. De taak van deze projectmedewerker bestond eruit om na te gaan welke mogelijkheden er voorhanden waren om een herstel-en slachtoffergerichte oriëntatie aan de uitvoering van de vrijheidsstraf te geven. Verschillende partijen binnen de gevangenis muren, zoals de directie, PSD en penitentiair personeel, werden hierbij betrokken. Dit engagement kon worden beschouwd als levensnoodzakelijk, aangezien het een mentaliteitswijziging beoogde (Vandeurzen, Verhoeven, Verstraeten, 2000, p. 157). In het eindrapport van 1999 werd er geconcludeerd dat het mogelijk is om de penitentiaire inrichtingen een herstelgerichte oriëntatie te geven, weliswaar onder bepaalde voorwaarden (Vandeurzen et al., 1999, pp. 77-79). De oorspronkelijke opdracht was een één jaar durend experiment, toch werd het project twee keer verlengd in 1999 en 2000. Gedurende de drie jaar dat het actieonderzoek liep, werden er verschillende activiteiten en programma's opgericht. Het ging hierbij om activiteiten en programma's die zowel gericht waren op de gedetineerden zelf als op bijvoorbeeld de vorming van het gevangenis personeel (Daems & Robert, 2006, p. 259). Op basis van de resultaten van dit pilotproject besliste de Ministerraad vervolgens in 2000 om het project open te trekken en alle gevangenis en te laten evolueren in de richting van een herstelgerichte detentie (Robert & Peters, 2008, p. 102). Het pilotproject bleek dus een doorslaggevende factor te zijn in het implementeren van herstelrecht binnen detentie.

Marc Verwilghen, de Minister van Justitie in de regering Verhofstadt I, was voorstander om het penitentiair beleid te laten evolueren van een vergeldend naar een herstellend concept, gebaseerd op de waarden van 'Restorative Justice' (Van Camp et al., 2004, p. 39). Dit kwam onder meer tot uiting in de Algemene beleidslijnen van het Ministerie van Justitie van het

begrotingsjaar 2000¹¹. Hierin stond dat er moet gestreefd worden naar zowel herstel van schade voor het slachtoffer, alsook naar het herstel van de verstoorde relatie tussen dader, slachtoffer en maatschappij. De verbreding van het herstelconcept in de beleidsdocumenten van Verwilghen wijst op een ruimer herstelmodel (Desmet, Jacquain & Parello, 2000, p. 71). Dit herstellend beleid kon enkel worden ingevoerd wanneer er binnen de gevangenis en bij het Directoraat-Generaal Uitvoering van Straffen en Maatregelen¹² een cultuur van respect heerst. Hiermee wordt respect voor de gedetineerde, de mens als burger, respect voor het slachtoffer en diens rechten en respect voor het penitentiair personeel bedoeld (Van Camp et al., 2004, p. 39).

Naast deze verbreding van de herstelbenadering, werd er in 2000 ook beslist om in elke strafinrichting een herstelconsulent aan te stellen. Door de aanstelling van dergelijke herstelconsulent in elke Belgische gevangenis wilde de Minister Marc Verwilghen mee zoeken naar een antwoord op de vraag naar gerechtigheid voor het slachtoffer, de dader en de maatschappij, ook tijdens de vrijheidsberoving (Christiaensen, Vandeurzen, Verhoeven, 2000, p. 3). De taak van de herstelconsulent bestond er eerst en vooral uit om de bovenvermelde cultuur van respect tot stand te brengen binnen de gevangensmuren. Dit deed hij door de personeelsleden en verschillende diensten die werkzaam zijn binnen de gevangenis samen te brengen. De herstelconsulent werkte daarnaast constructieve communicatiekanalen uit en richtte de noodzakelijke overlegplatforms op. De tweede taak van de herstelconsulent was om ervoor te zorgen dat de uitbouw van een coherent gevangenisbeleid, dat aansloot bij het model van herstelgerichte detentie, bevorderd werd. Hij diende ervoor te zorgen dat directe of indirecte communicatie tussen dader en slachtoffer vergemakkelijkt werd. Hierbij moet steeds rekening gehouden worden met de verwachtingen van beide partijen (Van Camp et al., 2004, p. 39; Christiaensen et al., 2000, pp. 145-146). De herstelconsulent bevond zich dus voornamelijk op het structurele niveau¹³ (Christiaensen et al., 2000, p. 145). Hij werd gezien als de adviseur van de directie inzake herstelrecht. Hij had echter geen hiërarchisch gezag ten aanzien van de andere personeelsleden. De herstelconsulent werd namelijk aangestuurd door twee coördinatoren op bovenlokaal niveau: het hoofd van de inrichting waar hij werkt en de herstelcoördinator (Van Camp et al., 2004, p. 55). Naast de herstelconsulenten bleven de

¹¹ Algemene beleidslijnen van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 2000, *Parl. St. Kamer*, 1999-2000, nr. 0198/13, p. 38

¹² Huidige: Directoraat-Generaal Penitentiaire Instellingen (DG EPI)

¹³ Verwilghen, M., Ministeriële omzendbrief nr. 1719, 4 oktober 2000

universitaire onderzoeksgroepen nog steeds een belangrijke functie vervullen wat betreft opleidingen, training, consultatie enzoverder (Robert & Peters, 2008, p. 557). Aan de ontwikkeling van de functie van herstelconsulent waren echter ook een aantal nadelen verbonden. Zo was er bijvoorbeeld geen regelmatigheid te vinden waarin de jaarverslagen verschenen. Daarnaast ontbraken er heel wat verslagen en werden ze slechts op beperkte schaal verspreid (Beyens & Robert, 2005, p. 3). De herstelconsulenten hadden ook geen beslissingsbevoegdheid en het verleende advies met betrekking tot de implementatie van herstelrechtelijke gedachtengoed binnen de detentiecontext was niet bindend (Van Camp et al., 2004, p. 55).

De herstelconsulent verdween echter in 2008. Hun functie wordt voortaan definitief verankerd binnen de inrichtingen. Er werd sindsdien een openbaar statutair examen voorzien voor de functie van ‘attaché herstelgerichte detentie’ (Suggnomè, 2008, p. 40). In de praktijk, bleek dat dergelijke attachés meteen een keuze moesten maken, ofwel beperken ze zich tot de bevoegdheid omtrent herstelgerichte detentie alleen, ofwel kiezen ze voor de bredere functie van ‘attaché operationele ondersteuning management-justitie’¹⁴. Deze overstap heeft ervoor gezorgd dat de functie van de toenmalige herstelconsulenten, steeds minder met herstel te maken had en veel meer met management (Daems, 2009, p. 21).

2.2. Structurele inbedding

De eerste stap naar een structurele inbedding kwam er in 2008, na de afschaffing van de herstelconsulenten. Er werd een dienstnota¹⁵ vanwege de toenmalige directeur-generaal penitentiaire inrichtingen, Hans Meurisse, verspreid over de verschillende gevangenissen. Deze dienstnota omvatte de structurele verankering van herstelgerichte detentie. Het algemene uitgangspunt van de dienstnota betreft het feit dat zowel in de missie van het DG EPI als in het managementplan herstelgerichte detentie een belangrijke plaats moet innemen. Daarnaast beschrijft de nota dat herstelgerichte detentie ook in de operationele plannen van de gevangenissen in de verschillende doelen geïntegreerd dient te worden. Verder wordt er ook aan de directies gevraagd om erover te waken dat er een minimum aantal herstelgerichte activiteiten/procedures wordt voorzien binnen de gevangenis. Dat er met andere woorden een minimum basispakket dient gegarandeerd te worden. Het gaat hierbij om

¹⁵ Meurisse, H., *Dienstnota structurele verankering herstelgerichte detentie*, Brussel, Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen, 1 augustus 2008.

basisinformatiestrekking (onthaal, infosessies, brochures,...) met betrekking tot het herstelgericht aanbod (slachtoffer-daderbemiddeling,...), de onthaalprocedure voor slachtoffers (die de gevangenis betreden in het kader van een bemiddelingsgesprek, de strafuitvoeringsrechtbank,...). Vervolgens dienen er ook twee herstelgerichte activiteiten per jaar voor de doelgroep van gedetineerden te worden georganiseerd (bijvoorbeeld de cursus ‘Slachtoffer in Beeld’,...) en één herstelgerichte activiteit of project voor slachtoffers en/of burgers. Tot slot blijft herstelgerichte detentie ook deel uitmaken van de (basis)opleiding van het penitentiair personeel. In principe is het de attaché operationele ondersteuning management justitie die verantwoordelijk is voor de voortzetting en de structurele verankering van herstelgerichte detentie binnen de gevangenis. De vraag is echter in hoeverre de huidige gevangnissen nog doorleefd zijn van de uitgangspunten van deze dienstnota.

Daarnaast is vooral de basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden van 2005 van groot belang. Deze basiswet bepaalt naast de rechten en plichten van gedetineerden ook de basisbeginselen voor detentie. In artikel 9 §2 wordt concreet gesteld: ‘De tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf wordt gericht op het herstel van het door het misdrijf aan de slachtoffers aangedane onrecht, op de rehabilitatie van de veroordeelde en op de geïndividualiseerde voorbereiding van zijn re-integratie in de vrije samenleving’¹⁶. Bovendien wordt de operationalisering van herstel aan de hand van het individueel detentieplan benadrukt door middel van het opnemen van de verantwoordelijkheid van de gedetineerde ten aanzien van het slachtoffer (artikel 38 §3).

Naast deze basiswet werd er in 2005 ook nog een andere belangrijke wet ingevoerd met betrekking tot een herstelgerichte praktijk, namelijk de wet tot invoering van bepalingen inzake de bemiddeling in de Voorafgaande Titel van het boek van Strafvordering en in het Wetboek van Strafvordering¹⁷. Deze wet regelt bemiddeling in elke fase van de strafrechtelijke procedure (artikel 6 lid 2). Daarnaast worden er ook geen beperkingen aan deze bemiddeling opgelegd wat de aard en zwaarte van de misdrijven betreft (Lauwaert, 2008, p 82). De wet creëert een kader voor bemiddeling tussen daders en slachtoffers van misdrijven onder begeleiding van een bemiddelaar. De wetgever mengt zich niet in het

¹⁶ Art 9§2 van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005.

¹⁷ Wet van 22 juni 2005 tot invoering van bepalingen inzake de bemiddeling in de Voorafgaande Titel van het boek van Strafvordering en in het Wetboek van strafvordering, *BS* 27 juli 2005.

vaststellen van de inhoud van de eigenlijke bemiddeling. De vrijwilligheid van deelname (artikel 2 lid 3), de vertrouwelijkheid van het gehele bemiddelingsproces (artikel 2 lid 3 + artikel 8) en de neutraliteit van de bemiddelaar (artikel 2 lid 3) worden in de wet echter wel nauwgezet doorgevoerd. De bemiddeling wordt dankzij deze wet een aanbod waar elke persoon, die er direct belang bij heeft in het kader van een gerechtelijk onderzoek, gebruik van kan maken (artikel 2 lid 2 + artikel 6 lid 2).

Vervolgens dient ook de Wet betreffende de externe rechtspositie¹⁸ aangehaald te worden. In dit wetgevend kader krijgt herstel een plaats onder de noemer van de wettelijke tegenindicatie van de houding van de gedetineerde ten aanzien van het slachtoffer.¹⁹ Daarnaast kunnen er dankzij deze wet een aantal strafuitvoeringsmodaliteiten ingevoerd worden. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de beslissingsbevoegdheid van de Minister van Justitie en die van de strafuitvoeringsrechtbank met betrekking tot het toekennen van een strafuitvoeringsmodaliteit. Onder de beslissingsbevoegdheid van de Minister van Justitie valt de uitgaansvergunning (artikel 4-5), het penitentiair verlof (artikel 6-7), de strafonderbreking (artikel 15-16) en de plaatsing in een transitiehuis (artikel 9/1-9/3). Onder die van de strafuitvoeringsrechtbank valt de beperkte detentie (artikel 21-23), het elektronisch toezicht (artikel 22-23), de voorwaardelijke invrijheidsstelling (artikel 24-25) en de voorlopige invrijheidsstelling met het oog op de verwijdering van het grondgebied of met het oog op de overlevering (artikel 25/3, artikel 26 + artikel 26/1). Al deze bovengenoemde strafuitvoeringsmodaliteiten maken het mogelijk voor de gedetineerden om aan hun re-integratie te werken en op deze manier kan er ook aan herstel gedaan worden, aangezien re-integratie nauw aansluit bij het herstel met zichzelf en met de maatschappij. Neem nu bijvoorbeeld de oprichting van de transitiehuizen. Deze mogelijkheid kwam er in 2018.²⁰ Een transitiehuis is een kleinschalige vorm van detentie waar veroordeelden zich voorbereiden op een leven na detentie in omstandigheden die nauw aansluiten bij de hedendaagse maatschappij. Ze zijn bedoeld voor gedetineerden die een open regime aankunnen. Een zinvolle detentie is exclusief gericht op re-integratie en herstel.²¹ Vandaag de dag telt België

¹⁸ Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS* 15 juni 2006

¹⁹ Locomotieftekst Bart Claes: Een verhaal van hoop, verandering en kracht. Herstelgerichte detentie anno 2014, p. 1

²⁰ Wet van 11 juli 2018 houdende diverse bepalingen strafzaken, *BS* 18 juli 2018

²¹ Koen Geens, *Justitie in transitie, stand van zaken na vierenhalf jaar hervormen*, 2009

twee transitiehuizen: één in het Vlaamse Mechelen sinds 9 oktober 2019 en recent (1 januari 2020) ging er ook één open in het Waalse Edingen. Deze vorm van kleinschalige detentie sluit nauw aan bij het uitgangspunt van ‘De Huizen vzw/ Les Maison asbl’ en Rescaled (De Huizen, 2020). Rescaled is een internationale beweging die streeft naar een vervanging van het huidige detentiesysteem. Detentie zou volgens hen moeten steunen op drie pijlers: (1) kleinschaligheid, (2) differentiatie op vlak van beveiligingsniveau en van hulp- en dienstverlening, en (3) integratie in de lokale gemeenschap. Enkel dan kan er gesproken worden van een zinvolle detentie (De Vos & Vanhouche, 2019, p. 39).

Niet alleen op federaal niveau, maar ook op het niveau van de gemeenschappen komt herstelgerichte detentie vandaag de dag in België aan bod. Er is sprake van een samenwerking tussen de Federale Overheid en de Gemeenschappen. Een voorbeeld van deze samenwerking is onder andere de structurele verankering en geleidelijke uitbreiding van het herstelfonds, die in een conceptnota²² in juli 2009 werd voorgesteld. De bedoeling van deze nota was om naast de structurele verankering en uitbreiding van het herstelfonds ook samenwerking tussen de FOD Justitie, de vzw Suggnome²³, de Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW's), de Vlaamse provincies en de Vlaamse Overheid te creëren.

Vervolgens dient het Strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden te worden opgemerkt. In het huidige Strategisch Plan 2015-2020, worden negentien doelstellingen geformuleerd waarbij elke doelstelling tegen een bepaald jaar, in dit geval tussen 2015 en 2020, dient gerealiseerd te worden (Gemengde Commissie, 2014; Strategisch plan 2015-2020, p. 24). Er wordt gekozen om de hulp- en dienstverlening uit de vrije samenleving binnen te brengen in de gevangenis. Dit wil zeggen dat er heel wat actoren en diensten samen werkzaam zijn binnen de gevangenis. Het is daarom erg belangrijk dat deze samenwerking optimaal verloopt en dat er een goede afstemming is tussen de Vlaamse partners onderling, maar ook met de actoren van Justitie (Strategisch Plan, 2015-2020, p. 17). De focus van het huidige strategisch plan ligt onder meer op een humane detentie en een succesvolle re-integratie. Dit is ook duidelijk terug te vinden in de doelstellingen van de hulp- en dienstverlening die zijn opgenomen in het Decreet betreffende de organisatie hulp- en

²² Conceptnota inzake de structurele verankering en geleidelijke uitbreiding van het herstelfonds, juli 2009

²³ Sinds 2016: Moderator vzw

dienstverlening van de gedetineerden van 8 maart 2013²⁴. Herstel wordt volgens dit decreet gezien als één van de belangrijkste doelstellingen. Hulp- en dienstverlening moet het proces van herstel tussen dader, slachtoffer en samenleving stimuleren.²⁵

2.3. Voorbeelden uit de praktijk

Een eerste voorbeeld uit de praktijk betreft het reeds vermelde herstelfonds. De werking van het herstelfonds startte in 2002 als een experiment in de schoot van de vzw Suggnomè. In 1987 werd binnen de Leuvense vzw Oikoten een vereffeningsproject voor minderjarige delinquenten in het leven geroepen. Oorspronkelijk was het uitgangspunt vooral het uitdenken van constructieve en alternatieve maatregelen voor de jonge dader in kwestie, maar al snel werd ook het slachtoffer betrokken. Op deze manier werd de eerste aanzet gegeven tot de ontwikkeling van een dader-slachtofferbemiddeling in Vlaanderen. Vanaf 1993 werd de toepassing van bemiddeling op initiatief van de KU Leuven uitgebreid naar volwassenen in dossiers met betrekking tot relatief zware vormen van criminaliteit. Naar aanleiding hiervan werd in 1998 de vzw Suggnomè (Forum voor Herstelrecht en Bemiddeling) opgericht. Deze vereniging heeft twee belangrijke doelen, enerzijds de bemiddelingspraktijk verder uitbouwen en anderzijds het herstelrecht als ideologisch kader voor een gehele maatschappelijke benadering van criminaliteit stimuleren. Sinds de invoering van de reeds vernoemde wet van 2005²⁶ inzake bemiddeling is de vzw Suggnomè erkend als Vlaamse dienst voor de invoering van bemiddeling in alle fasen van de strafrechtspleging, onafhankelijk van de aard van het gepleegde delict. De bemiddelingspraktijk die wordt uitgevoerd in deze vzw wordt deels gefinancierd door Justitie en deels door de Vlaamse Overheid. Deze dader-slachtofferbemiddeling is ook een voorbeeld van een herstelgerichte praktijk in de Vlaamse gevangnissen. In deze context van de bemiddeling in de fase van de strafuitvoering (die gesubsidieerd is door de Vlaamse Overheid sinds 2001) deed het herstelfonds zijn intrede, naar analogie met het vereffeningsfonds voor minderjarigen. Het herstelfonds kan gezien worden als een antwoord op de insolabiliteit van de dader die zijn/haar verantwoordelijkheid wil opnemen ten aanzien van het slachtoffer. Net zoals bij het vereffeningsfonds voor

²⁴ Vl. Decr. van 8 maart 2013 betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, *BS* 21 april 2013

²⁵ Art 4, 5° van het decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, *BS* 21 april 2013

²⁶ Wet van 22 juni 2005 tot invoering van bepalingen inzake de bemiddeling in de Voorafgaande Titel van het boek van Strafvordering en in het Wetboek van strafvordering, *BS* 27 juli 2005

minderjarigen gaan ook de volwassen gedetineerden het engagement van vrijwilligerswerk aan zodat ze op die manier het slachtoffer kunnen vergoeden. Dit alles past perfect binnen het kader van een meer herstelgerichte kijk op criminaliteit en geeft gedetineerden de mogelijkheid om rond herstel te werken tijdens de gevangenisstraf.²⁷

Hoe gaat dergelijk herstelfonds nu precies in zijn werk? Eerst en vooral dient er ingezet te worden op de bekendheid van het herstelfonds. Slachtoffers en daders kunnen slechts een aanvraag indienen als ze van het bestaan afweten. De bekendmaking dient langs beide kanten te gebeuren. Langs de kant van de slachtoffers is het echter niet altijd even gemakkelijk. Vaak blijkt doorverwijzing uit deze hoek eerder uitzonderlijk, aangezien Slachtofferhulp en Slachtofferonthaal dit enkel doen wanneer ze eraan denken en wanneer zij principieel vinden dat het hun rol is om hen door te verwijzen. De bekendmaking dient dus vooral te gebeuren aan de kant van de gedetineerden. In de gevangenissen kan dit op verschillende manieren, zowel geschreven als mondeling. Er zijn specifieke folders aanwezig binnen de gevangensmuren en via verschillende wegen (bibliotheek, PSD,...) kan het verspreid worden. Daarnaast wordt het aanbod van herstelfonds ook opgenomen in de onthaalbrochure van de gevangenis. Wat de mondelinge info betreft, kan dit gebeuren via de PSD, de cursus ‘Slachtoffer in Beeld’, penitentiaire beampten,... Vervolgens wordt er op regelmatige basis ook een specifieke infoavond gehouden. Op dergelijke avond kan er bijvoorbeeld een ex-deelnemer worden uitgenodigd om ‘reclame’ te maken voor het herstelfonds. Wanneer de gedetineerden ingelicht zijn en er interesse is, volgt er een doorverwijzing. Er wordt een uitgebreide uitleg gegeven waarin het opzet en de werking nog duidelijker wordt. Er wordt aangegeven dat het herstelfonds samenwerkt met Moderator en dat er de mogelijkheid voorhanden is om een som geld te bekomen van maximum 1900 euro. In ruil voor dit geld moet vrijwilligerswerk verricht worden voor een organisatie met een humanitair doel (bijvoorbeeld een rusthuis). Per uur dat er gewerkt wordt, dient er 9,5 euro uitbetaald te worden. Dit geld komt nooit in de handen van de gedetineerde, maar gaat rechtstreeks naar het slachtoffer. Daarnaast moet de gedetineerde minstens bereid zijn om te antwoorden op de vragen van het slachtoffer. Dit gebeurt via de bemiddelaar, die optreedt als tussenpersoon, of eventueel via een rechtstreeks gesprek tussen de twee partijen wanneer ze dit zien zitten. Na deze uitleg volgt de mogelijkheid tot doorverwijzing. Er wordt een doorverwijsformulier opgesteld en ingevuld. Daarna wordt het doorgestuurd naar de bemiddelaar van Moderator.

²⁷ Conceptnota inzake de structurele verankering en geleidelijke uitbreiding van het herstelfonds, juli 2009, p. 1+3

Deze bemiddelaar stuurt dan een brief naar het slachtoffer met betrekking tot het aanbod van het herstelfonds (de communicatie, vrijwilligerswerk, financiële vergoeding). Indien het slachtoffer wenst in te gaan op het aanbod, toetst de bemiddelaar bij het slachtoffer af of deze het liefst heeft dat hij eerst naar het slachtoffer toegaat of eerst naar de gedetineerde. De bemiddelaar start dan met de zoektocht naar de onopgeloste vragen die er tussen beide partijen leven en probeert hierop antwoorden te zoeken door alle boodschappen die er gegeven worden, over te maken. De bemiddelaar maakt op basis van deze gesprekken een aanvraag voor het herstelfonds klaar. Deze aanvraag wordt gelezen en goedgekeurd door beide partijen en daarna overgemaakt aan het Comité Herstelfonds. Wanneer het Comité zijn goedkeuring geeft, beslist het Comité over het bedrag waarvoor gewerkt zal worden en wordt er groen licht gegeven om vrijwilligerswerk te zoeken.²⁸

Hoe vaak wordt er nu gebruik gemaakt van deze twee voorgenoemde herstelgerichte praktijken, namelijk de slachtoffer-daderbemiddeling en het herstelfonds? Uit het cijferoverzicht van 2019 van Moderator blijkt dat er voor de periode van 01/01/2019 tot en met 31/12/2019 in totaal 2051 aanvragen werden ingediend, verspreid over alle gerechtelijke arrondissementen. Het gaat hier over aanvragen in alle fase van de strafrechtspleging. Van al deze aanvragen werden er 931 bemiddelingsdossiers afgesloten. Op 31 januari 2019 waren er echter wel nog 310 dossiers hangende. Wanneer er gekeken wordt naar de fase van de strafuitvoering gaat het om 320 aanvragen. Deze aanvragen komen voornamelijk uit de gevangenis, maar ook niet allemaal.²⁹ Hoeveel bemiddelingsdossiers er in deze fase effectief werden afgesloten, is niet terug te vinden in het cijferoverzicht. Ook voor het herstelfonds zijn een aantal cijfers beschikbaar. Het gaat om cijfers van de afgelopen tien jaar, van 2010 tot en met december 2019. In 2010 ging het om 34 aanvragen in de 14 Vlaamse gevangenissen waar er met het herstelfonds aan de slag werd gegaan. Van deze 34 aanvragen kregen er 29 een positief advies van het Comité. Het totaal goedgekeurd bedrag bedroeg 27.155 euro. In 2019 ging het om 55 aanvragen en hiervan kregen er 49 een positief advies. Over twee dossiers werd er echter nog geen beslissing genomen. In totaal ging het in 2019 om een totaal

²⁸ Draaiboek Herstelfonds Hoogstraten juli 2010

²⁹ Cijferoverzicht 2019 Moderator vzw.

goedgekeurd bedrag van 55.602 euro.³⁰ Er is dus een stijging merkbaar in het gebruik van het herstelfonds.

Daarnaast werd er vroeger ook een cursus ‘Slachtoffer in Beeld’ georganiseerd binnen de gevangensmuren. Deze cursus werd in oktober 1995 opgericht door vzw. Slachtofferhulp Vlaanderen. Voordien werd deze enkel gebruikt als alternatieve sanctie die uitsluitend van toepassing was buiten de gevangensmuren. De cursus richt zich vooral op drie doelstellingen, namelijk kennis-en inzichtverwerving, het versterken van het inlevingsvermogen en het bewerkstelligen van een attitudeverandering. Voordat de cursus kon geïmplementeerd worden binnen de gevangensmuren, moesten er echter een aantal aanpassingen gedaan worden. Een voorbeeld hiervan is het feit dat de cursus zich voortaan ook zal richten op slachtofferschap binnen detentie (Robert, 2004, p. 31; Vandeurzen et al., 1999, pp. 32-36). Vandaag de dag blijkt deze cursus echter niet meer uitgevoerd te worden in de Vlaamse gevangensmuren. Omwille van budgettaire redenen werd er sinds 2018 geen financiering meer vrijgemaakt om deze cursussen te blijven ondersteunen en uitvoeren.³¹ Het geld dat toen vrijgekomen is, werd verdeeld onder andere projecten, zoals bijvoorbeeld Moderator.

Net zoals Slachtofferhulp Vlaanderen en Moderator, zijn er nog andere externe organisaties die binnen de muren hun bijdrage leveren met betrekking tot een herstelgerichte detentie. Een voorbeeld hiervan is Vormingplus. Dit is een organisatie die streeft naar een duurzame, inclusieve, solidaire en democratische maatschappij. Het zijn bruggenbouwers. Iedereen is welkom (Vormingplus, 2020). Daarom organiseren ze projecten die burgers en gedetineerden met elkaar verbinden. Een voorbeeld hiervan is een lokaal initiatief: ‘Kaffee Detinee’. Dit organiseren ze in samenwerking met het CAW en de Rode Antraciet van de gevangenis Leuven Centraal en Leuven Hulp. De eerste dag wordt er een wandeling gemaakt naar verschillende plaatsen in Leuven die te maken hebben met straf en Justitie. De tweede en derde dag kunnen de dertig deelnemende burgers de twee Leuvense gevangensmuren bezoeken. Ze gaan in gesprek met de gedetineerden en het personeel van de gevangenis. Op de vierde bijeenkomst staat een getuigenis van een slachtoffer en een familielid van een gedetineerde op de planning (Leuven Restorative City, 2020).

³⁰ Overzicht dossiers herstelfonds 2010-december 2019

³¹ Rode Antraciet vzw, Onzekere toekomst SIB 2017

Hoofdstuk 3. Herstelgerichte detentie in Nederland

Net zoals in België, is er ook in Nederland aandacht voor een herstelgerichte detentie. Al kwam deze iets langzamer op gang dan in België. Toch kwamen er ook in de jaren '90 experimenten via bottom-up initiatieven van progressieve individuen en organisaties, vooral op het gebied van jeugdrecht en op het niveau van de politie. Veel van deze vaak positief onthaalde initiatieven verdwenen echter toen de financiering werd stopgezet en andere prioriteiten op het gebied van Justitie op de voorgrond traden. Desalniettemin, heeft zich in de afgelopen jaren een andere trend voorgedaan. Verschillende NGO's en andere belanghebbenden zijn steeds actiever geworden op het gebied van herstelrecht. Een voorbeeld hiervan is de oprichting van het innovatiecentrum Restorative Justice Nederland (RJN). Wetgeving, projecten en pilots zijn gestart en uitgevoerd. De overheid, justitiële organisaties, NGO's en deskundigen in het werkveld rond herstelrecht werken steeds meer samen en het herstelrecht heeft zich op verschillende domeinen steeds verder ontwikkeld. Een belangrijk domein betreft herstelgerichte detentie (Wolthuis, Claessen, Slump, Van Hoek, 2019, p. 117). Herstelgericht werken binnen detentie is er primair op gericht om een bewustwordings- en herstelproces op gang te brengen onder daders die veroordeeld zijn voor een delict. Deze visie sluit aan bij de manier van werken van de Nederlandse Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) die ervoor instaat strafrechtelijke veroordeelden te detineren. De DJI streeft namelijk naar een gevangencultuur die herstelgericht is. Dit wil zeggen dat er een meer open en herstelgericht klimaat onder de gedetineerden en het personeel van de PI's heerst zodat er meer en betere mogelijkheden ontstaan om slachtoffer- en herstelgericht te werken (Claes, 2019, p. 30).

3.1. Structurele inbedding

De laatste jaren werd er ook in Nederland veel ingezet op de verbetering van de positie van het slachtoffer. De eerste stappen van verandering kwamen voornamelijk op gang door de Europese regelgeving³² die in 2001 Nederland wakker schudde. Tien jaar later, op één januari 2011, werd er een 'Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces'³³ ingevoerd. Deze wet omvatte de nieuwe titel IIIA in het Wetboek van Strafvordering (Sv).

³² Het Kaderbesluit van de Raad van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de straf- procedure (2001/220/JBZ) en de Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/ JBZ (2012/29/EU).

³³ Wet van 17 december 2009 ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces, *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden* 1 januari 2010

Deze nieuwe titel bevat een bepaling die van groot belang kan zijn voor het veranderen van de communicatie tussen slachtoffers en daders. Het gaat hier om artikel 51h Sv. Dit artikel bevordert bemiddeling tussen slachtoffers en verdachten, maar ook slachtoffers en veroordeelden. Het artikel biedt de mogelijkheid om praktische toepassingen van herstelrecht in strafzaken in te voeren, denk daarbij bijvoorbeeld aan bemiddeling (Dierx, Slump & Leijten, 2012, p. 276). De experimenten met mediation in strafzaken kwamen na de invoering van artikel 51h Sv. op gang, hoewel ook voor die tijd al in een aantal pilots en praktijken ervaring werd opgedaan met de toepassing van herstelrechtvoorzieningen. Zo vinden sinds 2007 in Nederland voorafgaand aan, parallel aan en na afloop van het strafproces slachtoffer-daderbemiddelingen plaats.³⁴ Dit gebeurde via de organisatie Slachtoffer in Beeld. Op 11 april 2017 kreeg deze organisatie de naam Perspectief Herstelbemiddeling (Perspectief Herstelbemiddeling, 2020).

Op 21 februari 2017 werd er door een initiatiefgroep (Universiteit Maastricht en RJN) in samenwerking met een denktank bestaande uit strafrecht- en herstelrechtprofessionals een wetsvoorstel ingediend tot de invoering van herstelrechtvoorzieningen in het Wetboek van Strafvordering. Op 29 maart 2018 verscheen er een herziene versie. Zowel de eerste versie als de laatste versie zijn opgesteld op initiatief van en door burgers. De proeve van wetgeving is in juni 2018 aangeboden aan de Minister voor Rechtsbescherming Sander Dekker en aan de leden van de Vaste Kamercommissie voor Justitie en Veiligheid van de Tweede Kamer. Met deze herziene versie kan het formele wetgevingsproces volgens de initiatiefgroep en de professionals echt van start gaan. De mogelijkheid om zaken in het strafrecht op een meer herstelgerichte manier aan te pakken is volgens hen geen luxe, maar een noodzaak.³⁵

3.2. Ontwikkeling in de praktijk

Naast de opkomende aandacht voor het slachtoffer, kwam er ook meer en meer aandacht voor herstelgerichte praktijken in Nederland. Ze worden steeds meer toegepast op levensgebieden en een toenemend aantal burgers en professionals komt ermee in contact. Hierdoor wordt de bekendheid van herstelgericht werken bevorderd (van Hoek & Slump, 2011, p. 4). Naar aanleiding van deze interesse in herstelgerichte praktijken werden er ook een aantal

³⁴ Voorstel van Wet strekkende tot invoering van herstelrechtvoorzieningen in het Wetboek van Strafvordering, inclusief Memorie van Toelichting. Herziene versie, 2018, p. 8

³⁵ Voorstel van Wet strekkende tot invoering van herstelrechtvoorzieningen in het Wetboek van Strafvordering, inclusief Memorie van Toelichting. Herziene versie, 2018.

initiatieven in Nederland genomen om herstelrecht te introduceren in een aantal gesloten (jeugd)instellingen. Later deden deze herstelgerichte praktijken ook hun intrede in de volwassenendetentie in Nederland. Verschillende krachten, zoals die van professionals, de gedetineerden zelf,... dienen hierbij gebundeld te worden (Claes, 2019, p. 34).

Doorheen de jaren hebben er zich een aantal belangrijke ontwikkelingen omtrent herstelgerichte detentie voorgedaan. De belangrijkste was, naar Belgisch voorbeeld, het aanstellen van de herstelconsulenten binnen een aantal PI's en JJI's. Dit gebeurde vanaf het begin van deze eeuw. Herstelconsulenten spelen een doorslaggevende rol in het ontwikkelen van herstelgerichte detentie en in het vormgeven aan herstelgerichte programma's. De herstelconsulent werkt met gedetineerden aan bewustwording en is in de inrichting het aanspreekpunt voor vragen met betrekking tot herstel, schuld- en schaamtegevoelens en bemiddeling tussen de dader en het slachtoffer. Naast deze individuele aanpak houden ze zich ook bezig met het beleid binnen de gevangenis. Hoe ze de cultuur binnen een gevangenis kunnen veranderen en deze meer herstelgericht kunnen oriënteren (Slump, 2017, p. 55). Ze gaan zowel beleidsmatig als uitvoerend aan de slag. Er zijn vandaag de dag nog drie herstelconsulenten werkzaam in verschillende PI's. Op lange termijn is het doel om herstelconsulenten binnen elke inrichting tewerk te stellen, al verhinderen budgetrestricties dit (Wolthuis et al., 2019, p. 124).

Vervolgens wordt op management- en operationeel niveau ook een herstelplan opgemaakt. Dit initiatief kwam er naar aanleiding van de DJI, die in 2016 heeft bevolen dat elke PI tegen eind 2017 een herstelplan moest ontwikkelen. Op die manier kunnen de herstelgerichte praktijken meer ingebed worden in de hele organisatie. Het concept werd getest in 2016 als een pilot in vier gevangenissen. Het innovatieve karakter van de invoering van dergelijk herstelplan binnen de PI's heeft ervoor gezorgd dat de overheid hiervoor financiële middelen vrijgemaakt heeft om organisaties, die hiermee aan de slag gingen, te ondersteunen. Zo heeft het overgrote deel van de Nederlandse PI's personeel van RJN ingehuurd om mee dergelijk herstelplan te ontwikkelen en om hun personeel op te leiden in een meer herstelgerichte aanpak (Wolthuis et al., 2019, p. 124). Het herstelplan is onder meer gebaseerd op het Organisatorisch Groeimodel Herstelgericht Werken van 2013 (zie bijlage 5) dat door RJN ontwikkeld werd. Het is een instrument voor zelfanalyse dat gebruikt wordt om de praktijk te verbeteren (Claes, 2019, p. 33). Er worden vijf organisatieniveaus onderscheiden waar herstelpraktijken binnen detentie kunnen worden uitgevoerd: 1) visie en beleid, 2) werkwijze,

3) cultuur, 4) deskundigheid en 5) samenwerking met externe partners (Wolthuis et al., 2019, p. 124).

Naast de herstelconsulent, neemt ook de geestelijke verzorging een prominente plaats in binnen herstelgerichte detentie in Nederland. Dit omwille van het feit dat geestelijke verzorging een specifieke en onafhankelijke ‘vrijplaats’ vormt in detentie. Hierdoor is een herstelgerichte benadering in persoonlijke gesprekken en groepsgesprekken voor de hand liggend. De geestelijke verzorging heeft daarnaast ook een verwijsovereenkomst afgesloten met Perspectief Herstelbemiddeling (Slump, 2017, p. 55).

Perspectief Herstelbemiddeling is een Nederlandse organisatie die slachtoffer- en dadergesprekken en (recent) ook ‘mediation’ verzorgt. In Nederland is er een belangrijk verschil tussen herstelbemiddeling en ‘mediation’. Herstelbemiddeling situeert zich buiten het strafrecht en kan op ieder moment plaatsvinden: voor, tijdens of na het strafproces. Deze vorm van bemiddeling beïnvloedt het strafproces alleen als de direct betrokken partijen zoals slachtoffer en dader dit zelf wensen. Ze bepalen dan gezamenlijk de inhoud en vorm. ‘Mediation’ daarentegen is een vorm van bemiddeling die binnen het strafrecht valt. Het beïnvloedt het strafproces altijd. De rechter dient steeds rekening te houden met de uitkomst van de ‘mediation’ als de straf wordt opgelegd. Omwille van dit onderscheid, is het enorm belangrijk dat slachtoffers en daders vooraf goed geïnformeerd worden over beide mogelijkheden. Deelnemen aan slachtoffer-daderbemiddeling is volledig vrijblijvend, evenals de keuze voor de vorm: binnen of buiten het strafrecht. Op deze manier kunnen de partijen zelf kiezen welke informatie ze delen met derden en of ze wel degelijk informatie willen delen (Perspectief Herstelbemiddeling, 2017). Wanneer er naar de cijfers gekeken wordt met betrekking tot de aanmeldingen van slachtoffer-daderbemiddeling in 2019 gaat het om een totaal van 1547. Van alle aanmeldingen kon Perspectief Herstelbemiddeling er 1422 uitzetten naar bemiddelaars. In totaal konden de bemiddelaars vorig jaar 1351 zaken afsluiten. Een groot aantal van de aanmeldingen zijn echter nog steeds hangende bij de bemiddelaars. Vanuit de PI’s kwamen er 140 aanmeldingen in 2019. In 2018 waren dit er 167. Het gaat hier dus om een relatief klein aantal minder aanmeldingen. Dit kan deels te maken hebben met het feit dat de laatste twee jaren de gevangenen de opdracht kregen om meer herstelgericht te werken. Dit herstelgericht werken richt zich niet enkel op het herstel naar het slachtoffer, maar ook op zelfherstel, herstel met het eigen netwerk/familie en herstel richting de samenleving. Het is mogelijk dat een groot aantal PI’s het accent nu eerder op de andere drie herstelcategorieën

legt. De professionals in de PI's geven aan dat het niet altijd even makkelijk is om met gedetineerden het contact met het slachtoffer bespreekbaar te maken. Daarom kan het zinvol zijn om dit aan te pakken, in samenwerking met de PI's. De meeste meldingen kwamen vanuit de PI Arnhem (20), de PI Dordrecht (13) en de PI's Zwolle en Nieuwegein (elk 10). De reden hiervoor kan onder meer liggen in het feit dat in de PI van Arnhem en Nieuwegein er al enkele jaren bijeenkomsten met Perspectief Herstelbemiddeling georganiseerd worden in het kader van de cursus 'Puinruimen'.³⁶

Daarnaast wordt er in een aantal PI's actief gebruik gemaakt van de driehoek gedetineerde-penitentiair inrichtingswerker- casemanager. Deze driehoek moet zorgen voor een herstelgerichte benadering van gedetineerden. De gedetineerde staat in deze driehoek namelijk centraal. De penitentiare inrichtingswerker, ook wel de mentor genoemd, staat in voor de dagelijkse contactlegging en de omgang. De casemanager zorgt voor de coördinatie van de re-integratie (Slump, 2017, p. 55).

Vervolgens spelen ook de re-integratiecentra, ook wel RIC's genoemd, een belangrijke rol binnen herstelgerichte detentie in Nederland (Slump, 2017, p. 55). Elke PI voorziet een ruimte waar een RIC zich vestigt. Gedetineerden kunnen er terecht met hun hulpvraag tijdens de uren die beschikbaar zijn voor hun re-integratie. Binnen de RIC's werken gedetineerden aan hun terugkeer naar de maatschappij. In het centrum wordt maximaal beroep gedaan op de zelfstandigheid van de gedetineerden. Ze streven naar een effectieve inzet van de detentietijd voor de gedetineerden. Een geslaagde re-integratie draagt bij aan het voorkomen van recidive. Veel (ex-)gedetineerden ervaren problemen op primaire leefgebieden. Het gaat hierbij dan om identiteitsbewijs, huisvesting, werk of inkomen, zorg en schulden. Door in te zetten op deze leefgebieden, wordt de kans op recidive na detentie verkleind. Zelfredzaamheid dient voorop te staan. Daarom werken gedetineerden zoveel mogelijk zelf aan hun problemen en proberen ze hierrond zelf zaken te ondernemen. Om gedetineerden hierbij te ondersteunen, kunnen ze terecht in de zogenaamde RIC's. Er worden verschillende activiteiten georganiseerd door vrijwilligers en stagiaires, zoals een zorgverzekering opzeggen/opstarten, voorlichting

³⁶ Jaarverslag Perspectief Herstelbemiddeling 2019

(folders/brochures) bekijken, een CV schrijven, dvd's bekijken over bijvoorbeeld verschillende beroepen, inventariseren van schulden en aanschrijven van schuldeisers,...³⁷

Verschillende organisaties en diensten bieden ondersteuning aan gedetineerden om te werken aan vier verschillende lagen van herstel, namelijk: zelfherstel, herstel met hun familieleden, herstel met hun slachtoffer(s) en met de maatschappij. Familieleden van gedetineerden spelen een belangrijke rol binnen de herstelgerichte detentie. Zowel de gevangenis zelf als externe partners zoals Exodus en Gevangenzorg Nederland hebben programma's ontwikkeld die het mogelijk maken dat gedetineerden en hun familie elkaar ontmoeten. Deze programma's bestaan uit ouder-kind-dagen, vervoer van kinderen naar de gevangnissen, leesprojecten waarbij de gedetineerde voorleest aan zijn/haar kind(eren) (Wolthuis et al., 2019, pp. 124-125).

In de Nederlandse PI's en JJI's worden verschillende activiteiten uitgewerkt om zowel de gedetineerden als het gevangenispersoneel bewust te maken van herstel binnen detentie. In 2014 startte de DJI in samenwerking met Perspectief Herstelbemiddeling een grote voorlichtingstour langs alle PI's in Nederland. Ongeveer 5000 mensen werden bereikt. Er was sprake van een herstelestafette. Deze bestond uit een aantal vaste onderdelen, zoals voorlichtingsfilmpjes, interviews met bestaande bemiddelaars en ervaringsverhalen van (ex-)gedetineerden en slachtoffers en nabestaanden. Daarnaast organiseert Gevangenzorg Nederland de 'SOS-cursussen' in een aantal PI's. Verschillende thema's komen hierin aan bod. Het gaat hierbij vooral om de thema's zoals schuld, schaamte en slachtoffers. Vervolgens experimenteert Gevangenzorg Nederland ook met een aanpak die gebaseerd is op het internationaal erkende 'Sycamore Tree Project': 'Building Bridges'. Slachtoffers, nabestaanden en gedetineerden, die niet met hetzelfde delict gerelateerd zijn, gaan samen aan de slag om te werken rond verwerking en herstel. Binnen de gevangenis worden trainingen en cursussen aangeboden zoals 'Kies voor Verandering' (standaardprogramma) en 'Puinruimen' (ontwikkeld door herstelconsulenten). Gedetineerden werken aan vier belangrijke herstelopgaven: zelfherstel, herstel van de achterblijvers, herstel met het slachtoffer en herstel met de gemeenschap. In het bewustwordingsprogramma 'Puinruimen' neemt het slachtoffer of een nabestaande altijd deel. De programma's kunnen uitmonden in een slachtofferdadergesprek. Daarnaast loopt in de JJI's onder andere het trainingsprogramma 'Dapper' van

³⁷ DJI (2016). Informatieblad re-integratiecentrum

de Stichting 189. Hier worden jongeren in een herstelgerichte omgeving voorbereid op de terugkeer en de mogelijke ontmoeting met hun slachtoffer (Slump, 2017, p. 55; Wolthuis et al., 2019, p. 125). In een onderzoek van Zebel, Vroom en Ufkes (2017) werden een aantal herstelgerichte cursussen zoals 'Puinruimen' en 'SOS' geëvalueerd. Hieruit bleek dat een aantal van de vooropgestelde doelen wel degelijk behaald werden en dat de deelnemers ze ook afmaakten en ze positief evalueerden. Wanneer de registratiegegevens bekeken werden, bleek dat beide cursussen regelmatig werden gegeven in verschillende PI's, maar dat het aantal deelnemers aan de cursussen eerder klein is. Het ging om ongeveer 500 deelnemers in 2014-2016 (Zebel, Vroom, Hufkens, 2017, p. 116). Er werd ook opgemerkt door de auteurs dat de cursussen te veel op zichzelf staan en te weinig gevolg krijgen binnen de detentiesetting. Zo ontbreekt er bijvoorbeeld de mogelijkheid voor de deelnemers om elkaar na afloop weer op te zoeken. Een positief punt is dat het Ministerie van Veiligheid en Justitie heeft toegezegd om herstelgerichte detentie te intensiveren (Claessen, Elbersen, Vanspauwen, van Stokkom, 2017, p. 9).

Binnen de JJI's is onder andere 'Young in Prison' werkzaam met 'Contributing Positively to Society' (COPOSO). Sport en creativiteit worden ingezet om de eigenwaarde en het perspectief voor de toekomst te vergroten. Er wordt gewerkt met rolmodellen en op deze manier kunnen jongeren worden geïnspireerd om zich te gedragen zoals deze individuen met wie zij zich kunnen identificeren. Een onderdeel van deze COPOSO is een leiderschapsprogramma. In dit programma worden ex-gedetineerden opgeleid tot rolmodel en workshopdocent. Ook in de PI's wordt er steeds meer en meer beroep gedaan op ex-gedetineerden als ervaringsdeskundigen. Zij komen hun verhaal vertellen om op die manier het bewustwordingsprogramma te vergemakkelijken en te verduidelijken (Slump, 2017, pp. 56-57; Wolthuis et al., 2019, p. 125).

De start van de training en deskundigheidsvorming omtrent herstelgerichte detentie in Nederland begon in 2013. Er werden grote scholingsactiviteiten georganiseerd. Het opleidingsinstituut van DJI heeft samen met RJN, Perspectief Herstelbemiddeling (slachtoffer- en dadergesprekken) en de herstelconsulenten ongeveer twintig cursussen 'Slachtoffergericht werken' uitgevoerd. Daarnaast heeft RJN ruim 30 verdiepende 'masterclasses' uitgevoerd omtrent herstelgericht werken. Hierdoor zijn verschillende personeelsleden in de PI's bereikt, zoals bijvoorbeeld casemanagers, geestelijke verzorgers,

directie,... en 400 personeelsleden werden opgeleid in herstel- en slachtoffergericht werken (Slump, 2017, p. 57; Wolthuis et al., 2019, p. 126).

Momenteel loopt er een bijzonder experiment in de PI in Krimpen aan den IJssel, dat medegefinancierd wordt door een privéfonds. Dit unieke project is geïnitieerd door Gevangenzorg Nederland en heeft de naam: De Compagnie. Sinds 2016 runt Gevangenzorg Nederland deze afdeling. Opgeleide vrijwilligers werken samen met gevangenisdirecteurs aan een innovatieve aanpak voor gedetineerden. De Compagnie biedt ruimte aan veertien gevangenen die solliciteren naar een plek op deze afdeling. Naast deze gedetineerden verblijven er ook zestien gedetineerden in een ZBBI-regime (Zeer Beperkt Beveiligde Inrichting-regime), die doordeweeks buiten de gevangenis werken en in het weekend met verlof mogen. Gedetineerden worden ‘compagnons’ genoemd en werken twee hele en drie halve dagen in dit aparte deel van de PI. Dit biedt hen de mogelijkheid om in contact te komen met werkgevers buiten de gevangenis en zo kunnen ze zich voorbereiden op werk na detentie. Daarnaast is er ook ruimte voor studie, bezoek en sport. Goed in groep functioneren en verantwoordelijkheid voor elkaar dragen, zijn belangrijke leerpunten op De Compagnie. De avond- en weekendprogramma’s worden volledig verzorgd door de opgeleide vrijwilligers van Gevangenzorg Nederland en ze worden ondersteund door professionals. De vele herstellende uitdagingen op vier niveaus (zichzelf, familie, het slachtoffer en de maatschappij) vormen de centrale elementen van dit programma (Wolthuis et al., 2019, p. 126; Gevangenzorg Nederland, 2020). Een belangrijke kanttekening die bij dit gehele project gemaakt dient te worden, is het feit dat de financiering ervan deels afhangt van een privéfonds. Wanneer zij stoppen met geld vrijmaken, loopt het project dus mogelijks op zijn einde.

Een andere progressieve ontwikkeling vond plaats in de PI in Almelo. In mei 2018 heropende het zijn RIC, met een nieuwe naam: ‘Centrum voor Herstel en Re-integratie’. Het vernieuwde centrum besteedt meer aandacht aan de vier niveaus van herstel en biedt betere assistentie en mogelijkheden voor de re-integratie van de gedetineerde in kwestie. Een nog uitdagender idee kwam er in 2019. De DJI zou middelen ter beschikking stellen om in Almelo een ‘Huis van Herstel’ op te richten. Een oud gebouw naast de huidige PI wordt ter beschikking gesteld aan een groep gedetineerden die bijzondere aandacht en hulp nodig hebben. Daarnaast zal er nauw worden samengewerkt met verschillende externe partners en lokale bedrijven om re-integratie voor deze groep te vergemakkelijken. Er worden ook diensten en activiteiten ten behoeve van

de slachtoffers en de gemeenschap voorzien (Wolthuis, 2019, p. 127). De opening van het Huis van Herstel is voorzien in juni 2020.

Hoofdstuk 4. Tussentijdse vergelijking: België vs. Nederland

Wanneer er een eerste vergelijking wordt gemaakt tussen beide landen, op basis van de beschikbare literatuur, springen de volgende zaken in het oog.

Zowel in België als in Nederland blijkt er in zekere zin sprake te zijn van een herstelgerichte detentie. Toch blijkt de invulling ervan niet helemaal overeen te stemmen. Een voorbeeld hiervan is de invulling van de functie van de herstelconsulenten. In België kreeg elke gevangenis er één vanaf 2000. De herstelconsulent in België had voornamelijk een structurele functie. Hij moest namelijk zorgen dat er een cultuur van herstel binnen de gevangensmuren gecreëerd zou worden (Christiaensen et al., 2004, p. 55). In 2008 kwam er echter een einde aan het verhaal van de Belgische herstelconsulenten. Hun functie werd vanaf dan definitief verankerd binnen de inrichtingen. In Nederland daarentegen blijken herstelconsulenten vandaag de dag wel nog steeds werkzaam binnen de detentiecontext. Al gaat het momenteel echter maar om drie actieve herstelconsulenten. Hun functie is ook breder dan die van de toenmalige Belgische herstelconsulenten. De Nederlandse herstelconsulent heeft zowel een structurele als een individuele taak. Ze proberen de cultuur binnen een gevangenis te veranderen, zodat deze meer herstelgericht wordt, maar werken daarnaast ook rechtstreeks met gedetineerden aan hun bewustwording door middel van een cursus, zoals ‘Puinruimen’ (Slump, 2017, p. 55).

Een tweede belangrijke begripsverwarring heeft betrekking op ‘Slachtoffer in Beeld’. In België stond dit gedurende enkele jaren voor een cursus die gegeven werd binnen de gevangensmuren. De cursus richtte zich voornamelijk op inzicht- en kennisverwerving, het versterken van het inlevingsvermogen en het bewerkstelligen van een attitudeverandering (Robert, 2004, p. 31; Vandeurzen et al. 1999, pp. 32-34). Er kwam echter een einde aan deze cursus omwille van budgettaire redenen in 2018. Buiten de gevangensmuren wordt de cursus vandaag wel nog aangeboden in België. In Nederland werd er ook gebruik gemaakt van de term ‘Slachtoffer in Beeld’. Hier ging het echter om een organisatie die instaat voor slachtoffer-daderbemiddeling. Nu draagt ze de naam Perspectief Herstelbemiddeling (Perspectief Herstelbemiddeling, 2020). Het is de Nederlandse tegenhanger van de Belgische Moderator.

Wanneer er gekeken wordt naar de cijfers in verband met de keuze voor slachtofferdaderbemiddeling in beide landen, wordt de veronderstelling gewekt dat er in België meer gebruik van gemaakt wordt. Uit het cijferoverzicht van 2019 van Moderator komt namelijk naar voren dat er in de fase van de strafuitvoering 320 aanvragen werden gedaan. Deze aanvragen komen voornamelijk uit de gevangenis, maar ook niet allemaal.³⁸ Vanuit de Nederlandse PI's kwamen er 140 meldingen bij Perspectief Herstelbemiddeling in 2019.³⁹ Er dient echter met deze veronderstelling voorzichtig te worden omgegaan, aangezien het niet duidelijk is hoeveel aanvragen van de 320 er precies uit de gevangenis komen.

Wat de structurele inbedding betreft, wordt zowel in België als in Nederland aandacht geschonken aan herstel binnen detentie. In Nederland gaan ze echter wel nog een stap verder met het huidige wetsvoorstel⁴⁰ dat pleit voor de invoering van herstelrechtvoorzieningen in het Wetboek van Strafvordering. Het is een initiatief van en door burgers. Hieruit blijkt dat een groep burgers in Nederland enorm gemotiveerd is om herstel binnen de gevangensmuren nog extra uit te werken.

Wat de praktijk in beide landen betreft, kan er worden opgemerkt dat er zowel in België als in Nederland herstelrechtelijke initiatieven binnen de gevangensmuren hun intrede doen. Het gaat hier zowel om initiatieven die vanuit de gevangenis zelf komen, als initiatieven van externe partners. In België komen de initiatieven binnen de gevangensmuren vooral vanuit de Vlaamse Gemeenschap, zoals het CAW en de Rode Antraciet. Wat de externe partners betreft, gaat het hier dan voornamelijk om Moderator, Vormingplus en Slachtofferhulp Vlaanderen. In Nederland komen de initiatieven binnen de gevangenis voornamelijk van de herstelconsulent (indien de gevangenis er één heeft). Deze organiseert cursussen omtrent herstel, zoals de cursus 'Puinruimen'. Ook externe partners zijn werkzaam in Nederland om herstel binnen de gevangenis een plaats te geven. Het gaat hier dan bijvoorbeeld om Perspectief Herstelbemiddeling, Gevangenenzorg Nederland en RJN.

³⁸ Cijferoverzicht 2019 Moderator vzw.

³⁹ Jaarverslag Perspectief Herstelbemiddeling 2019

⁴⁰ Voorstel van Wet strekkende tot invoering van herstelrechtvoorzieningen in het Wetboek van Strafvordering, inclusief Memorie van Toelichting. Herziene versie, 2018.

Deel III: Methodologie

In dit onderdeel komen de methodologische aspecten van dit onderzoek aan bod. Allereerst wordt de dataverzameling toegelicht. Hierin komen de keuze van de onderzoeksmethode en de steekproeftrekking aan bod. Vervolgens wordt de data-analyse aangehaald. Tot slot volgt er een inschatting van de kwaliteit en de beperkingen van het onderzoek.

Hoofdstuk 1. Dataverzameling

1.1. Keuze van de onderzoeksmethode

Het onderzoek betreft een vergelijkende studie tussen België en Nederland. Enerzijds omdat België lange tijd koploper was in het hele herstelverhaal. Het aanstellen van de herstelconsulent in 2000 is daar een mooi voorbeeld van. Anderzijds bleef het in Nederland echter lange tijd wat stiller omtrent dit onderwerp, maar recent kwam er heel wat aandacht vanuit Nederlandse hoek. Zo zijn verschillende NGO's, zoals RJN, steeds actiever geworden op het gebied van herstelgerichte detentie.

Om een antwoord te bieden op de onderzoeksvragen, werd er in de eerste plaats gebruik gemaakt van een literatuurstudie. Hierin werden alle beschikbare documenten, zoals wetgeving, rapporten en beleidsnota's, in verband met herstelgerichte detentie in België en Nederland onderzocht. Daarnaast werd er gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek. Er vonden experten-interviews plaats met personen die rond herstelgerichte detentie werken of er reeds mee in contact gekomen zijn. Op deze manier kon de theorie met de praktijk vergeleken worden en kon er gezocht worden naar eventuele gelijkenissen of verschillen.

Er werd gebruik gemaakt van half-gestructureerde diepte interviews om te kijken hoe herstelgerichte detentie vandaag de dag in beide landen ingevuld wordt. Dit zijn interviews, waarin de onderzoeker de gevoelens, percepties en ideeën van de geïnterviewde te weten wil komen (Bijleveld, 2015, p. 220). Op deze manier kon er ook worden doorgevraagd indien er zich onduidelijkheden voordeden. Wegens de geringe ervaring van de onderzoeker met het afnemen van interviews, werd er gekozen voor een minimale houvast, namelijk een interviewschema (zie bijlage 2). Het interviewschema is gebaseerd op de onderzoeksvragen. Drie topics staan hierin centraal, namelijk de uiting van het herstelrechtelijke gedachtengoed in de vrijheidsberovende straf, de verklaringen voor de ontwikkelingen met betrekking tot herstelgerichte detentie en de knelpunten/uitdagingen met betrekking tot dit onderwerp.

Wanneer er naar de betrouwbaarheid tussen de verschillende interviews gekeken wordt, kan er worden opgemerkt dat er een zekere regelmaat te vinden is in de vragen die gesteld werden. Het merendeel van de vragen kwam namelijk terug en hierdoor wordt het vergelijken tussen de verschillende interviews vergemakkelijkt.

Omwille van onvoorziene omstandigheden, namelijk de Corona crisis, werden de interviews niet ‘face-to-face’ afgenomen, maar werd er gekozen om gebruik te maken van ‘Skype’. Alvorens de interviews werden afgenomen, werd er telkens toestemming gevraagd voor een audio-opname van het interview. Het principe van ‘informed consent’ is namelijk één van de sleutelprincipes van de wetenschappelijke ethiek (Decorte & Zaitch, 2016, pp. 564-565). Naast de toestemming voor het opnemen van de interviews, werd er aan de respondenten ook de toestemming gevraagd of hun naam vermeld mag worden in de rapportering van het onderzoek. Dit komt de betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede, aangezien er in dit geval met experts gewerkt wordt. Alle respondenten stemden hiermee in.

Naast de interviews, kunnen experts eventueel ook interne documenten ter beschikking stellen. Indien dit het geval is, wordt hiernaar verwezen in voetnoot.

1.2. Steekproeftrekking

Er werd gekozen voor een ‘purposive’ steekproef. De selectie van de respondenten gebeurde niet op basis van het toeval. Het is namelijk de bedoeling dat de geselecteerde respondenten helpen een antwoord te bieden op de onderzoeksvragen. Ze moeten informatierijk zijn. Daarom werden de respondenten voor de interviews bewust geselecteerd op basis van bepaalde kenmerken (Decorte & Zaitch, 2016, p. 111). Er werd gekozen voor respondenten die in het onderzoeksdomein werkzaam zijn. Het doel was om zoveel mogelijk experts uit België en Nederland te interviewen. Het ging hierbij om mensen uit de onderzoekswereld en mensen uit het werkveld. Deze laatste groep van respondenten werd nog verder onderverdeeld. Enerzijds in mensen die werkzaam zijn binnen de gevangenis, met andere woorden de interne diensten. Anderzijds in mensen die bij externe diensten werken, zij komen van buiten de gevangenis hun diensten aanbieden binnen de gevangensmuren. Soms kunnen respondenten ook in meerdere groepen thuishoren.

Aangezien er geen duidelijk overzicht beschikbaar was van de geschikte respondenten, werden de respondenten geselecteerd met behulp van een sneeuwbalsteekproef. Er werden eerst één of meerdere informatierijke respondenten gecontacteerd via e-mail. Vervolgens

werd er aan hen gevraagd of zij nog personen kenden die geschikt konden zijn om als respondent op te treden in het onderzoek. Deze mogelijke respondenten werden dan gecontacteerd en ook aan hen werden er nieuwe namen gevraagd enzoverder. Wanneer dan op een bepaald moment steeds dezelfde naam naar voren komt, is de cirkel rond en is de maximumomvang van de steekproef bereikt (Decorte & Zaitch, 2016, p. 114). Deze saturatie werd echter nooit bereikt aangezien het onderzoek te grootschalig is. Zowel België als Nederland worden namelijk onderzocht. Om deze grootschaligheid in te perken, werd er in België specifiek toegespitst op Vlaanderen. Het werd vrij snel duidelijk dat er zich heel wat ongelijkheden voordeden tussen de verschillende Vlaamse gevangenissen. Daarom werden er zoveel mogelijk mensen van de interne diensten, verspreid over heel Vlaanderen, geïnterviewd. Op deze manier kon er een zo goed mogelijk beeld geschetst worden in verband met de huidige invulling van herstelgerichte detentie in de Vlaamse gevangenissen.

In totaal werden er 28 mogelijke respondenten gecontacteerd. Hiervan waren er twaalf respondenten uit België en zeven respondenten uit Nederland bereid om aan het onderzoek deel te nemen. Onderstaande tabel geeft de gerealiseerde streekproefmatrix weer.

Tabel 1. Gerealiseerde steekproefmatrix

		België	Nederland
Werkzaam in de onderzoekswereld		Ivo Aertsen Johan Deklerck	Gert Jan Slump Annemieke Wolthuis Anneke Van Hoek Jacques Claessen
Werkzaam in het werkveld	Interne diensten	Mies Beckers Virna Van Der Elst Hans Claus Karen Peeters Lotte Gijbels Aline Vervaecke Sabine De Bock Tineke Tailleur Hannelore Pintelon	Evert Kampert Jonathan Gybels
	Externe diensten	Filip Van Gorp	Jan Willem Barth <i>Gert Jan Slump</i> <i>Annemieke Wolthuis</i> <i>Anneke Van Hoek</i>

Meer info met betrekking tot het beroep van de respondenten is te vinden in de lijst van de geïnterviewde personen (zie bijlage 1).

Hoofdstuk 2. Data-analyse

De data van het kwalitatief onderzoek betreffen hier interviewdata. Eerst werden de interviews uitgeschreven, ook wel ‘transcriberen’ genoemd. Dit gebeurde aan de hand van het verbatim-principe. Vervolgens werd het script grondig bestudeerd en volgde er daarna een codering van de tekst. Omdat er meerdere interviews werden afgenomen, konden deze met elkaar vergeleken worden op basis van overeenkomstige codes. In deze laatste fase van de data-analyse konden drie stappen worden onderscheiden, namelijk open, axiaal en selectief coderen (Mortelmans, 2013, pp. 420-467). Het open coderen zorgde ervoor dat de relevante van de irrelevante informatie kon worden onderscheiden. Aan elk fragment werd een code verbonden. In dit onderzoek werd er gebruik gemaakt van een kleurencode. In de tweede stap, het axiaal coderen, werden de codes samengebracht en met elkaar verbonden. Het aantal codes werd gereduceerd en de codes werden verder geïntegreerd in de codeboom (zie bijlage 3). De losse codes werden bijgevolg veranderd in concepten. Deze verschillende concepten werden in de laatste stap, het selectief coderen, met elkaar verbonden (Decorte & Zaith, 2016, pp. 490-492).

Tijdens het coderen werden er een aantal stappen in overweging genomen om betekenis aan de data te geven. Er werd nota genomen van de patronen en de terugkerende thema’s. Daarnaast werd de techniek van tellen gehanteerd. Zo kon het aantal respondenten met vergelijkbare of contrasterende meningen geteld worden of kon er geteld worden hoeveel keer een item werd vermeld (Miles, Huberman, & Saldana, 2014, pp. 278-289).

Hoofdstuk 3. Kwaliteit van het onderzoek

Bij het bekijken van de kwaliteit van de resultaten en het trekken van conclusies, dient er altijd rekening gehouden te worden met de gebreken van het onderzoek. Om de kwaliteit van het onderzoek te waarborgen, dienen er een aantal klassieke criteria nagestreefd te worden, namelijk de criteria van betrouwbaarheid en validiteit.

Met betrouwbaarheid wordt er verwezen naar stabiliteit of consistentie van de metingen over de tijd of over verschillende onderzoekers heen (Maesschalck, 2016, p. 144). Deze betrouwbaarheid werd gewaarborgd door een aantal handelingen. Eerst en vooral werd het verbatim-principe toegepast bij het uitschrijven van de interviews. Hierdoor konden zo weinig mogelijk invloeden van de onderzoeker doorschijnen. Vervolgens kan de betrouwbaarheid versterkt worden door een zekere transparantie van het onderzoek. Dit houdt in dat externe onderzoekers toegang hebben tot onderzoeksgegevens. Zo werd er een auditspoor achtergelaten door middel van een transparant hoofdstuk dat gewijd werd aan de methodologie van het onderzoek. Ook het interviewschema werd bijgevoegd in bijlage (zie bijlage 2). Op deze manier krijgt de lezer meer inzicht in de wijze waarop dit onderzoek tot stand is gekomen (Maesschalck, 2016, p. 143).

Om de validiteit van het onderzoek zoveel mogelijk te waarborgen, werden er een aantal strategieën gehanteerd. Validiteit van het onderzoek betekent dat alle data op een zo correct mogelijke manier geïnterpreteerd en gemeten worden (Silverman, 2013, p. 285). De methode die gehanteerd werd, is de constant vergelijkende methode (Silverman, 2013, p. 279). Door middel van deze methode werd er actief gezocht naar gelijkenissen en verschillen in de percepties van de verschillende respondenten met een verschillende achtergrond en een verschillend denkkader. De analyse vertrok van de op voorhand geconstrueerde codeboom. Dit zorgde ervoor dat de data meteen bij aanvang van de analyse vergeleken konden worden. De codeboom werd tijdens de analyse echter wel nog aangepast (Silverman, 2013, p. 290). Tot slot werd er ook gebruik gemaakt van respondentenvalidering. Dit gebeurde al tijdens het afnemen van de interviews door bijvoorbeeld samen te vatten wat er reeds gezegd werd en door middel van door te vragen (Decorte & Zaith, 2016, p. 492; Miles et al., 2014, pp. 279-310).

Hoofdstuk 4. Beperkingen van het onderzoek

Zoals in elk onderzoek, zijn er ook aan dit onderzoek enkele beperkingen verbonden. De resultaten dienen bijgevolg met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Deze beperkingen worden in onderstaande paragraaf besproken.

Een eerste beperking heeft betrekking op de onderzoekseenheden. Niet alle relevante personen uit België en Nederland konden geïnterviewd worden. Dit was omwille van tijdsgebrek, maar ook omwille van middelen. Hierdoor moesten er keuzes worden gemaakt. Zo werden bijvoorbeeld bij het onderzoek met betrekking tot de Belgische stand van zaken enkel Vlaamse respondenten gecontacteerd. Daarom kunnen de respondenten zeker niet heel België vertegenwoordigen. Ook voor Nederland was het onmogelijk om een saturatie van respondenten te verwezenlijken.

Een tweede beperking betreft het gebruik van een sneeuwbalsteekproef (Mortelmans, 2013, p. 159). De onderzoeker was sterk afhankelijk van de reeds gevonden respondenten. Hierdoor kan het zijn dat enkel de gemotiveerde respondenten werden aangehaald en zijn er misschien andere belangrijke respondenten onder de radar gebleven. Dit kan mogelijk de onderzoeksresultaten beïnvloeden.

Een laatste beperking heeft te maken met de relatief onervarenheid van de onderzoeker in het afnemen van interviews. Er werd soms gebruik gemaakt van een sturende vraag en dit kan de respondenten mogelijk beïnvloed hebben in hun antwoord.

Deel IV: Resultaten

Dit deel bevat de belangrijkste onderzoeksresultaten uit de data die verzameld werden aan de hand van de afgenomen half-gestructureerde interviews. De onderzoeksbevindingen worden thematisch beschreven in de volgorde van de vooropgestelde onderzoeksvragen. Eerst wordt er ingegaan op de manier waarop het herstelrechtelijke gedachtengoed in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in beide landen wordt geuit. Vervolgens komen de verklaringen voor de ontwikkelingen met betrekking tot herstelgerichte detentie aan bod. Daarna worden de knelpunten en uitdagingen besproken. Tot slot worden in het laatste hoofdstuk de resultaten van België en Nederland naast elkaar gelegd.

Hoofdstuk 1. Hoe komt het herstelrechtelijke gedachtengoed tot uiting in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf?

1.1. Uiting van het herstelrechtelijk gedachtengoed in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in België

Het eerste wat opviel bij het analyseren van de interviews met de Belgische respondenten, is dat er nog heel wat onenigheid bestaat omtrent de invulling van het begrip ‘herstelgerichte detentie’. Sommige respondenten bekijken het vanuit een perspectief waarin herstel van de schade aan het slachtoffer centraal staat. Anderen bekijken het dan weer vanuit het perspectief dat er ook aan zelfherstel of herstel met de familie en de samenleving moet gedaan worden. Nog anderen zien het veel ruimer en verstaan onder het begrip dat er ook een herstel van de vrijheid moet plaatsvinden. Dit heeft uiteraard een invloed op het beantwoorden van de vraag hoe het herstelrechtelijke gedachtengoed in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf tot uiting komt.

De manier hoe er in de verschillende gevangenissen wordt omgegaan met ‘herstel’, kent een aantal overeenkomsten, maar ook een aantal verschillen. De invulling is sterk afhankelijk van de inrichting. Veel hangt af van het inrichtingshoofd en de andere leden van de directie en hun kijk op herstelgerichte detentie. Sommige voormalige herstelconsulenten zijn namelijk directeurs geworden “en vanuit die functie hebben ze natuurlijk nog meer impact, want hun visie en hun bril blijft dezelfde hé” (Hans Claus, 01.04.2020).

Moderator blijkt volgens alle respondenten een belangrijke externe partner te zijn, die bemiddelingsgesprekken tussen dader en slachtoffer in goede banen probeert te leiden. Het gaat om een individueel aanbod. Moderator is sterk afhankelijk van de inrichting:

Veel hangt af van de 'believers', de sleutelfiguren. Als de PSD, JWW of de cipers overtuigd zijn dat bemiddeling van betekenis kan zijn, voor zowel de dader als het SO, dan zullen ze sneller geneigd zijn om gedetineerden aan te spreken en te motiveren.
(Filip Van Gorp, 02.04.2020)

Daarnaast wordt er ook opgemerkt door Moderator dat “wanneer het herstelfonds binnen een gevangenis goed is uitgebouwd, dat we ook veel meer aanvragen krijgen voor bemiddeling” (Filip Van Gorp, 02.04.2020). Dit herstelfonds is een tweede belangrijke vorm waarop het herstelrechtelijke gedachtengoed tot uiting komt binnen de gevangenismuren, volgens de respondenten. Dankzij vrijwilligerswerk kan de gedetineerde een deel van de schade vergoeden ten opzichte van het slachtoffer. “Dit vrijwilligerswerk richting de slachtoffers werkt vaak als een hefboom voor bemiddeling” (Filip Van Gorp, 02.04.2020).

Er wordt echter wel opgemerkt door een respondent dat deze twee vormen van herstel, initiatieven zijn die “te veel gefocust blijven op het herstel van het slachtoffer, het is goed dat het gebeurt, maar op een gegeven moment moeten we dat verder opentrekken” (Hannelore Pintelon, 16.04.2020).

Met dit opentrekken wordt de ruimere begripsinvulling van herstelgerichte detentie bedoeld. Het gaat om het herstel van de vrijheid. Het begrip herstel wordt breed en omvattend opgevat. Herstel gaat over de feiten, maar ook over de levensloop, de persoon van de dader en zijn sociale context, en wat daar allemaal fout liep. Herstel wordt dus gezien als een begrip dat uit meerdere lagen bestaat. Het wordt visueel gepresenteerd in de herstelpiramide van Johan Deklerck (zie bijlage 4). De herstelpiramide is onderverdeeld in vijf niveaus, namelijk van niveau nul tot en met niveau vier. Het hoogste niveau 4, het primair herstel, is direct verbonden met de feiten. Het onderliggende niveau drie, het secundaire herstel, gaat over de directe contextuele aspecten van het misdrijf. Het kan hierbij gaan om elementen uit de levensloop van de dader die een toenemend vrijheidsverlies en het delict (mee) in de hand hebben gewerkt. Niveau twee, de herstelondersteuning, contextualiseert het herstelniveau drie en vier. Het gaat hier om positieve leermomenten. Hieraan werken zorgt ervoor dat de hogere niveaus meer kans tot slagen hebben. Het onderliggende niveau één is de algemene

kwaliteitsbevordering. Het gaat om een algemeen dragend (detentie)kader dat niet specifiek op herstel gericht is, maar op het ‘leven leren’ of het ‘leren leven’ zelf. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar is door vele gedetineerden vaak niet verworven omwille van hun thuissituatie of instellingsverleden. Dit niveau één is het fundament en maakt deel uit van een integraal en fundamenteel herstel. De niveaus één tot vier spelen zich af binnen een bredere maatschappelijke context die een zekere invloed uitoefent op de reeds genoemde niveaus. Dit niveau is niveau nul, de conditionerende context.⁴¹ Uit de interviews bleek dat enkele gevangenen in Vlaanderen aan de slag zijn gegaan met deze herstelpiramide van Johan Deklerck om ervoor te zorgen dat “je allemaal op één lijn ligt met wat je verstaat onder herstelgerichte detentie en dat je allemaal binnen hetzelfde referentiekader spreekt” (Tineke Tailleur, 21.04.2020). Het gaat om pioniersprojecten in de drie West-Vlaamse gevangenen en de Hulpgevangenis van Leuven. Ze doen dit elk wel op een verschillend tempo want “in de grote instellingen is het veel moeilijker om die inzichten erin te krijgen, dan in kleine instellingen” (Hannelore Pintelon, 16.04.2020). Ook in het nieuwe Strategisch Plan voor hulp- en dienstverlening, dat nu momenteel geschreven wordt, wordt ervoor gezorgd dat de verruimde kijk op het herstelbegrip hierin een plaats krijgt.

Vervolgens wordt er ook een standaardaanbod aangeboden in vele gevangenen door de Vlaamse Gemeenschap of door externe partners. Zo worden er bijvoorbeeld in de gevangenis van Beveren verschillende workshops georganiseerd: “workshop slachtoffers, workshop zelfbeeld, workshop rond het opnemen van verantwoordelijkheid, infosessies rond de burgerlijke partij, infosessies rond dader- en slachtofferbemiddeling” (Virna Van der Elst, 08.04.2020). Er is echter toch heel wat verschil tussen de activiteiten die georganiseerd worden binnen de verschillende Vlaamse gevangenen:

Na het stopzetten van de functie van de herstelconsulent was er een verplichtend karakter dat elke inrichting een specifiek aanbod in verband met de burgerlijke partij en slachtofferschap moest voorzien. In de beginperiode werd dit nog een tijdje opgevolgd, maar dat is eigenlijk vrij snel losgelaten. En nu zien we dat sommige inrichtingen daar heel actief mee aan de slag zijn gegaan en andere weinig of niet. Dat heeft alles te maken met mensen die dat

⁴¹ Johan Deklerck (2019). De herstelpiramide: een kader voor een herstelgerichte gevangenis.

thema warm houden, blijven agenderen en blijven zoeken om de juiste partners te vinden om rond die thema's te werken. (Virna Van der Elst, 08.04.2020)

Vormingsactiviteiten met betrekking tot herstelgerichte detentie voor personeelsleden worden er in België echter niet voorzien.

In een aantal Vlaamse gevangenissen is er ook sprake van een werkgroep voor herstel. Hier zit meestal iemand in van de directie, iemand van de PSD, iemand van Justitieel Welzijnswerk (JWW), iemand van het CAW, iemand van Moderator en de beleidscoördinator van de Vlaamse Gemeenschap. Het kan ook zijn dat in sommige gevangenissen er nog iemand van het centrum Slachtofferhulp bijzit of een lesgever van een workshop die wordt georganiseerd. “Dergelijke werkgroep zou eigenlijk de motor moeten zijn om herstelgerichte detentie op een goede manier in te vullen binnen elke specifieke gevangenis” (Filip Van Gorp, 02.04.2020).

Vroeger was dit een verplichting, maar nu niet meer. Maar als je structureel wil werken, dan is dit de enige manier: samen met al die partners rond de tafel zitten en samen een beleid uitstippelen dat op maat is van de inrichting en van het profiel van de gedetineerden die je huisvest. (Virna Van der Elst, 08.04.2020)

Daarnaast worden er in België ook een tal van culturele projecten die onder het begrip van herstel binnen detentie kunnen vallen, georganiseerd. Een voorbeeld hiervan is het project ‘Ravage, mijn verhaal’, “waar dat met burgers, slachtoffers en daders uit de twee Leuvense gevangenissen aan de slag gegaan is om iets te gaan doen met de schade of de traumatische ervaringen aan de hand van een kunstvorm” (Tineke Tailleur, 21.04.2020). Er werd gebruik gemaakt van digital storytelling. Deze filmpjes van de daders en slachtoffers werden in het M-Museum te Leuven getoond. Aan dit project namen tien gedetineerden uit de gevangenis Leuven Centraal en zes gedetineerden uit de gevangenis Leuven Hulp deel. Bovendien was er in de gevangenis Leuven Centraal ook een project met de LUCA School of Arts lopende. Hieraan participeerden acht gedetineerden. Muziek en drama stonden centraal. Samen met enkele studenten van deze school hebben gedetineerden een week gemusiceerd en geoefend om dan uiteindelijk in het weekend samen een optreden te geven. Op deze manier kan er volgens een respondent gewerkt worden aan zelfherstel van de gedetineerde: “als gedetineerden zelf hun capaciteiten of hun competenties ontdekken, die ze stappen naar voor

laten zetten in hun groei en ontwikkeling, dan is dat ook belangrijk voor hun zelfherstel hé” (Sabine De Bock, 09.04.2020).

Naast deze culturele projecten worden er ook nog andere herstelgerichte projecten georganiseerd. Een voorbeeld hiervan is het project ‘Samenspraak’ dat binnenkort in de gevangenis van Hoogstraten zal starten. Via dit project wil Moderator mensen, met name slachtoffers, daders en geïnteresseerde burgers, de kans geven om met elkaar in dialoog te treden in het kader van een nieuwe werkvorm, die voorlopig ‘herstelgerichte dialooggroepen’ genoemd wordt. Naast geïnteresseerde burgers nemen ook slachtoffers en daders van niet-gerelateerde feiten deel. Ze hebben respectievelijk ervaring met verkeersongevallen, radicalisering en haatmisdrijven en seksueel misbruik binnen organisaties. Dit project kwam tot stand vanuit de vaststelling dat er in de bemiddelingspraktijk vaak slachtoffers of daders zijn die willen bemiddelen, maar hiertoe niet de kans krijgen omdat de andere partij onvindbaar, niet bereid of niet in staat is om in gesprek te treden. In dat kader zette Moderator in West-Vlaanderen in 2017 een pilootproject op, ‘Achter De Spiegel’. In dat project kregen slachtoffers en daders, die niet bij hetzelfde misdrijf betrokken waren, de kans om elkaar te ontmoeten en om in groep met elkaar in gesprek te gaan. Dit gebeurde tijdens een viertal sessies, onder begeleiding van twee gespreksleiders en rond specifieke thema’s zoals slachtoffer-en daderschap, schuld, verlies, verantwoordelijkheid en herstel. De resultaten bleken enorm positief en heeft Moderator aangezet om met deze werkvorm verder aan de slag te gaan. Zo kwam het nieuwe project ‘Samenspraak’ tot stand.⁴²

Tot slot wordt het ook belangrijk geacht dat gedetineerden terug een draagvlak creëren binnen de samenleving. “Kaffee Detinee is daar een schitterend voorbeeld van: een ontmoeting tussen de burgers en gedetineerden uit de twee gevangenissen van Leuven” (Tineke Tailleir, 21.04.2020). Jaarlijks nemen er gemiddeld acht gedetineerden deel uit de gevangenis Leuven Centraal en een zestal gedetineerden uit de Hulpgevangenis van Leuven. Een andere manier om contact te maken met de samenleving of met hun nauwe context binnen de gevangenis gebeurt onder andere via het organiseren van kinderbezoek, een Nieuwjaarsdiner met de familie etc.

⁴² Moderator (2019-2020). Project Samenspraak. Herstelgerichte dialoog in groep

Het blijkt in België dus voornamelijk om projecten te gaan. “Een creatief proces is mogelijk en er is wel wat meer soepelheid, maar toch zullen er wel enkele decennia nodig zijn voor een werkelijke cultuuromslag” (Johan Deklerck, 15.04.2020).

1.2. Uiting van het herstelrechtelijk gedachtengoed in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in Nederland

Wat de omschrijving van het begrip herstelgerichte detentie betreft, blijken de Nederlandse respondenten het over het algemeen eens te zijn. Ze kaderen het begrip binnen de vier lagen van herstel, ook wel de vier herstelgerichte opgaven genoemd:

De eerste herstelgerichte opgave is het zelfherstel van de gedetineerde. Dus dat is, ‘het werken aan jezelf’, datgene wat gebroken is, datgene wat er te herstellen valt in je eigen leven. De tweede laag is het herstel met je netwerk, met de familie. De derde opgave is het herstel met de benadeelden, met het slachtoffer of de slachtoffers die je gemaakt hebt. En de vierde laag, dat is het herstel van de samenleving. Je zou eigenlijk kunnen zeggen, de rehabilitatie.
(Gert Jan Slump, 25.03.2020).

Een kritische bedenking hierbij is dat de meeste respondenten trainers zijn bij RJN of een training kregen van RJN en deze organisatie werkt met bovenstaande omschrijving van herstelgerichte detentie.

Er is sinds enkele jaren sprake van een herstelplan dat in elke gevangenis moet worden opgesteld. Dit initiatief kwam er vanuit de overheid. RJN heeft geholpen om deze herstelplannen mee te ontwikkelen en te testen:

Aan de basis van dit organisatorisch herstelplan, ligt het Groeimodel Herstelgerichte Detentie dat wij ontwikkeld hebben voor de gevangnissen en de Huizen van Bewaring. En dat is eigenlijk een soort spiegelje waarin die organisaties kunnen kijken van: hoe herstelgericht zijn wij nu eigenlijk bezig.
(Anneke Van Hoek, 13.04.2020)

Toch wordt er door enkele respondenten opgemerkt dat er best wel een verschil te vinden is, in hoe de verschillende Nederlandse gevangnissen deze verplichting om een herstelplan op te stellen, invullen:

De koplopers, die sowieso al een directie hadden die herstelgericht dachten, die nemen dat goed op. En dan heb je ook gevangenispenitentiarissen die een paar stuks papier produceren die vervolgens niemand meer kan vinden en dat ligt dan ergens in een la en daar gebeurt niks mee. (Anneke Van Hoek, 13.04.2020)

Verder worden in Nederland zowel bewustwordingstrainingen gegeven aan personeel als aan de gedetineerden. De cursussen voor het personeel worden gegeven door RJN. “We richten ons primair op het opleiden van personeel en daar zijn ook budgetten voor vanuit Den Haag. Het opleiden van gedetineerden valt daar helaas niet onder” (Anneke Van Hoek, 13.04.2020). Er blijkt dus budget voorzien te zijn voor het gevangenispersonnel op allerlei gebieden in Nederland en herstelgericht werken is daar een thema in geworden. De bedoeling is dat de personeelsleden bewuster worden van die herstelgerichte aanpak binnen een gevangenis. “Er wordt in Nederland echt wel gewerkt op de capaciteiten van het personeel. Het leren omgaan met moeilijke gesprekken, het signaleren van problematieken die soms onderliggend zijn” (Jonathan Gybels, 23.04.2020). Toch merkt een respondent op dat het herstelgericht werken nog niet bij alle personeelsleden alom bekend is:

Onlangs heb ik verschillende trainingen gegeven in Arnhem en daaruit bleek dat voor een heel deel mensen het toch nog nieuw is. Veel mensen denken dat het een soft optie is en daar moet je doorheen zien te breken, want een gesprek aangaan met je slachtoffer is helemaal geen soft optie. (Annemieke Wolthuis, 26.03.2020).

Niet enkel het gevangenispersonnel wordt getraind door RJN, ook de geestelijke verzorgers: “Dat is een beetje een aparte zuil binnen de gevangenis, waar gedetineerden terecht kunnen met zingevingsvragen. Ze werken ook slachtoffer- en herstelgericht” (Anneke Van Hoek, 13.04.2020).

Naast RJN proberen ook de herstelconsulenten zich in te zetten om het personeel meer herstelgericht te laten denken: “Als je als personeelslid nog steeds oogkleppen op hebt en nog steeds denkt van ‘achter die deur en niet meer of minder’, dan denk ik dat je niet goed bezig bent. Daarom proberen we ook een cultuuromslag te bewerkstelligen” (Evert Kampert, 02.04.2020).

Zoals reeds aangehaald, worden er ook cursussen aan gedetineerden aangeboden. Dit gebeurt voornamelijk door de herstelconsulenten of door externe partners, zoals Gevangenzorg

Nederland bijvoorbeeld. Een cursus die gegeven wordt door de herstelconsulenten is de cursus ‘Puinruimen’. “Het gaat over ouderschap, slachtofferbewustzijn, verantwoordelijkheid nemen over je daden en inzicht krijgen in jezelf” (Evert Kampert, 02.04.2020). Dergelijke cursus bestaat uit tien bijeenkomsten en deelname is volledig vrijwillig:

De groepsgrootte varieert heel erg: de laatste keer begon ik met zes en eindigde ik met vier in de PI Arnhem. En in Nieuwegein begon ik met elf deelnemers en ben ik geëindigd met negen. Heel vaak is het dat sommige jongens het gewoon niet aankunnen, omdat het best heftig kan zijn, of omdat ze simpel weg overgeplaatst worden of omdat ze vrijkomen (Evert Kampert, 02.04.2020).

De eerste bijeenkomst betreft de kennismaking. Er volgt een uitleg van de training en er worden afspraken gemaakt. Daarnaast wordt er ook een ervaringsverhaal bekeken. In de tweede bijeenkomst staat rust centraal. De gedetineerden maken kennis met methoden die zicht kunnen geven op hun gedachten en gevolgen. Tijdens de derde bijeenkomst krijgen de gedetineerden alles te horen over de reclassering. Bij de vierde bijeenkomst wordt er gesproken over slachtoffers en de mogelijkheden tot herstel via bijvoorbeeld slachtofferdaderbemiddeling. De vijfde bijeenkomst wordt de Eigen Kracht Centrale genoemd. Dit is de systeembijeenkomst. Aan de hand van voorbeelden vanuit de praktijk wordt er kennisgemaakt met de eigenkracht conferentie en de eigenkracht cirkel, het inzetten van de mensen om je heen om te komen tot herstel. In de zesde bijeenkomst, de spreekrechtbijeenkomst, gaat het over het spreekrecht, voor de dader en voor het slachtoffer/nabestaande. Tijdens de zevende bijeenkomst komt een ervaringsdeskundige gedetineerde, een ex-gedetineerde, vertellen over zijn herstel en hoe hij uiteindelijk zijn leven heeft weten keren. De verleidingen die er geweest zijn, de problemen waar hij tegenaan heeft gestoten en de uitdagingen die er wellicht nog steeds zijn. Vervolgens wordt er in de achtste bijeenkomst een ervaringsdeskundig slachtoffer aan het woord gelaten. Het slachtoffer komt vertellen wat het delict of misdrijf met zijn/haar leven heeft gedaan en hoe er uiteindelijk herstel heeft kunnen plaatsvinden of juist niet. Daarna wordt er in de negende bijeenkomst een ervaringsdeskundige nabestaande uitgenodigd. Hij/zij komt vertellen wat de moord op een dierbare doet met het gezin en in hoeverre er mogelijk herstel plaatsvindt met bijvoorbeeld de dader. Tijdens de laatste bijeenkomst zal teruggeblikt worden op de afgelopen weken en zal er een evaluatie

plaatsvinden. Daarnaast gebeurt er ook een certificaatuitreiking.⁴³ Zedendelinquenten kunnen echter niet deelnemen aan deze cursus:

Dat is voor de veiligheid van de groep en de veiligheid van de gedetineerden zelf. Er heerst een bepaalde hiërarchie en een bepaald gedachtengoed over zedendelinquenten binnen een gevangenis. Dit zorgt ervoor dat ze onderaan de ladder staan. En dat maakt het lastig, aangezien er tijdens ‘Puinruimen’ over het delict gepraat wordt. Er worden een hele hoop details gedeeld en dat zou niet handig zijn als het om een zedendelinquent gaat. (Evert Kampert, 02.04.2020)

Deze cursus loopt in alle PI's in Nederland waar herstelconsulenten werkzaam zijn, namelijk de PI in Arnhem, de PI in Nieuwegein, de PI in Nieuwersluis en de PI in Ter Apel. In de laatstgenoemde heet de cursus ‘Road to Recovery’. Daarnaast werd de cursus ook in de PI Leeuwarden gegeven door een geestelijke verzorger, maar deze werkt inmiddels in de PI in Alphen aan den Rijn en hier zal hij er ook zo snel mogelijk mee aan de slag gaan.

Naast het aanbieden van een groepscursus zoals ‘Puinruimen’, gaan de herstelconsulenten ook individuele gesprekken aan met gedetineerden of bereiden ze de dader-slachtoffergesprekken voor en verzorgen ze de aanmeldingen hiervoor. “Als een dader en slachtoffer samen willen komen of als een dader zijn excuses wil aanbieden, dan maken we gebruik van Perspectief Herstelbemiddeling” (Evert Kampert, 02.04.2020). Deze organisatie had vroeger de naam Slachtoffer in Beeld:

Slachtoffer in Beeld neigt naar een specifieke positie ten overstaande van het slachtoffer, terwijl Perspectief Herstelbemiddeling juist het Zwitserland is eigenlijk. Het staat een beetje in het midden: niet aan de kant van de dader en niet aan de kant van het slachtoffer. (Evert Kampert, 02.04.2020)

De organisatie Perspectief Herstelbemiddeling, “wordt betaald door het Openbaar Ministerie en ze hebben ook een convenant afgesloten met het gevangeniswezen en ook met de dienst geestelijke verzorging om het aantal verwijzingen wat op te hogen” (Anneke Van Hoek, 13.04.2020).

⁴³ DJI (2019). Informatieblad Training Puinruimen: Daderbewust en Herstelgericht werken

Een voorbeeld van een cursus die door een externe partner wordt aangeboden is de cursus ‘SOS’, Spreken Over Slachtoffers, Schuld en Samenleving. Het wordt gegeven door vrijwilligers van Gevangenzorg Nederland. “Gemiddeld nemen er tussen de vier en twaalf gedetineerden deel aan de cursus ‘SOS’” (Jan Willem Barth, 27.03.2020). Deze cursus bestaat uit acht bijeenkomsten. De eerste bijeenkomst bevat een introductie met betrekking tot herstelrecht. De tweede sessie krijgt de naam ‘Blik op jezelf’. Hierin wordt er gekeken wat er allemaal in het leven van de gedetineerde gebeurd is, dat ertoe heeft aangezet om een delict of misdrijf te plegen. In de derde sessie staat verantwoordelijkheid centraal. De vierde sessie omvat een ontmoeting. Een slachtoffer of nabestaande komt zijn/haar verhaal vertellen. Er is dan ook de mogelijkheid om vragen te stellen. De sessie die daarop volgt, wordt de vergevingssessie genoemd. Dit blijkt vaak een moeilijk onderwerp te zijn. De zesde sessie wordt ‘De volgende stap’ genoemd. Daaropvolgend wordt er in de zevende sessie gewerkt aan herstel. In de laatste sessie wordt aan de deelnemers de mogelijkheid geboden om een symbolische daad van herstel te maken. Hierin wordt weergegeven wat voor hen herstel betekent of het kan gaan om een echte spijtbetuiging richting het slachtoffer. Ze laten dan zien wat ze meenemen vanuit de cursus en er mogen bij deze laatste sessie ook mensen van buiten de gevangensmuren aanwezig zijn, zodat zij ook ingebed geraken in het netwerk van die daad van herstel. Later kunnen ze de gedetineerden er dan ook aan herinneren. Er vindt ook een certificaatuitreiking plaats. “In sommige gevallen komt het voor dat gedetineerden een verdieping willen. Dat bieden we ook aan, een verdiepingsprogramma, dan kunnen gedetineerden kiezen om bijvoorbeeld dieper in te gaan op een onderwerp zoals wraak of nog verder over slachtoffers nadenken” (Jan Willem Barth, 27.03.2020). Gevangenzorg Nederland biedt ook een aparte cursusvariant aan voor Het Huis van Bewaring: “Die is drie weken en is meer bedoeld om thema’s van herstel aan te reiken” (Jan Willem Barth, 27.03.2020).

Volgens een respondent is het een belangrijk element dat de cursus wordt gegeven door vrijwilligers:

Het zijn geen professionals die aan de slag gaan, maar het zijn mensen die voor een stukje ook de samenleving representeren en daardoor belangeloos voor ze zijn. Dit verlaagt de drempel om eerlijk te zijn. Alles wat gezegd wordt binnen de cursus is vertrouwelijk. We delen dit dus niet met Justitie, tenzij het

echt dreigementen zijn of het echt dingen zijn die wij moeten melden. (Jan Willem Barth, 27.03.2020).

Naast het aanbieden van cursussen, heeft Gevangenzorg Nederland nog een mooi project lopen in de PI in Krimpen aan den IJssel: “Dat is een afdeling die beperkt beveiligd is en die door hun vrijwilligers gerund wordt en waarin ook een herstelprogramma gedraaid wordt” (Gert Jan Slump, 25.03.2020).

Ten slotte, worden er bijvoorbeeld ook ouder-kind dagen georganiseerd binnen de Nederlandse gevangenissen, om te werken aan het herstel met hun netwerk. Om hun re-integratie beter voor te bereiden kunnen gedetineerden in Nederland terecht in de RIC's die in elke gevangenis zijn ingericht. “In de PI Almelo heeft zo'n RIC, het Centrum voor Herstel en Re-integratie en die gaan dus wel een stukje verder” (Annemieke Wolthuis, 25.03.2020). Binnen een RIC wordt volgens enkele respondenten ingezet op de vijf leefgebieden, “dat zijn dingen zoals huisvesting, het financiële en sociale luik,.. en als je op die leefgebieden al een beetje goed zit dan is een goede re-integratie buiten veel beter gewaarborgd. En dat is ook herstelgericht werken, als je daaraan werkt” (Annemieke Wolthuis, 25.03.2020).

Hoofdstuk 2. Verklaringen voor de ontwikkelingen m.b.t. herstelgerichte detentie

2.1. Verklaringen voor de ontwikkelingen m.b.t. herstelgerichte detentie in België

Doorheen de jaren hebben zich een aantal ontwikkelingen voorgedaan in België: de vraag is nu wat de verklaringen daarvoor kunnen zijn.

Over het algemeen zijn de respondenten het erover eens dat herstelgerichte detentie een vlucht gekend heeft dankzij de komst van de herstelconsulenten in 2000. De verklaring voor deze ontwikkeling kwam vanuit verschillende hoeken. “Het waren Ministers, maar ook een drukingsgroep, in de positieve zin van het woord, de herstelgerichte denkers van de KU Leuven, die ervoor zorgden dat herstel op de voorgrond kwam” (Hans Claus, 01.04.2020). Maar uiteindelijk was het ook vanuit “die politieke goodwill dat het daarna terug werd afgeschaft” (Mies Beckers, 21.04.2020). “Ook het feit dat het is opgenomen in de regelgeving, maakt dat niemand er nog omheen kan” (Tineke Tailleur, 21.04.2020). Na het verdwijnen van de herstelconsulenten is de herstelgerichte detentie in België volgens verschillende respondenten stilgevallen: “We merken wel dat het sindsdien veel moeilijker is om herstel of herstelgerichte detentie op dezelfde manier ingang te doen vinden in de gevangenis” (Filip Van Gorp, 02.04.2020).

Recent vond er echter een hernieuwde interesse plaats. Dit komt volgens een respondent omwille van het feit “dat de mensen op de werkvloer ook zien dat het veel beter werkt dan puur het repressieve en de opsluiting” (Tineke Tailleur, 21.04.2020). Een andere respondent merkt echter een verschil op vanuit welke hoek de herstelgerichte initiatieven komen: “In de jaren ’90 was het Justitie die de herstelconsulent heeft geïntroduceerd. Nu komen de initiatieven meer vanuit de hoek van de Vlaamse partners, vind ik” (Hannelore Pintelon, 16.04.2020). Een andere respondent heeft het over het ontstaan van twee samenlevingen waarin wij leven. Enerzijds de bemiddelingssamenleving en anderzijds de veiligheidssamenleving:

Het veiligheidsdiscours is toegenomen, niet alleen in de gevangenis, maar ook bijvoorbeeld in de voedsel- of verkeersveiligheid. Toch is het ook niet toevallig dat we in België met herstelbemiddeling bezig zijn en met pioniers om

herstelgericht tewerk te gaan. Ook in de rest van Europa zijn er wetgevende kaders. (Johan Deklerck, 15.04.2020)

We zitten volgens hem in een samenleving in transformatie, een postmoderne ‘herfst-winter’-tijd, verwijzend naar zijn doctoraatsonderzoek⁴⁴. De opkomst van het herstelgericht denken hangt volgens hem samen “met de opkomst van het herstelgericht denken in alle domeinen en dat men eigenlijk probeert om het idee van Restorative Justice door te trekken naar andere diverse criminologische velden, waaronder de gevangenis” (Johan Deklerck, 15.04.2020).

Tot slot wordt ook de opkomende aandacht voor slachtoffers als mogelijke verklaring gezien.

2.2. Verklaringen voor de ontwikkelingen m.b.t. herstelgerichte detentie in Nederland

Er wordt door enkele respondenten opgemerkt dat er een groeiend bewustzijn is omtrent herstelgerichte detentie in Nederland. “Dit komt onder meer tot uiting in het wetsvoorstel, ons groene boekje” (Jacques Claessen, 30.03.2020). “Het idee is ontstaan omdat we vonden dat het wetsartikel in ons Wetboek van Strafvordering nog te beperkt was” (Annemieke Wolthuis, 25.03.2020).

Volgens verschillende respondenten is dit groeiend bewustzijn te wijten aan “het opkomen van de slachtofferemancipatie, onder invloed van de EU regelgeving” (Jacques Claessen, 30.03.2020). “De Europese slachtofferrichtlijn van 2012 heeft ervoor gezorgd dat wij in Nederland wetgevingen hebben gekregen rond herstelrecht” (Annemieke Wolthuis, 25.03.2020). Daarnaast wordt er ook door enkele respondenten opgemerkt dat “de aanpassing van artikel 51h Sv. ervoor gezorgd heeft dat de ontwikkelingen met betrekking tot herstelgerichte detentie in een stroomversnelling zijn gekomen in Nederland” (Evert Kampert, 02.04.2020).

Naast deze toenemende aandacht voor het slachtoffer merkt een andere respondent op dat er nog een aantal algemene ontwikkelingen te vinden zijn: “Mondigheid van de burger, democratisering, horizontalisering: terug naar de burger en de opkomst van de participatiesamenleving” (Jacques Claessen, 30.03.2020). Deze ontwikkelingen doen zich niet

⁴⁴ Deklerck, J. (2005). Delinquentie en haar context bekeken vanuit een cyclisch model van ‘integratie-desintegratie’

enkel in Nederland voor, maar ook in andere landen. Het zijn volgens hem allemaal ontwikkelingen die het herstelrecht en daarmee samenhangend, de herstelgerichte detentie, ten goede komen.

Vervolgens wordt er door enkele respondenten aangehaald dat de ontwikkelingen deels ook te danken zijn aan “organisaties en mensen in het veld die er warm voor lopen. Mensen binnen het Ministerie die het onderwerp echt omarmen en die zien hoe belangrijk het is” (Annemieke Wolthuis, 25.04.2020). RJN investeert hierin, zodat het herstelgericht werken op de kaart komt te staan.

Tot slot wordt ook het politieke klimaat door een respondent aangehaald als mogelijke verklaring voor de ontwikkelingen met betrekking tot herstelgerichte detentie in Nederland: “soms is de politiek ervan overtuigd dat er hard moet worden gestraft en dan is er juist minder ruimte voor herstelgerichte initiatieven, maar ik denk wel dat men er steeds meer achter komt dat een gevangenis steeds minder effectief is” (Jan Willem Barth, 27.03.2020).

Hoofdstuk 3. Knelpunten of uitdagingen m.b.t. herstelgerichte detentie

3.1. Knelpunten of uitdagingen m.b.t. herstelgerichte detentie in België

Een eerste belangrijk knelpunt dat door de meeste respondenten wordt aangegeven, is het feit dat het begrip herstelgerichte detentie vaak wordt gezien als een containerbegrip, dat er geen sprake is van een gemeenschappelijke taal. Hierdoor dreigt het gevaar “dat veel activiteiten benoemd worden als herstelgerichte activiteiten. Het houden van een barbecue zou dan bijvoorbeeld vallen onder zelfherstel” (Ivo Aertsen, 26.03.2020).

Daarnaast wordt ook de infrastructuur van de gevangenis vaak aangehaald als een knelpunt of een uitdaging. “Meer aanbod vraagt meer lokalen en dan bots je op de infrastructuur” (Lotte Gijbels, 31.03.2020). Ook het individueel cellulair regime staat volgens enkele respondenten het herstel van de gedetineerde in de weg. Vervolgens zijn vele gevangenis ver uit de bewoonde wereld gebouwd: “Hoe geraken vrijwilligers en families daar? Eigenlijk moeten gevangenis in de stad of aan de rand van de stad blijven. Anders duw je ze nog verder weg uit de samenleving en worden ze bijna verbannen uit de samenleving” (Sabine De Bock, 09.04.2020). Ook de grootschaligheid van de gevangenis baart enkele respondenten zorgen. Zij zijn van mening dat een concept zoals dat van ‘De Huizen vzw’ een betere vorm zou zijn om herstel binnen detentie te kunnen waarborgen: “Het is een veel beter concept, het is opgenomen in de maatschappij, het is op maat, het is gedifferentieerd en veel kleinschaliger. Dus als je het mij vraagt, moeten alle huidige gevangenis vervangen worden door kleine entiteiten” (Hannelore Pintelon, 16.04.2020).

Een volgend knelpunt dat doorheen de interviews naar voor kwam, is het beschikbare budget. Binnen de Belgische gevangenis wordt er vooral ingezet op het waarborgen van veiligheid en risicobeperking. Hier gaat voornamelijk het geld naartoe en dit komt herstel binnen de gevangenis niet ten goede. “Ik merk dat Justitie soms nog te hard focust op veiligheid en daardoor te weinig met herstel bezig kan zijn” (Karen Peeters, 03.04.2020). Dit is echter niet altijd zo geweest. “Vroeger was er altijd een specifiek budget om rond de thematiek van herstelgerichte detentie te werken, dat is niet meer het geval, waardoor je budgettaire keuzes moet maken in de activiteiten die je kan organiseren voor gedetineerden” (Virna Van der Elst, 08.04.2020). Toch is er een respondent van mening dat we het budgettaire probleem met een zekere nuance moeten bekijken:

Met dezelfde budgetten kunnen ze in de ene gevangenis wel iets doen en in de andere niet. De ene doet creatief werk binnen het beschikbare budget en anderen doen dit niet. Het budget is zeker een probleem, maar we mogen het niet constant gebruiken als een excuus. (Johan Deklerck, 15.04.2020)

Daarnaast wordt er door een respondent ook opgemerkt dat “bepaalde activiteiten binnen een herstelgerichte context niet georganiseerd kunnen worden, omdat ze botsen met het veiligheidsdiscours dat primeert” (Filip Van Gorp, 02.04.2020). Een verandering met betrekking tot dit knelpunt zit er niet meteen in volgens enkele respondenten, aangezien herstel binnen detentie volgens hen een ondankbaar thema bij politici is.

Vervolgens wordt door enkele respondenten ook het probleem aangehaald dat er geen officieel aanspreekpunt meer is. Vroeger was dit wel het geval dankzij de functie van de herstelconsulenten. “Op dat vlak is het wel jammer dat dat is weggefallen, want dat maakt dat herstelgericht denken of herstelgericht werken er voor iedereen zo een beetje bijkomt” (Tineke Tailleur, 21.04.2020). Hierdoor is er sprake van fragmentatie en wordt alles wat met herstelgericht werken te maken heeft, doorgeschoven naar verschillende mensen en diensten, “waardoor er vaak heel wat zaken uiteindelijk niet gebeuren” (Filip Van Gorp, 02.04.2020).

Een vijfde belangrijk knelpunt dat wordt opgemerkt, heeft betrekking op de missie en visie van het DG EPI. Deze verandert voortdurend:

Het is heel afhankelijk van het kabinet en van de Minister van Justitie. Alle evaluatiesystemen veranderen om de zoveel tijd. Hierdoor werk je bijvoorbeeld vier jaar lang in een bepaalde richting en als er dan een andere Minister komt en het roer volledig omgooit, ja dan kan je natuurlijk nooit een organisatie krijgen die goed werkt. (Mies Beckers, 20.04.2020)

Bovendien is de missie en visie van het DG EPI weinig doorleefd in België. “Het staat wel op papier, maar ieder van ons is daar weinig van doordrongen” (Mies Beckers, 20.04.2020). Er zouden duidelijke doelstellingen van hogerhand moeten komen, zodat deze duidelijk kunnen worden vertaald in concrete opdrachten of in de cultuur van de organisatie. Op dit moment vult elke inrichting zelf in wat ze onder herstelgerichte detentie verstaat. Een algemeen kader bestaat niet in België.

Daarnaast blijkt dat de visie en missie van de Vlaamse Gemeenschap en die van de Federale Overheid, de DG EPI, niet altijd met elkaar overeenstemmen als het gaat om de invulling van het begrip herstelgerichte detentie:

De Federale Overheid is heel erg gericht op de strafuitvoering en op mensen uit de samenleving houden, terwijl de Vlaamse Gemeenschap net heel erg gericht is om de samenleving binnen de gevangenis te brengen en die verbinding met de samenleving dus te houden. Dat zijn twee verschillende insteken. Dat maakt het moeilijk om met die twee overheden alle neuzen in dezelfde richting te krijgen. (Tineke Tailleur, 21.04.2020)

Ook de samenwerking, de afstemming en de communicatie tussen de Vlaamse Gemeenschap en Justitie blijkt niet altijd even vlot te verlopen binnen de gevangeniscontext. “Er moet meer met elkaar gewerkt worden, in plaats van naast elkaar” (Lotte Gijbels, 31.03.2020). Maar ook “samenwerken met andere diensten en meer kennis opdoen van hen” (Aline Vervaecke, 08.04.2020) is zeker nog een punt waaraan gewerkt kan worden.

Verder blijkt dat er volgens de meeste respondenten niet echt sprake is van een cultuur en structuur die gericht zijn op herstel. Een voorbeeld hiervan is hoe er wordt omgegaan met conflicten binnen een gevangenis:

Dat is zeker niet herstel ondersteunend of herstel bevorderend. Wanneer er iets misloopt op de wandeling bijvoorbeeld krijgen ze een tuchtsanctie. That's it. Er wordt een straf opgelegd, maar er wordt niet gewerkt aan het herstel van die relatie, ondanks dat ze toch terug met elkaar in contact zullen komen. Er wordt gewoon niet ingegaan op het conflict. (Tineke Tailleur, 20.04.2020)

Daarnaast heerst er ook een hiërarchische structuur binnen een gevangenis en voelen gedetineerden zich vaak een nummer. Er heerst geen algemene herstelgerichte cultuur binnen de gevangenis. Het personeel is onvoldoende gevormd. Veel hangt ook af van de houding van de directie ten aanzien van de herstelgerichte aanpak binnen hun gevangenis:

Ik zie ook wel dat als een directie niet strijdt om die herstelgerichte houding of om die bril op te zetten, dat die vlug aan de kant wordt gelegd en het een

stereotiepe gevangenis wordt, waarin de regel en uniformiteit het halen boven de individualiteit. (Hans Claus, 01.04.2020)

Tot slot is er ook te weinig personeel om hen op te volgen volgens enkele respondenten. “Gewoon psychologische ondersteuning in de gevangenissen tout court is ontoereikend en die elementen zijn soms wel belangrijk om vanuit hun trauma’s te kunnen werken” (Virna Van der Elst, 08.04.2020). Volgens een respondent zou het organogram van de gevangenis hertekend moeten worden, “waarbij een psychologisch middenkader aan het werk is, dat begeleidt, psychologisch ondersteunt, dat systematisch, intentioneel en doelgericht werkt aan het herstel van de vrijheid. Als je een herstelgerichte gevangenis wil, dan moet je eigenlijk in iedere gevangenis trauma-therapeuten hebben” (Johan Deklerck, 15.04.2020).

3.2. Knelpunten of uitdagingen m.b.t. herstelgerichte detentie in Nederland

Een eerste belangrijk knelpunt dat door de respondenten wordt aangehaald zijn de besparingen:

Door de bezuinigingen zie je steeds meer verscaling van de mogelijkheden binnen het gevangeniswezen. We merken tijdens onze trainingen dat de meeste personeelsleden enthousiast zijn, maar dat je ook soms een soort wanhoop ziet: we hebben nergens tijd voor, we worden niet gefaciliteerd, het komt er allemaal maar bij. (Anneke Van Hoek, 13.04.2020)

Ook de herstelconsulenten lijden onder deze besparingen: “er wordt altijd wel gezegd dat het belangrijk is, maar er is nooit geld vrijgemaakt voor die herstelconsulenten. Gevangenissen proberen wel zelf geld vrij te maken, maar dat lukt niet altijd” (Gert Jan Slump, 24.03.2020). Doordat de gevangenissen zelf moeten investeren in een herstelconsulent zijn er in Nederland maar drie actieve herstelconsulenten:

Ik ben werkzaam in de PI in Arnhem en Nieuwegein. Beide voor 18 uur, je hebt dus weinig tijd als je het goed wil doen. En dan in Nieuwersluis, dat is een vrouwengevangenis, daar zit er ook eentje voor 16 of 18 uur en in Ter Apel ook eentje voor 16 uur. (Evert Kampert, 02.04.2020)

Het gaat dus niet over een landelijke dekking zoals in België het geval was en veel hangt af van de houding van de directie ten aanzien van herstelgerichte detentie. Daarnaast wordt er

ook opgemerkt door een respondent “dat je ervoor moet zorgen dat de kennis omtrent herstel niet bij die ene persoon, de herstelconsulent, blijft” (Annemieke Wolthuis, 25.04.2020). Een andere respondent merkt nog op dat een herstelconsulent zich langs de kant van Justitie bevindt “en dat dit de toenadering van gedetineerden misschien ook wat lastiger kan maken” (Jan Willem Barth, 27.03.2020).

Vervolgens wordt er door enkele respondenten aangehaald dat de tegenstelling tussen beveiligen en herstellen ook een belangrijk knelpunt is. “Beveiligen wordt dan uiteindelijk ook belangrijker gevonden dan herstellen” (Gert Jan Slump, 24.03.2020). Hierdoor wordt er voornamelijk ingezet op het opsluiten van de gedetineerden. Toch zou detentie vanaf dag één gericht moeten zijn op de terugkeer naar de samenleving, volgens de respondent. Detentie moet nuttig gemaakt worden, “dus zorg dat je een programma hebt en zorg dat je mensen niet ontmoedigd om zo’n programma te kunnen draaien” (Gert Jan Slump, 24.03.2020). Er moet voor gezorgd worden dat de cultuur binnen de gevangenis de professionals de ruimte laat om aan herstel te werken. Hiermee hangt nog een ander knelpunt samen. Een respondent haalt aan dat de samenwerking tussen een organisatie zoals Gevangenzorg Nederland en de gevangenis zelf nog beter zou kunnen. Ze proberen binnen de gevangenis zoveel mogelijk te zorgen dat de gedetineerden, maar ook het personeel op de hoogte zijn van hun bestaan.

Je kan nooit heel de inrichting afgaan en misschien zijn er wel mannen of vrouwen die er lang mee rondlopen, waar bijvoorbeeld een geestelijke verzorger, een casemanager, een mentor of een afdelingshoofd wel weet van heeft en dan zou het mooi zijn als daar een goede samenwerking zou zijn en er verwezen wordt naar onze cursus bijvoorbeeld. (Jan Willem Barth, 27.03.2020)

Daarnaast wordt ook de grootschaligheid van de gevangenissen aangehaald als knelpunt door enkele respondenten. De meeste respondenten zijn van mening dat een kleinschalige detentie dichtbij de bewoonde wereld positief zou zijn voor het herstel van de gedetineerden. Toch merkt een respondent op dat dergelijke aanpak niet voor iedereen zou werken: “er zijn echter wel mensen die een strenge beveiliging nodig hebben, zoals een Marc Dutroux bijvoorbeeld. Maar zij zijn eerder in de minderheid, vaak is de beveiliging veel zwaarder dan eigenlijk nodig is” (Evert Kampert, 02.04.2020).

Bovendien heerst er in Nederland een promotie-degradatiesysteem. Dit promotie-degradatiesysteem maakt een onderscheid tussen groen en rood gedrag. “Vroeger was de vrijheidsbeneming de straf, maar door nu het degradatiesysteem in te voeren binnen detentie, zie je eigenlijk ook vergelding optreden in detentie en dat verhoudt zich natuurlijk heel lastig met resocialiseren en herstelgericht werken” (Jacques Claessen, 30.03.2020). Daarnaast krijg je bij groen gedrag enkele privileges en weten bepaalde gedetineerden heel goed wat ze daarvoor moeten doen. “Het heeft niks meer met intrinsieke motivatie of met de eigen verantwoordelijkheid te maken. Dit heeft alles met extrinsieke disciplineren te maken” (Jacques Claessen, 30.03.2020). Het kan ook voorvallen “dat een bepaalde groep gedetineerden uit de boot komt te vallen, die wel willen maar niet kunnen” (Jan Willem Barth, 27.03.2020).

Een volgende uitdaging betreft het feit dat de gevangenispopulatie steeds zwaarder wordt in Nederland:

De groep die in detentie zit wordt steeds pittiger, qua psychische problematiek, verslavingsproblematiek en veel mensen met een verstandelijke beperking, LVB'ers heet dat bij ons in Nederland. Met die groep is het moeilijker werken en heb je soms ook meer hulp nodig om hun re-integratie goed te laten verlopen. Je moet er vaak extra tijd voor vrijmaken. (Annemieke Wolthuis, 25.04.2020).

Door deze zwaarder wordende gevangenispopulatie zouden “de cursussen eigenlijk op maat moeten worden aangeboden en moet er eventueel een steunfiguur bij, want anders snappen ze het niet en vallen ze uit de boot” (Anneke Van Hoek, 13.04.2020).

Ook de beschikbaarheid van de behandelmethodes wordt aangehaald als knelpunt. Er wordt niet genoeg ingezet op trauma's binnen de Nederlandse gevangenissen. “Ik denk dat het belangrijk is om daarop in te zetten, om zo al een hele hoop dingen te kunnen oplossen” (Evert Kampert, 02.04.2020).

Tot slot wordt de steeds punitiever wordende samenleving en politiek gezien als een knelpunt voor een herstelgerichte detentie.

Hoofdstuk 4. Bevindingen op basis van de resultaten: België vs. Nederland

4.1. Uiting van het herstelrechtelijke gedachtengoed in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf

Wanneer de resultaten op basis van de interviews van België en Nederland met elkaar vergeleken worden, kan er worden opgemerkt dat er heel wat gelijkenissen te vinden zijn.

Een eerste gelijkenis betreft het feit dat de respondenten zowel in België als in Nederland aangeven dat de invulling van het begrip herstelgerichte detentie sterk afhankelijk is van de inrichting. In Nederland is er bijvoorbeeld sinds 2017 een algemene verplichting om een herstelplan op te stellen. Voor sommige directeurs blijkt herstel enorm belangrijk te zijn en zij nemen dit herstelplan dan ook serieus, voor anderen blijkt herstel iets te zijn dat erbij komt en blijkt dit herstelplan dan ook weinig invloed te hebben. Aan de basis van het herstelplan ligt het Organisatorisch Groeimodel Herstelgericht Werken van RJN. Dit kan vergeleken worden met de herstelpiramide van Johan Deklerck. Beide instrumenten proberen de gevangenen te doen stilstaan bij herstel. In België zit de toepassing van deze herstelpiramide in de gevangeniscontext echter wel nog in een pioniersfase. Daarnaast is er in Nederland wel meer eenduidigheid over wat het begrip precies inhoudt, dit bleek niet zo te zijn in België. Alle Nederlandse respondenten gaven dezelfde definitie voor herstelgerichte detentie. Er werd wel opgemerkt dat dit misschien kwam omwille van het feit dat een groot deel van de respondenten medewerkers waren van RJN en andere respondenten reeds een opleiding gekregen hadden van deze organisatie.

Een tweede gelijkenis tussen beide landen heeft te maken met de slachtoffer-daderbemiddeling die in de gevangenen wordt aangeboden. Dit gebeurt door externe diensten. In België gaat het om de organisatie Moderator. De Nederlandse tegenhanger is Perspectief Herstelbemiddeling. Of er een gelijkenis of verschil te vinden is in het aantal aanmeldingen voor de slachtoffer-daderbemiddeling tussen beide landen, werd niet duidelijk aan de hand van de interviews.

Toch werden er ook een aantal verschillen gevonden tussen beide landen. Een eerste belangrijk verschil heeft te maken met de opleiding die voorzien wordt voor personeelsleden. In Nederland worden er verschillende bewustwordingstrainingen gegeven met betrekking tot

herstelgerichte detentie. Deze trainingen worden gegeven door RJN. In België worden er daarentegen geen vormingsactiviteiten voorzien voor personeelsleden.

Een tweede verschil dat kan worden opgemerkt, betreft het aanbod van cursussen die worden aangeboden. In Nederland gaat het om algemeen geïmplementeerde cursussen waarin herstel centraal staat, zoals de cursus ‘Puinruimen’ of de cursus ‘SOS’, in tegenstelling tot België. Hier gaat het meer om lokale projecten die een herstelgerichte insteek hebben.

Tot slot, het derde verschil, heeft te maken met het feit dat er in Nederland nog steeds drie actieve herstelconsulenten werkzaam zijn, terwijl in België deze functie werd afgeschaft. Daarnaast loopt de invulling van de functie ook niet gelijk. In Nederland blijkt de functie een bredere invulling te hebben.

4.2. Verklaringen voor de ontwikkelingen m.b.t. herstelgerichte detentie

Wat de verklaringen betreft, kan er een gelijkenis gevonden worden tussen beide landen. Zowel volgens de Belgische als de Nederlandse respondenten komt herstelgerichte detentie meer en meer op de voorgrond te staan. Dit is dankzij mensen uit het werkveld die enthousiast zijn over dit onderwerp en zich hiervoor willen inzetten omdat ze zien dat het werkt. Daarnaast worden ook de politiek en de regelgeving aangehaald door de respondenten uit beide landen, als mogelijke verklaringen voor de ontwikkelingen. Dit is echter een evidentie. Bovendien wordt ook de opkomende aandacht voor de slachtoffers als een verklaring opgemerkt door respondenten uit zowel België als Nederland.

Tot slot wordt de samenleving en de daarmee samenhangende algemene ontwikkelingen aangehaald door zowel een respondent uit België als uit Nederland. In België wordt er gesproken over enerzijds een bemiddelingssamenleving en anderzijds een veiligheidssamenleving. Het gaat om een samenleving die in transformatie is. In Nederland wordt er door een respondent opgemerkt dat er algemene ontwikkelingen te vinden zijn in verschillende landen. Het gaat om de mondigheid van de burger, democratisering, horizontalisering en de opkomst van de participatiesamenleving.

4.3. Knelpunten of uitdagingen m.b.t. herstelgerichte detentie

Een eerste belangrijk knelpunt dat zowel voor België als Nederland blijkt te gelden is het feit dat er heel wat besparingen plaatsvinden binnen detentie. Hiermee samenhangend wordt er in beide landen vooral ingezet op veiligheid. Hierdoor komt herstel meer op de achtergrond te staan. Daarnaast wordt de grootschaligheid van de gevangnissen ook als een knelpunt gezien. De respondenten uit beide landen pleiten voor een kleinschaligere detentie in de buurt van de bewoonde wereld.

Een volgend gelijklopend knelpunt betreft de samenwerking tussen de verschillende diensten. In België wordt er aangehaald dat de samenwerking, de afstemming en de communicatie tussen de Vlaamse Gemeenschap en Justitie beter kan. Ook in Nederland merkt een respondent op dat de samenwerking tussen de organisatie Gevangenzorg Nederland en de gevangenis zelf voor verbetering vatbaar is.

Ten slotte worden ook de beschikbaarheid van de juiste behandelmethodes en psychologische ondersteuning voor gedetineerden opgemerkt als knelpunt. Er moet meer worden ingezet op de trauma's van de gedetineerden volgens de Belgische en Nederlandse respondenten.

Deel V: Discussie

In de discussie worden de onderzoeksresultaten teruggekoppeld aan de wetenschappelijke literatuur.

Hoofdstuk 1. Hoe komt het herstelrechtelijke gedachtengoed tot uiting in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf?

1.1. Uiting van het herstelrechtelijk gedachtengoed in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in België

In België blijkt uit de resultaten dat de invulling van het begrip niet eenduidig is. Het wordt vaak gezien als een containerbegrip. Snel worden zaken onder de noemer van herstel geplaatst, zo zou het organiseren van een barbecue bijvoorbeeld leiden tot zelfherstel. Een mogelijke oplossing hiervoor is de herstelpiramide van Johan Deklerck (zie bijlage 4). Herstel wordt hier als een ruim begrip gezien. Centraal staat het herstel van de vrijheid. Momenteel lopen er enkele pioniersprojecten om deze herstelpiramide te integreren binnen het gevangeniswezen.

Daarnaast hangt ook veel af van de gevangenisdirecteurs, wat zij verstaan onder herstelgerichte detentie en wat hun kijk hierop is. In de resultaten kwam naar voren dat enkele van de toenmalige herstelconsulenten nu ook een plaats hebben binnen de gevangenisdirectie. Ze bekleden echter vaak een managementfunctie. In de literatuur wordt hier ook een opmerking over gemaakt. De overstap van herstelconsulent naar de functie van attaché operationele ondersteuning management-justitie heeft er namelijk voor gezorgd dat de functie veel meer met management dan met herstel te maken heeft (Daems, 2009, p. 21).

Een organisatie die ervoor zorgt dat herstel binnen detentie een plaats krijgt, is Moderator vzw. Zij doen aan slachtoffer- en daderbemiddeling en zijn actief binnen alle gerechtelijke arrondissementen. Slachtoffer-daderbemiddeling wordt zowel in de literatuur als in de resultaten aangehaald als een belangrijke herstelgerichte praktijk. Toch blijkt uit cijfergegevens dat de toepassing ervan in de fase van de strafuitvoering nog eerder beperkt is. Het aantal aanvragen in deze fase bedroeg 320 in 2019.⁴⁵ De meeste van deze aanvragen

⁴⁵ Cijferoverzicht 2019 Moderator vzw.

komen uit de gevangenis, maar ook niet allemaal. Het gaat hier dus maar om een gering aantal in vergelijking met de Vlaamse gevangenispopulatie. Daarnaast dient er ook opgemerkt te worden dat Moderator sterk afhankelijk is van de kijk op herstel in de penitentiaire instellingen. Indien herstel belangrijk wordt geacht binnen een bepaalde penitentiaire inrichting, zijn er meer aanvragen in vergelijking met een penitentiaire inrichting waarin herstel minder hoog op de agenda staat.

Verder blijkt uit de resultaten en de literatuur dat de ontwikkeling van het herstelfonds in België ook een interessante bijdrage heeft geleverd op het vlak van een herstelgerichte detentie. Gedetineerden kunnen aan vrijwilligerswerk doen en op deze manier kunnen ze hun slachtoffer voor een deel vergoeden⁴⁶. Wanneer er naar de cijfers gekeken wordt in verband met de aanvragen voor het toepassen van het herstelfonds is er een beperkte stijging tussen 2010 en 2019 waar te nemen. Het totaal aantal aanvragen ging van 34 naar 55.⁴⁷ Er dient echter opgemerkt te worden dat een totaal van 55 aanvragen nog steeds maar een gering aantal is.

Vervolgens moet er, sinds het verdwijnen van de herstelconsulenten, een standaardaanbod in de gevangnissen worden voorzien, zoals bijvoorbeeld werken rond slachtoffers.⁴⁸ Zo werd er tot 2017 een cursus ‘Slachtoffer in Beeld’ in verschillende Vlaamse gevangnissen georganiseerd. Sinds 2018 werd hier echter geen budget meer voor vrijgemaakt. Het budget werd verdeeld over andere projecten zoals Moderator. Dit doet de vraag rijzen waarom er een einde kwam aan de cursus, aangezien er wel nog voldoende budget was. Een antwoord hierop kon niemand van de respondenten geven. Daarnaast blijkt uit de resultaten dat het van instelling tot instelling verschilt in hoeverre er rekening wordt gehouden met het organiseren van herstelgerichte activiteiten. In de beginperiode werd dit nog opgevolgd, maar dat werd vrij snel opgegeven. Als de directie of personeelsleden zich willen inzetten voor herstel binnen detentie wordt hier meer aandacht aan geschonken dan in een andere gevangenis waar dit niet het geval is. Een voorbeeld is het organiseren van een werkgroep rond herstel, waarin verschillende diensten met elkaar overleggen hoe er het best met herstel kan worden omgegaan binnen de gevangenis.

⁴⁶ Draaiboek Herstelfonds Hoogstraten juli 2010

⁴⁷ Overzicht dossiers herstelfonds 2010-december 2019

⁴⁸ Meurisse, H., *Dienstnota structurele verankering herstelgerichte detentie*, Brussel, Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen, 1 augustus 2008.

Daarnaast worden er in België ook verschillende culturele projecten georganiseerd. Een voorbeeld van een cultureel project is ‘Ravage, mijn verhaal’. Hierin werd samengewerkt met gedetineerden van de twee Leuvense gevangenissen, burgers en slachtoffers uit de samenleving. Het gaat hier echter wel maar om een beperkt aantal deelnemers. Tien deelnemers uit de gevangenis Leuven Centraal en zes uit de gevangenis Leuven Hulp. Een voorbeeld van een ander herstelgericht project betreft ‘Samenspraak’ van Moderator. Het doel is om slachtoffers, daders en geïnteresseerde burgers de kans te geven om met elkaar in dialoog te treden via ‘herstelgerichte dialogogroepen’. Daarnaast wordt ‘Kaffee Detinee’ zowel in de literatuur als in de resultaten aangehaald als een voorbeeld van een herstelgerichte activiteit, maar ook hier gaat het eerder om een gering aantal deelnemers. De groepsgrootte bedraagt jaarlijks ongeveer acht deelnemers uit Leuven Centraal en een zestal deelnemers uit Leuvense Hulpgevangenis. Burgers en gedetineerden komen met elkaar in contact en op deze manier kan er ook een vorm van herstel van de samenleving plaatsvinden (Leuven Restorative City, 2020). Het gaat in België dus voornamelijk om kleinschalige, lokale initiatieven.

Tot slot wordt het contact houden met de context, zoals bijvoorbeeld kinderbezoek, ook enorm belangrijk geacht.

1.2. Uiting van het herstelrechtelijk gedachtengoed in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in Nederland

In Nederland blijkt uit de resultaten dat er een algemene omschrijving voor het begrip herstelgerichte detentie heerst. Er wordt gesproken over de vier lagen van herstel, namelijk: zelfherstel, herstel met het netwerk, herstel met de slachtoffers en herstel met de samenleving. Deze omschrijving vindt zijn oorsprong bij RJN. Er dient echter wel opgemerkt te worden dat dit resultaat een vertekend beeld kan geven, aangezien de meeste respondenten een cursus volgden bij RJN of er werkzaam zijn. Toch is het positief dat al de respondenten wel degelijk deze invulling van het begrip hanteren.

Een belangrijke uiting van deze herstelgerichte detentie is het feit dat er in Nederland vandaag de dag nog steeds drie actieve herstelconsulenten werkzaam zijn binnen de PI's. Ze houden zich enerzijds specifiek bezig met de gedetineerden, maar anderzijds bestaat hun taak er ook uit om een meer herstelgerichte cultuur binnen de gevangenismuren te creëren (Slump, 2017, p. 55). Niettemin, gaat het hier maar om drie actieve herstelconsulenten die zich over

verschillende Nederlandse PI's moeten verspreiden en gaat het hier dus niet over een landelijke dekking zoals dat vroeger in België het geval was.

Verder wordt er op het management-en operationeel niveau ook een herstelplan opgemaakt. Tegen eind 2017 moest elke PI een herstelplan ontwikkelen. Ze kregen hierbij hulp van RJN (Wolthuis et al., 2019, p. 124). Aan de basis van het herstelplan ligt het Organisatorisch Groeimodel Herstelgericht Werken (zie bijlage 5) dat door RJN ontwikkeld werd. Toch blijken niet alle Nederlandse PI's deze ontwikkeling serieus te nemen. Zo blijkt uit de resultaten dat het voornamelijk afhangt van de directie. Indien zij voorstander zijn van het herstelgericht denken, zullen ze hier ook mee aan de slag gaan. Indien zij dit eerder als iets bijkomstig zien, wordt er naar het herstelplan vaak niet echt omgekeken.

Uit de resultaten kwam naar voren dat er bewustwordingstrainingen omtrent herstel binnen detentie zowel voor gedetineerden als voor personeel worden georganiseerd. De meeste bewustwordingstrainingen voor het gevangenispersoneel worden gegeven door RJN. Daarnaast worden ook de geestelijke verzorgers getraind door RJN. Zij vullen ook een prominente plaats in binnen herstelgerichte detentie in Nederland, aangezien zij een specifieke en onafhankelijke vrijplaats vormen binnen detentie (Slump, 2017, p. 55). Uit de literatuur blijkt dat, naast RJN en de herstelconsulenten, ook het opleidingsinstituut van DJI en Perspectief Herstelbemiddeling een grote bijdrage leveren in het bewustmaken van het gevangenispersoneel (Slump 2017, p. 57; Wolthuis et al., 2019, p. 126). Perspectief Herstelbemiddeling is een organisatie, die slachtoffer-dadergesprekken en recent ook 'mediation' in strafzaken verzorgt (Slump, 2017, p. 55). Wanneer er naar de cijfers van 2019 in verband met de aanvragen van slachtoffer-daderebemiddeling uit de Nederlandse PI's gekeken wordt, blijkt dat er maar 140 aanvragen werden gedaan. Dit is echter een gering aantal. De meeste aanvragen kwamen uit de PI's waar er actief op herstel werd ingezet.⁴⁹

Wat de trainingen voor de gedetineerden betreft, blijken voornamelijk de cursus 'Puinruimen' en de cursus 'SOS' een groot draagvlak te hebben binnen de Nederlandse PI's. De cursus 'Puinruimen' wordt gegeven door de herstelconsulenten en loopt in alle PI's in Nederland waar herstelconsulenten werkzaam zijn. Daarnaast werd de cursus ook in de PI Leeuwarden gegeven door een geestelijke verzorger, maar deze werkt inmiddels in de PI in Alphen aan den Rijn en zal er daar ook zo snel mogelijk mee aan de slag gaan. De cursus 'SOS' wordt

⁴⁹ Jaarverslag Perspectief Herstelbemiddeling 2019

gegeven door de vrijwilligersorganisatie Gevangenzorg Nederland. Deze cursus bestaat net zoals de cursus ‘Puinruimen’ uit verschillende sessies. Er wordt onder meer een slachtoffer, een nabestaande en een gedetineerde, die niet met hetzelfde delict gerelateerd zijn, aan de slag gegaan om te werken rond herstel en verwerking. Dit is gebaseerd op het internationaal erkende ‘Sycamore Tree Project’: ‘Building Bridges’ (Slump, 2017, p. 55; Wolthuis et al., 2019, p. 125). Toch blijkt uit de literatuur dat het aantal deelnemers aan deze cursussen eerder klein is. Het ging om 500 deelnemers in 2014-2016 (Zebel, Vroom, Hufkens, 2017, p. 116).

Wanneer er gepeild werd naar nog andere belangrijke uitingsvormen van het herstelrechtelijke gedachtengoed in de uiting van de vrijheidsstraf kwamen de RIC’s en de ouder-kinderdagen naar voren. Re-integratie en herstel met het netwerk zijn namelijk ook belangrijke doelstellingen van herstel. Dit wordt bevestigd in de literatuur (Slump, 2017, p. 57; Wolthuis et al. 2019, pp. 124-125). Binnen de RIC’s worden verschillende activiteiten georganiseerd die zich toespitsen op de vijf levensgebieden zoals huisvesting en het financiële luik. Een kritische bemerking hierbij is dat er in Nederland een ruime invulling van het begrip herstelgerichte detentie wordt gehanteerd. Dit wekt de indruk dat er veel rond herstel wordt gewerkt.

Tot slot zijn er nog een aantal interessante projecten lopende in Nederland. Dit blijkt zowel uit de resultaten als uit de literatuur. Het gaat om het geïnitieerde project van Gevangenzorg Nederland: ‘De Compagnie’ dat loopt in de PI in Krimpen aan den IJssel. Opgeleide vrijwilligers werken hier samen met gevangenisdirecteurs aan een innovatieve aanpak voor gedetineerden (Wolthuis et al., 2019, p. 126). Dit project is echter deels afhankelijk van een privéfonds. Wanneer dit privéfonds stopt met geld vrij te maken, komt er mogelijk een einde aan het project. Daarnaast kwam in de literatuur en in de resultaten het Centrum voor Herstel en Re-integratie in de PI in Almelo aan bod. Ze heropende in 2018 hun RIC en gaven het een nieuwe naam. Het vernieuwde centrum besteedt meer aandacht aan de vier niveaus van herstel en biedt betere assistentie en mogelijkheden voor de re-integratie van de gedetineerden (Wolthuis, 2019, p. 127).

Hoofdstuk 2. Verklaringen voor de ontwikkelingen m.b.t. herstelgerichte detentie

2.1. Verklaringen voor de ontwikkelingen m.b.t. herstelgerichte detentie in België

Uit de resultaten blijkt dat de verklaring voor de ontwikkelingen vooral wordt gelegd bij een groep mensen die in de jaren '90 geïnteresseerd waren in het onderwerp herstelgerichte detentie. Onder meer de herstelgerichte denkers van de KU Leuven werden aangehaald. Er werd hen en de herstelgerichte denkers van de U. Liège destijds het project 'Herstelgerichte Detentie' toevertrouwd (Van Camp et al., 2004, pp. 25- 26). Het actieonderzoek vond plaats in zes pilootinrichtingen, drie in Vlaanderen (Leuven-Hulp, Leuven-Centraal en Hoogstraten) en drie in Wallonië (Andenne, Jamioulx en Tournai). Uit de literatuur blijkt dat het pilootproject inderdaad een doorslaggevende factor was in het implementeren van herstelrecht binnen detentie. Op basis van de resultaten besliste de Ministerraad namelijk in 2000 dat het project open getrokken diende te worden en alle gevangenen moesten evolueren in de richting van een herstelgerichte detentie (Robert & Peters, 2008, p. 102).

Daarnaast werden ook de herstelconsulenten aangehaald als belangrijke steunfiguren binnen de ontwikkelingen met betrekking tot herstelgerichte detentie. Dankzij hen kreeg herstelgerichte detentie vorm in België. De komst van de herstelconsulenten was een politieke beslissing (Christiaensen et al., 2000, p. 3). Daarom werden ook de Ministers en daarmee samenhangend de politiek in zijn geheel als verklarende factor gegeven voor de ontwikkelingen met betrekking tot herstelgerichte detentie in België.

Vervolgens kwam uit de resultaten naar voren dat onze huidige samenleving momenteel in transitie is en dat er hierdoor meer aandacht is voor herstel binnen detentie. Ook in de literatuur worden er sociale en maatschappelijke veranderingen binnen de samenleving opgemerkt, die een aanleiding kunnen geven tot een meer herstelgerichte aanpak (Robert & Peters, 2008, p. 554).

Bovendien blijkt zowel uit de literatuur als uit de resultaten dat ook de groeiende aandacht voor slachtoffers, onder meer naar aanleiding van de zaak Dutroux, ervoor gezorgd heeft dat er meer werd ingezet op herstel binnen detentie (Robert, 2004, p. 5; Hutsebaut, 1996, p. 546).

Tot slot dienen ook de mensen vanuit het werkveld zeker vernoemd te worden als mogelijke verklaring voor de ontwikkelingen doorheen de jaren. Uit de resultaten blijkt namelijk dat zij zich inzetten voor herstelgerichte initiatieven.

2.2. Verklaringen voor de ontwikkelingen m.b.t. herstelgerichte detentie in Nederland

In Nederland kwam herstelgerichte detentie iets langzamer op gang dan in België. Naar aanleiding van de opkomende aandacht voor het slachtoffer en de daarmee samenhangende Europese regelgeving⁵⁰, kreeg herstel een plaats binnen de Nederlandse regelgeving. Daarnaast werd ook het artikel 51h Sv. aangepast. Dit artikel bevordert bemiddeling tussen slachtoffers en verdachten, maar ook slachtoffers en veroordeelden. Het artikel biedt de mogelijkheid om praktische toepassingen van herstelrecht in strafzaken in te voeren (Dierx, Slump & Leijten, 2012, p. 276). Uit de resultaten blijkt dat dit er onder meer ook voor gezorgd heeft dat de ontwikkelingen met betrekking tot herstelgerichte detentie in een stroomversnelling zijn gekomen.

Een volgende verklaring voor de ontwikkelingen die zich in Nederland hebben voorgedaan zijn de inspanningen van organisaties en mensen uit het werkveld die zich willen inzetten voor herstel binnen detentie. Zo zijn verschillende NGO's, zoals RJN, en andere belanghebbenden steeds actiever geworden op het gebied van herstelrecht en herstelgerichte detentie (Wolthuis et al., 2019, p. 117).

Vervolgens kan ook het politieke klimaat als een verklaring gezien worden. De DJI streeft, naar een gevangencultuur die herstelgericht is. Dit wil zeggen dat er een meer open en herstelgericht klimaat onder de gedetineerden en het personeel van de PI's heerst zodat er meer en betere mogelijkheden ontstaan om slachtoffer- en herstelgericht te werken (Claes, 2019, p. 30).

⁵⁰ Het Kaderbesluit van de Raad van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure (2001/220/JBZ) en de Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/ JBZ (2012/29/EU).

Hoofdstuk 3. Knelpunten of uitdagingen m.b.t. herstelgerichte detentie

3.1. Knelpunten of uitdagingen m.b.t. herstelgerichte detentie in België

Uit de resultaten blijkt dat veiligheid belangrijker wordt geacht dan herstel binnen de Belgische gevangenissen. Dit kan er onder meer voor zorgen dat bepaalde herstelgerichte initiatieven niet kunnen worden uitgevoerd binnen de gevangenis⁵¹ (Van Hoek & Slump, 2013, p. 37). Daarmee samenhangend blijkt er ook weinig budget vrijgemaakt, om aan herstel binnen detentie te doen.

Een volgend knelpunt betreft de manier hoe er met conflicten wordt omgegaan binnen de gevangenissen. Er wordt een tuchtsanctie uitgesproken aan de gedetineerde die het conflict heeft uitgelokt, maar verder wordt er op het conflict niet ingegaan. Ook in de literatuur wordt aangehaald dat er binnen de gevangenis vaak sprake is van dreiging met geweld indien een gedetineerde probeert te ontsnappen of niet meewerkt. Dit verhindert de pogingen om de gedetineerde een juiste manier van conflictoplossing bij te brengen⁵² (Van Hoek & Slump, 2013, p. 37).

Vervolgens kan de hiërarchische structuur binnen de gevangenis een herstelgerichte detentie in de weg staan. Gedetineerden blijken zich vaak een nummer te voelen. Dit bemoeilijkt het ontwikkelen van een autonomie voor de gedetineerde en dit kan zorgen voor moeilijkheden wanneer een gedetineerde zijn verantwoordelijkheden wil opnemen⁵³ (Van Hoek & Slump, 2013, p. 38). Daarnaast blijkt uit de resultaten dat ook de infrastructuur en de grootschaligheid van de gevangenissen een probleem vormen voor de ontwikkeling van herstelgerichte detentie. De grootschalige gevangenissen worden vandaag de dag ver van de bewoonde wereld gebouwd. Hierdoor worden gedetineerden ver uit de samenleving gehouden. Dit staat haaks op het herstel met de samenleving. Het zou anders moeten. Volgens de internationale organisatie Rescaled moet er een vervanging van het huidige detentiesysteem komen. Detentie zou volgens hen moeten steunen op drie pijlers: (1) kleinschaligheid, (2) differentiatie op vlak van beveiligingsniveau en van hulp- en dienstverlening, en (3) integratie

⁵¹ Van Ness, Restorative Justice in Prisons, paper gepresenteerd op het Symposium on Restorative Justice and Peace, Cali, Colombia, 9 – 12 februari, 2005.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

in de lokale gemeenschap. Enkel dan kan er gesproken worden van een zinvolle detentie (De Vos & Vanhouche, 2019, p. 39).

Verder blijkt uit de resultaten dat de missie en visie van de DG EPI steeds na een aantal jaar veranderen en daarom is het moeilijk om het beleid er volledig op af te stemmen. De inrichtingen vullen deze missie en visie ook elk op hun eigen manier in. De beleidsnota van 2008 van de toenmalige directeur-generaal penitentiaire inrichtingen Hans Meurisse⁵⁴, die de structurele verankering van herstelgerichte detentie omvatte, blijkt dus vandaag weinig doorleefd te zijn.

Met het verdwijnen van de herstelconsulenten in 2008, verdween ook het officiële aanspreekpunt omtrent herstelgerichte detentie binnen de Belgische gevangenen. Uit de resultaten blijkt dat hierdoor niemand het nog als prioriteit ziet. Daarnaast wordt in het Strategisch Plan van 2015-2020 aangehaald dat er een goede afstemming dient te zijn tussen de Vlaamse partners onderling, maar ook met de actoren van Justitie (Strategisch Plan, 2015-2020, p. 17). Deze samenwerking blijkt uit de resultaten echter niet optimaal te verlopen. Vervolgens kan ook de psychologische ondersteuning beter binnen de gevangenen. Op deze manier kan er gewerkt worden aan de trauma's van de gedetineerden en kan er aan zelfherstel gedaan worden.

Tot slot moet er in België op worden toegezien dat 'herstelgerichte detentie' geen containerbegrip wordt.

3.2. Knelpunten of uitdagingen m.b.t. herstelgerichte detentie in Nederland

Net zoals in België wordt ook in Nederland de nadruk vooral gelegd op het waarborgen van de veiligheid binnen detentie. Dit heeft een invloed op de mogelijkheden om aan herstelgerichte detentie te doen. Dit komt overeen met wat in de literatuur als mogelijk knelpunt aangehaald wordt. De gevangenisdirectie kan namelijk herstelgerichte programma's weigeren omwille van de veiligheid in de gevangenis of omwille van de verhoogde druk van

⁵⁴ Meurisse, H., *Dienstnota structurele verankering herstelgerichte detentie*, Brussel, Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen, 1 augustus 2008.

het personeel⁵⁵ (Van Hoek & Slump, 2013, p. 37). Bovendien blijkt de samenleving steeds punitiever te worden en dit komt het herstel binnen detentie niet ten goede.

Daarnaast worden er ook heel wat besparingen doorgevoerd binnen detentie. Dit heeft een invloed op de personeelsleden. Vele personeelsleden blijken enthousiast te zijn om rond herstelgerichte detentie te werken, maar ze zijn tegelijkertijd ook angstig dat ze overspoeld worden met nog meer werk. Ook de herstelconsulenten lijden onder de besparingen binnen het Nederlandse gevangenisstelsel. Gevangenisconsulenten dienen zelf geld vrij te maken voor de herstelconsulent. Hierdoor is er geen sprake van een landelijke dekking zoals dat vroeger in België het geval was. Er zijn slechts drie actieve herstelconsulenten werkzaam. Volgens de literatuur is het echter wel de bedoeling om op lange termijn herstelconsulenten binnen elke inrichting tewerk te stellen. Al wordt er ook opgemerkt dat budgetrestricties dit verhinderen (Wolthuis et al., 2019, p. 124).

Vervolgens blijkt er in Nederland een promotie-degradatiesysteem te heersen binnen het gevangenisregime. Gedetineerden weten heel goed wat ze moeten doen om te promoveren. Hierdoor is er vaak sprake van een extrinsieke motivatie in plaats van een intrinsieke motivatie. De literatuur bevestigt dit knelpunt, namelijk dat de gedetineerde beheerst wordt door het gevangenisregime en daardoor moeilijkheden kan ondervinden om de verantwoordelijkheid van zijn daden op te nemen⁵⁶ (Van Hoek & Slump, 2013, p. 37). Motivatie is enorm belangrijk in het herstelproces. Wanneer motivatie ontbreekt, kan dit het herstelproces in de weg staan. Herstel is niet afdwingbaar, ook niet in de gevangenis (Vandeuren et al., 1999, p. 9).

Een volgende uitdaging betreft de samenwerking tussen de externe diensten en de interne diensten. Wanneer er beter zou worden samengewerkt tussen deze diensten, zouden meer gedetineerden weet hebben van bepaalde cursussen omtrent herstelgerichte detentie die gegeven worden.

Verder blijkt uit de resultaten dat de gevangenispopulatie steeds zwaarder wordt. Het gaat onder meer om mensen met een mentale beperking en mensen met een psychische

⁵⁵ Van Ness, Restorative Justice in Prisons, paper gepresenteerd op het Symposium on Restorative Justice and Peace, Cali, Colombia, 9 – 12 februari, 2005.

⁵⁶ *ibid*

problematiek. Dit zorgt ervoor dat de standaard aangeboden cursussen vaak niet verstaanbaar zijn voor deze groep. Daarom is er nood aan meer op maat gemaakte cursussen met eventueel een steunfiguur. Hiermee samenhangend komt uit de resultaten naar voren dat er niet voldoende beschikbare behandelmethodes voorhanden zijn. Er wordt niet genoeg ingezet op de trauma's van de gedetineerden.

Tot slot wordt ook de grootschaligheid van de gevangenissen aangehaald als knelpunt. Ook in Nederland zijn er voorstanders van een kleinschalige detentie, volgens de uitgangspunten van Rescaled (De Vos & Vanhouche, 2019, p. 39).

Conclusie en aanbevelingen

Dit kwalitatief onderzoek had als doel de huidige stand van zaken met betrekking tot herstelgerichte detentie in België en Nederland in kaart te brengen. Om een antwoord op de onderzoeksvragen te formuleren, vonden er interviews met experts uit de onderzoekswereld plaats.

Allereerst werd er gepeild naar de manier waarop het herstelrechtelijke gedachtengoed tot uiting komt in de uitvoering van de vrijheidsberovende straf. Zowel in België als in Nederland wordt er aandacht geschonken aan herstel binnen detentie. De invulling ervan verschilt echter wel van inrichting tot inrichting. Dit geldt voor beide landen. Het heeft te maken met de houding van het directieteam ten aanzien van het begrip. Indien zij dit als prioriteit zien, krijgt herstel binnen de gevangenis een plaats. Anders wordt het eerder naar de achtergrond geschoven. In België blijkt het herstelfonds en Moderator een vaste waarde te zijn binnen detentie. Dit geldt ook voor de Nederlandse tegenhanger van Moderator, Perspectief Herstelbemiddeling. Bij deze praktijken wordt er voornamelijk ingezet op herstel van het slachtoffer of van de samenleving. Wanneer er gekeken wordt naar de cijfers van 2019, blijkt dat er in de fase van de strafuitvoering 320 aanvragen werden gedaan bij Moderator. Vanuit de Nederlandse PI's ging het om 140 meldingen bij Perspectief Herstelbemiddeling. Dit wekt de indruk dat er in België meer gebruik gemaakt wordt van slachtoffer-daderbemiddeling, maar met deze veronderstelling moet voorzichtig worden omgegaan, aangezien het niet duidelijk is hoeveel aanvragen van de 320 er precies uit de gevangenis komen. Vervolgens worden er in België ook enkele lokale, herstelgerichte projecten georganiseerd. Deze verschillen echter van gevangenis tot gevangenis en het aantal deelnemers is eerder gering. In Nederland worden cursussen zoals 'Puinruimen' en 'SOS' in verschillende PI's aangeboden. Er is dus sprake van een meer algemeen kader wat betreft de invulling van herstelgerichte detentie. Al blijkt ook hier de deelname aan de cursussen eerder beperkt te zijn. Naast de cursussen voor gedetineerden worden er ook bewustwordingstrainingen aan gevangenispersoneel gegeven in Nederland. Hiervoor wordt budget vrijgemaakt door de overheid. Op deze manier proberen ze ervoor te zorgen dat een herstelgerichte cultuur zijn intrede doet binnen de PI's. RJN en Gevangenzorg Nederland zijn belangrijke externe diensten die zich, net zoals de drie actieve herstelconsulenten, inzetten om dit in Nederland te verwezenlijken.

Vervolgens werd er gezocht naar mogelijke verklaringen voor de ontwikkelingen met betrekking tot herstelgerichte detentie in zowel België als Nederland. In beide landen is er een groeiende aandacht voor het slachtoffer ontstaan. Dit heeft ervoor gezorgd dat er interesse kwam om binnen detentie rond herstel te werken. In België werd dit in de jaren '90 vertaald door de politieke interesse en het actieonderzoek 'Herstelgerichte Detentie' dat plaats vond in zes pilootinrichtingen. Het onderzoek stond onder leiding van de KU Leuven en de U. Liège. Op basis van de positieve resultaten werd er beslist om het project open te trekken naar alle Belgische gevangenis. Daarnaast heeft de komst van de Belgische herstelconsulenten in 2000 een belangrijke rol gespeeld in het ontwikkelen van een herstelgerichte detentie. Ook in de Belgische regelgeving kreeg herstel een plaats. Toch kwamen de initiatieven rond herstel binnen detentie wat stil te liggen na het verdwijnen van de functie van de herstelconsulent. Recent heeft er zich echter wel een wederopleving voorgedaan. Dit kwam er dankzij enkele mensen uit het werkveld, die inzien dat herstel een meerwaarde kan betekenen binnen de gevangenis. Nederland kwam wat trager op gang wat betreft een herstelgerichte detentie. De impuls kwam er vooral na het Europese kaderbesluit met betrekking tot de status van slachtoffers in de strafprocedure van 2001 en de Europese slachtofferrichtlijn van 2012. Ook de aanpassing van art. 51h Sv. heeft ervoor gezorgd dat de herstelrechtelijke initiatieven in een stroomversnelling zijn gekomen. Daarnaast zijn er ook een aantal organisaties zoals RJN en Gevangenezorg Nederland die zich inzetten om herstelgerichte detentie op de kaart te zetten.

Tot slot kwamen ook de knelpunten en uitdagingen met betrekking tot herstelgerichte detentie aan bod. Deze blijken in grote lijnen overeen te stemmen in beide landen. Budget komt naar voor als een belangrijk knelpunt. Er worden heel wat besparingen doorgevoerd binnen detentie. Dit heeft uiteraard ook gevolgen voor de invulling van herstelgerichte detentie. Zo kan het personeel bijvoorbeeld weigerachtig staan tegenover het idee van herstel binnen detentie, omdat er hierdoor een hogere werkdruk gevreesd wordt. Daarnaast wordt de nadruk vooral gelegd op het waarborgen van de veiligheid. Dit kan ervoor zorgen dat sommige herstelgerichte initiatieven niet kunnen worden uitgevoerd. Vervolgens blijkt de psychologische ondersteuning en daarmee samenhangend de beschikbare behandelmethodes in beide landen ondermaats te zijn. Er wordt niet genoeg ingezet op de trauma's van de gedetineerden. Nochtans zou dit hun zelfherstel alleen maar ten goede komen. Bovendien blijkt de grootschaligheid van de gevangenis ook in beide landen een uitdaging te zijn. Er wordt gepleit voor een kleinschaligere detentie dichtbij de bewoonde wereld.

Er kan besloten worden dat herstel wel degelijk een zekere vorm van aandacht krijgt binnen detentie in beide landen. Toch dient er opgemerkt te worden dat deze aandacht verschillend is van instelling tot instelling. België bleek lange tijd koploper te zijn in het herstelverhaal, maar 20 jaar na de invoering van de herstelconsulent, zijn de herstelgerichte praktijken nog steeds beperkt. Vandaag de dag lijkt Nederland een mooi inhaalmanoeuvre te hebben uitgevoerd en heeft het België misschien zelfs voorbijgestoken op verschillende vlakken. Zo blijkt herstelgerichte detentie er meer ingebed te zijn dan in België. In de Vlaamse gevangenissen gaat het voornamelijk om lokale projecten en is er geen algemeen aanspreekfiguur met betrekking tot herstel binnen de gevangenis. In Nederland daarentegen zijn er nog drie actieve herstelconsulenten werkzaam. Zij dienen zich echter wel te verspreiden over verschillende PI's die in hen wensen te investeren. Daarnaast worden er in Nederland ook algemene herstelgerichte cursussen aangeboden voor gedetineerden en personeelsleden, dient er een herstelplan te worden opgemaakt en is er een wetsvoorstel ingediend om herstel nog meer te integreren.

Dit kwalitatief onderzoek kan een startpunt vormen voor verder onderzoek omtrent dit onderwerp. Een grootschaliger onderzoek is zeker aangewezen, aangezien de resultaten niet generaliseerd kunnen worden voor geheel België en Nederland. Er dient ook opgemerkt te worden dat het onderzoek plaatsvond bij respondenten die voornamelijk een positieve houding hebben ten aanzien van herstelgerichte detentie. De meesten zijn er echt actief mee aan de slag gegaan. Dit kan ervoor zorgen dat de stand van zaken rooskleuriger voorgesteld wordt dan in werkelijkheid het geval is. Daarnaast kan dit onderzoek misschien ook ogen doen openen. Zodat er in de toekomst nog meer ingezet wordt op herstel binnen detentie en er blijvend creatief mee kan worden omgegaan. Er zijn zeker een aantal enthousiaste herstelgerichte denkers die zich in beide landen willen inzetten. Het gaat hier echter nog steeds over individuen, van een echte herstelgerichte structuur blijkt er in beide landen na al die jaren nog steeds niet echt sprake te zijn.

Referentielijst

1. Sociaal-wetenschappelijke bronnen

- Aertsen, I. (2012). Restorative prisons: where are we heading? In Barabás, T., Fellegi, B. & Windt, S. (Eds.), *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons. Mediation and Restorative Justice in Prison Settings* (pp. 263-276). Geraadpleegd op https://mereps.foresee.hu/uploads/tx_abdownloads/files/MEREPS_FinalPublication_EN
- Aertsen, I., Mackay, R., Pelikan, C., Willemsens, J., & Wright, M. (2004). *Rebuilding community connections – mediation and restorative justice in Europe*. Germany: Council of Europe Publishing.
- Beyens, K., & Robert, L. (2005). Vier jaar herstelconsulenten. Werken tussen droom en daad. *Fatik*, 23(105), 3-36.
- Biermans, N. (2002). De trein is vertrokken, het eindstation ongekend. In Vanacker, J. (eds.), *Herstel en detentie – Hommage aan Prof. Dr. Tony Peters* (pp. 83-94). Brussel: Politeia N.V.
- Bijleveld, C.C.J.H. (2015). *Methoden en Technieken van Onderzoek in de Criminologie*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Christiaensen, S., Vandeurzen, I., & Verhoeven, H. (2000). *Herstelgerichte detentie. Van actie-onderzoek naar beleidsvoering*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven
- Claes, B. (2019). Transmuraal herstelgericht werken. Nieuwe conceptuele landkaart naar succesvol re-integreren. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 19(2), 30-46.
- Claessen, J., Elbersen, M., Vanspauwen, K., & van Stokkom, B. (2017). Herstelgerichte detentie: kansen en uitdagingen. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 17(3), 7-10.
- Council of Europe, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). (2007). *Guidelines for a better implementation of the existing recommendation concerning mediation in penal matters*.
- Daems, T., & Robert, L. (2006). Victims, Knowledge(s) and Prisons. Victims Entering the Belgian Prison System. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 14(3), 256-270.
- Daems, T., Pletincx, P., Robert, L., Scheirs, V., Verpoest, K., & van de Wiel, A. (2009). *Achter tralies in België*. Gent: Academia Press.

- Dandurand, Y., & Griffiths, C.T. (2006). *Handbook on Restorative Justice Programmes*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
- De Clerck, S. (1996). *Oriëntatienota Strafbeleid en Gevangenisbeleid*. Brussel: Ministerie van Justitie.
- De Swaan, S. (1982). *De mens is de mens een zorg. Opstellen 1971-1981*. Amsterdam: Meulenhoff.
- De Vos, H. (2015). Herstelrecht in de gevangenis: een achterhaalde paradox? *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 15(1), 62-67.
- De Vos, H., & Vanhouche, A. (2019). Conferentie: Rescaled. *Fatik* 36(136), 39-40.
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven: Acco.
- Deklerck, J. (2019). The restorative pyramid: a framework for change towards a restorative prison. In Pali, B., Lauwaert, K., & Pleysier, S. (Eds.), *The Praxis of Justice. Liber Amicorum Ivo Aertsen* (pp. 127-140). Den Haag: Boom Uitgevers.
- Desmet, S., Jacqmain, C., & Parello, E. (2000). Le développement d'un concept de justice restaurative dans le cadre carcéral. Recherche-action au sein des établissements pénitentiaires d'Andenne, Tournai et Jamioulx. Rapports d'activité. Liège: Université de Liège.
- Dierx, J., & van Hoek, A. (2012). *Mediation in strafzaken. De praktische toepassing van restorative justice en herstelrecht*. Sdu uitgevers: Den Haag.
- Dierx, J.R. Slump, G.J., & Leijten, M.E. (2012). *Mediation in strafzaken. Emotionele genoegdoening voor slachtoffer en dader*. Sdu Uitgevers: Den Haag.
- Federale Overheid Justitie (2008). *Structurele verankering van herstelgerichte detentie via de attachés operationele ondersteuning management justitie*. Brussel: Directoraat-generaal EPI.
- Gemengde commissie. (2014). *Omgevingsanalyse en strategisch kader voor de opmaak van een "Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2015-2020"*. Brussel.
- Goei, K. (2019). Herstelgericht werken: beleid en praktijk in verandering. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 19(2), 63-66.
- Hagemann, O. (2003). Restorative justice in prison? In Walgrave, O. (Ed.), *Repositioning Restorative Justice* (pp. 221-237). Devon: Willan Publishing.
- Hutsebaut, F. (1996). Strafrechtsbedeling en forensisch welzijnswerk. *Panopticon*, 17, 533.

- Jansen-Van Driel, J. (2004). *Herstel en Detentie, een onderzoek naar de mogelijkheden van herstelgerichte detentie in relatie tot de geestelijke verzorgingspraktijk*. (Doctoraalscriptie). Renswoude: Universiteit voor Humanistiek.
- Jansen, J. (2005). Herstelgerichte detentie als uitdrukking van normatieve professionaliteit. *Tijdschrift voor Humanistiek*, 6 (22).
- Jansen, M., Hissel, S. & G. Homburg (2008). Plan- en Procesevaluatie Herstelgerichte detentie PI Nieuwegein. Amsterdam: WODC.
- Lauwaert, K. (2009). *Herstelrecht en procedurele waarborgen*. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- Leest, J.E. (2007). Een redelijk ritueel. *Bemiddelen tussen strafrecht en leefwereld*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Maesschalck, J. (2016). Methodologische kwaliteit in het kwalitatief criminologisch onderzoek. In T. Decorte, & D. Zaitch (Red.). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 131-160). Leuven: Acco.
- Marshall, T. (1998). *Restorative Justice: An Overview*. Great Britain: Centre for Restorative Justice & Mediation.
- Miles, M., Huberman, M., & Saldana, J. (2014). *Qualitative Data Analysis. A Methods Sourcebook*. The United States of America: Sage Publications.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.
- Neys, A. (2001). Over de “herstelgerichtheid” van het gevangenispastoraat. In Dupont, L. & Hutsebaut, F. (Red.). *Herstelrecht tussen toekomst en verleden. Liber amicorum Tony Peters* (pp. 399-424). Leuven: Universitaire Pers.
- Neys, A., & Peters, T. (1994). De geschiedenis van het gevangeniswezen. In Achiel, N. (Red.), *Tralies in de weg. Het Belgisch gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven*. Leuven: Universitaire Pers.
- Peters, T., Snacken, S., & Kellens, G. T. (1999). Bouwstenen voor een coherent herstel – en slachtoffergericht justitiebeleid. In Van Doninck, B., Van Daele, L. & Najij A. (Red.), *Het recht op het rechte pad* (pp. 134-137). Antwerpen – Apeldoorn: Maklu.
- Robert, L. (2004). Herstelgerichte detentie in België: tralies in de weg? *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 4(2), pp. 24-39
- Robert, L., & Peters, T. (2008). Bruggen bouwen: over de functie van de herstelconsulent in de Belgische gevangnissen. In Franken, A.A., de Langen, M. & Moerings, M. (Red.), *Constante waarden* (pp. 533-562). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research*. London: Sage Publications.

- Slump, G.J. (2017). Herstelgerichte detentie in Nederland 2017. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 17(3), 54-59.
- Sugnomè. (2008). Forum voor Herstelrecht en Bemiddeling. *Face to face* 9 (4), 40.
- Van Camp, T. (2002). Wetenschap in interactie met praktijk. Onderzoek rond herstelgerichte detentie. In Vanacker, J. (Red.), *Herstel en detentie. Hommage aan Prof. Dr. Tony Peters* (pp. 105-113). Brussel: Politeia NV.
- Van Camp, T., Van Win, T. Aertsen, I., Daeninck, P., Hodiaumont, F., & Malempré, H. (2004). *Vade –mecum. Herstelrecht en gevangenis*. Gent: Academia Press.
- Van Hoek, A., & Slump, G. J. (2013). *Restorative Justice in Europe. Slachtoffers, herstelrecht en herstelgerichte (jeugd)detentie: bespreking van Nederlandse en Vlaamse literatuur*. Stichting Restorative Justice Nederland.
- Van Ness, D.W. (2007). Prisons and restorative justice. In Johnstone, G., Van Ness, D.W. (Eds.), *Handbook of Restorative Justice* (pp. 312-325). Devon: Willan Publishing.
- Vandeurzen, I, Verhoeven, H, & Verstraeten, A. (2000). De introductie van Restorative Justice in het Belgische gevangeniswezen, *Proces*, 156-159.
- Vandeurzen, I., Verhoeven, H., Verstraete, A., & Willemsens, J. (1999). Slachtoffer-en herstelgerichte detentie. [Visie-en activiteitenverslag]. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven
- Vanspauwen, K., Robert, L., Aertsen, I., & Parmentier, S. (2003). *Herstelrecht en herstelgerichte strafuitvoering: een selectieve en geannoteerde bibliografie*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Vlaamse Regering. (2015). Strategisch plan hulp en dienstverlening aan gedetineerden 2015-2020. [Strategisch Plan]. Brussel: Vlaamse Regering.
- Walgrave, L. (2000). *Met het oog op herstel- Bakens voor een constructief jeugdsanctierecht*. Leuven: Universitaire Pers.
- Wolthuis, A., Claessen, J., Slump, G., & Van Hoek, A. (2019). Dutch developments: restorative justice in legislation and in practice. *The International Journal of Restorative Justice*, 2(1), 117-133.
- Zebel, S., Vroom, M., & Ufkes, E. G. (2016). *Herstelgerichte cursussen in detentie: Evaluatie van Puinruimen, SOS en Dapper*. Nederland: Universiteit Twente
- Zehr, H. (1990). *Changing lenses: A new focus for crime and justice*, Scottsdale: Herald Press.
- Zehr, H., & Mika, H. (2003). Fundamental concepts of Restorative justice. In Mclaughlin, E. (Ed.), *Restorative Justice – Critical Issues* (pp. 40-44). London: Sage Publications.

2. Niet-sociaal-wetenschappelijke bronnen

- Gevangenzorg Nederland (2020). *De Compagnie*. Geraadpleegd op 19 april 2020 van <https://www.gevangenzorg.nl/ondernemers/decompagnie>
- Leuven Restorative City (2020). *Kaffee Detinee*. Geraadpleegd op 18 april 2020 van <http://leuvenrestorativecity.be/nl/kaffee-detinee>
- Moderator (03.04.2020). *Suggnomè wordt Moderator*. Geraadpleegd op <http://moderator.be/suggnome-wordt-moderator/>
- Perspectief Herstelbemiddeling (2017). *Mediation nu ook in heel Nederland beschikbaar*. Geraadpleegd op 4 april 2020 van <https://www.perspectiefherstelbemiddeling.nl/Meta-Navigatie/Nieuws/Mediation-nu-ook-in-heel-Nederland-beschikbaar/>
- Perspectief Herstelbemiddeling (2020). *Nieuwe naam*. Geraadpleegd op 19 april 2020 van <https://www.perspectiefherstelbemiddeling.nl/Overige-Paginas/Nieuwe-naam/>
- Pintelon, M. (03.04.2020). *Wat quarantaine ons leert over ons gevangenisbeleid*. De Morgen. Geraadpleegd op <https://www.demorgen.be/meningen/wat-quarantaine-ons-leert-over-ons-gevangenisbeleid~bd2b321a/?referer=https://www.google.com/>
- Vormingplus (2020). *Over ons*. Geraadpleegd op 4 april 2020 van <https://www.vormingplus.be/over-ons.html>

3. Wetgeving

- Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005.
- Wet van 21 februari 2005 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek in verband met bemiddeling, *BS* 22 maart 2005.
- Wet van 17 december 2009 ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces, *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden* 1 januari 2010.
- VI.Decr. van 8 maart 2013 betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, *BS* 21 april 2013.
- Kaderbesluit van de Raad 2001/220/JBZ van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure, Publicatieblad L 82 van 22.3.2001.
- Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/JBZ (2012/29/EU).

Bijlagen

Bijlage 1: Lijst met geïnterviewde personen

Tabel 2. Lijst met geïnterviewde personen uit België

Ivo Aertsen	Onderzoeker o.a. tijdens actieonderzoek m.b.t. herstelgerichte detentie in 1998
Johan Deklerck	Onderzoeker + bedenker herstelpiramide
Mies Beckers	P&O directeur gevangenis Leuven Centraal Voormalig herstelconsulente
Virna Van Der Elst	Advies directeur gevangenis Beveren Voormalig herstelconsulente
Hans Claus	Inrichtingshoofd gevangenis Oudenaarde
Karen Peeters	Trajectbegeleidster Justitieel Welzijnswerk in de gevangenis van Hoogstraten
Lotte Gijbels	Cultuurfunctionaris in de gevangenissen van Merksplas en Turnhout (Rode Antraciet)
Aline Vervaecke	Trajectbegeleidster Justitieel Welzijnswerk gevangenis Gent
Sabine De Bock	Cultuurfunctionaris in de gevangenis van Leuven Centraal en Dendermonde (Rode Antraciet)
Tineke Tailleur	Beleidscoördinator hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in de Hulpgevangenis Leuven

Hannelore Pintelon	Teamverantwoordelijke Begeleiding Justitieel Welzijnswerk en Gerechtelijke Opgelegde Hulp CAW Noord, West- Vlaanderen (gevangenis Brugge en Ruisselede) Voorzitter welkoverleg van alle JWW's in Vlaanderen
Filip Van Gorp	Bemiddelaar bij Moderator, Provincie Antwerpen

Tabel 3. Lijst met geïnterviewde personen uit Nederland

Gert Jan Slump	Onderzoeker Restorative Justice Nederland
Annemieke Wolthuis	Onderzoeker Restorative Justice Nederland
Anneke Van Hoek	Onderzoeker Restorative Justice Nederland
Jacques Claessen	Onderzoeker en bijzonder hoogleraar herstelrecht
Evert Kampert	Herstelconsulent in de PI Arnhem en de PI Nieuwegein
Jonathan Gybels	Gevangenisbewaarder/ penitentiair inrichtingswerker in Justitieel Complex Zaanstad
Jan Willem Barth	Coördinator van de herstelrechtprogramma's bij Gevangenzorg Nederland

Bijlage 2: Interviewleidraad

1. Inleiding

Ik ben studente in de Criminologische Wetenschappen en schrijf mijn masterproef omtrent herstelgerichte detentie in België vs. Nederland. Met dit interview hoop ik informatie te krijgen over hoe herstelgerichte detentie in beide landen vandaag de dag wordt ingevuld, wat de verklaringen zijn voor de eventuele ontwikkelingen in verband met herstelgerichte detentie en wat de eventuele knelpunten zijn. Ik wil graag benadrukken dat de deelname aan dit interview volledig vrijwillig is en dat u, indien u dit wenst, op elk moment het interview kan stopzetten. Ik wil u alvast heel hard bedanken voor uw tijd en medewerking.

Als u er niets op tegen heeft, had ik dit gesprek graag vastgelegd op band. Dit vergemakkelijkt de verwerking ervan. Deze opname zal na afloop van het onderzoek verwijderd worden. Heeft u bezwaar tegen deze opname?

Indien oké: U zal mij gedurende het gesprek ook af en toe aantekeningen zien maken. Dit helpt mij om het interview te structureren.

Indien niet oké: Ik zal dan uitvoerig nota nemen. Dit doe ik om de latere reconstructie van het interview te vergemakkelijken.

Vooraleer we van start gaan, zou ik u willen vragen of u er bezwaar tegen heeft als uw naam gebruikt wordt in de publicatie van het onderzoek? Wanneer uw naam gebruikt wordt, kan dit zorgen voor een meer betrouwbaar onderzoek.

Heeft u nog vragen over het interview?

2. Persoonskenmerken

Vooraleer we aan de eigenlijke vragen beginnen, zou ik graag enkele algemene gegevens bevragen.

- Wat is uw beroep/ uw functie?
- Hoe lang voert u dit beroep al uit?
- Wat is uw relatie met herstelgerichte detentie?

3. Eigenlijke vragen

Dan komen we nu bij de eigenlijke vragen.

- 1) Wat verstaat u onder herstelgerichte detentie?

- 2) Is er volgens u sprake van een herstelgerichte detentie vandaag de dag in België/Nederland?
 - Waarom wel/niet?
- 2.1. Van welke ontwikkelingen omtrent herstelgerichte detentie bent u op de hoogte? (*meer specifiek in België/Nederland*)
 - Over welke ontwikkelingen gaat het? (*hoeveel projecten?*)
 - Over welke praktijken gaat het concreet?
 - Hoe bent u hierbij betrokken?
 - Wie nam het initiatief om deze ontwikkelingsstappen te nemen?
 - Wat zou uw verklaring zijn voor dergelijke ontwikkeling(en)?
 - In België verdween de functie van de herstelconsulent, wat vindt u hiervan? (kan pas wanneer dit aan bod gekomen is)
 - In Nederland daarentegen, bestaat de functie van de herstelconsulent nog steeds, hoe zou dit komen volgens u?
 - Wat vindt u hiervan?
- 2.2. Heeft u ook al negatieve ervaringen met betrekking tot de implementatie ondervonden?
- 2.3. Wat kan er, volgens u, beter in verband met de implementatie in België?
 - Waarom?
- 2.4. Wat kan er, volgens u, beter in verband met de implementatie in Nederland?
 - Waarom?
- 2.5. Wat zijn volgens u, de doelstellingen van herstelgerichte detentie?
 - Worden deze ingelost, volgens u?
- 2.6. Wat zijn volgens u, zinvolle resultaten, met betrekking tot herstelgerichte detentie?
 - Gelooft u in de realisatie hiervan?
 - Waarom wel/niet?

2.7. Wat zijn volgens u de knelpunten/uitdagingen met betrekking tot herstelgerichte detentie?

- In theorie?
 - Om welke reden vindt u dit?
 - Wat zou hieraan gedaan kunnen worden, volgens u?
- In praktijk?
 - Om welke reden vindt u dit?
 - Wat zou hieraan gedaan kunnen worden, volgens u?

3) Wat de toekomst betreft...

3.1. Hoe ziet u de toekomst van herstelgerichte detentie? Denkt u dat deze zal blijven standhouden of is het eerder een tijdelijk initiatief?

3.2. Dient herstelgerichte detentie verder uitgewerkt te worden of staat het volgens u al op punt?

3.3. Wat zouden volgens u nuttige aanbevelingen zijn voor de toekomst met betrekking tot herstelgerichte detentie?

4) Denkt u dat België (of Nederland) verder staat op het vlak van dergelijke herstelgerichte detentie?

- Waarom?

Indien voormalig herstelconsulent (België)

5) Hoe blikt u zelf terug op uw periode als herstelconsulent?

- Vond u deze zinvol?
- Zijn er belangrijke stappen gezet?

6) Hoe blikt u terug op het verdwijnen van de functie van herstelconsulent?

7) Waarom is de functie van herstelconsulent precies verdwenen

Indien huidige herstelconsulent (Nederland)

5) Vindt u uw functie een meerwaarde binnen de penitentiaire praxis?

6) In België, is deze functie echter verdwenen, wat vindt u hiervan?

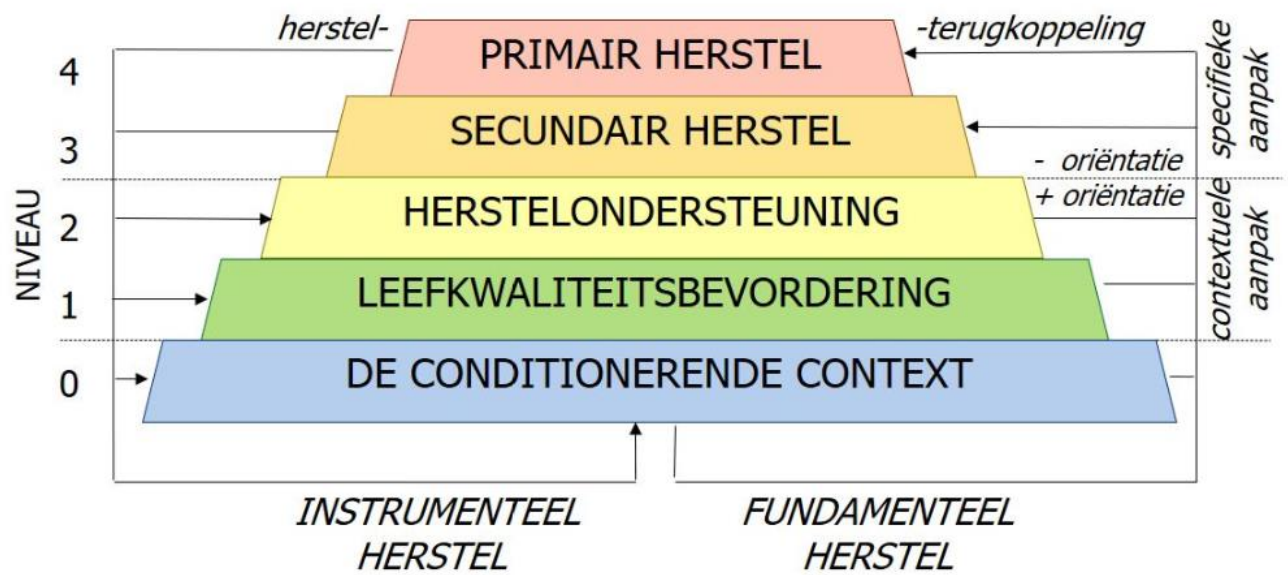
- Wat zou de reden hiervoor zijn, volgens u?

Bijlage 3: Codeboom

Herstelgerichte detentie

- Omschrijving begrip
 - Uiteindelijke doelstellingen
- Uiting herstelgericht gedachtengoed (*topic 1*)
 - Herstelgerichte praktijken
 - Structurele inbedding
- Ontwikkelingen (*topic 2*)
 - Initiatiefnemers
 - Verklaringen
- Knelpunten/uitdagingen (*topic 3*)
 - Negatieve ervaringen m.b.t. implementatie herstelgerichte detentie
 - In theorie
 - In praktijk
- Aanbevelingen naar de toekomst toe

Bijlage 4: Herstelpiramide

Figuur 1. Herstelpiramide (Deklerck 2005)

Bijlage 5: Organisatorisch Groeimodel Herstelgericht Werken

Activiteit	Fase 0: Desinteresse	Fase 1: Oriëntatie	Fase 2: Beschrijving	Fase 3: Interne borging	Fase 4: Netwerkbrede borging
<i>Visie & Beleid</i>	Afwezig	Ad hoc	Op enkele afgebakende gebieden	Structureel, integraal geborgd en gedragen	Intern en extern geborgd en gedragen
<i>Werkwijze</i>	Afwezig	Eerste initiatieven door individuele voortrekkers	Methodiekbeschrijving, richtlijnen, protocollen e.d.	Geïntegreerd in reguliere werkprocessen en organisatorische randvoorwaarden gerealiseerd	Geïntegreerd in netwerkbrede werkprocessen
<i>Deskundigheid</i>	Afwezig	Enige kennis over herstelgericht werken bij enkele individuele voortrekkers	Enige ervaring met en kennis over herstelgericht werken bij enkele afdelingen/functionies	Adequate (en actueel gehouden) kennis en ervaring binnen hele organisatie	Adequate (en actueel gehouden) kennis en ervaring binnen hele netwerk
<i>Cultuur</i>	Afwezig	Herstelgerichte werkhouding bij enkele individuele voortrekkers	Herstelgerichte werkhouding bij enkele afdelingen/functionies	Voldoende draagvlak en herstelgerichte cultuur binnen hele organisatie	Voldoende draagvlak en herstelgerichte cultuur binnen het hele netwerk
<i>Samenwerking met externe partners</i>	Afwezig	Ad hoc	Good practices	Structureel en geprotocolleerd met gekwalificeerde externe aanbieders	Structureel en geprotocolleerd met alle (netwerk)-partners

Figuur 2. Organisatorisch Groeimodel Herstelgericht Werken (Restorative Justice Nederland 2013).